

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI
v zriaďovateľskej pôsobnosti Trenčianskeho samosprávneho kraja

IV. ZBORNÍK

**Vlastivedného múzea
v Považskej Bystrici**

Považská Bystrica 2017

ZBORNÍK VLASTIVEDNÉHO MÚZEA V POVAŽSKEJ BYSTRICI

ROČNÍK IV., 2017

VYDÁVA

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 1132/52,
017 01 Považská Bystrica
www.muzeumpb.sk

Editor: Ing. Zuzana Čižmáriková

Redakčná rada: Mgr. Petronela Rágulová, PhD., Mgr. Ondřej Trnka, Ing. Zuzana Čižmáriková

Návrh obálky a grafická úprava: Mgr. Ondřej Trnka

Jazyková úprava: Mgr. Jozef Šujak, Mgr. Petronela Rágulová, PhD.

ISBN 978-80-970619-5-1

Zborník Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici je recenzovaný zborník, ktorý vychádza s dvojročnou periodicitou v tlačenej a elektronickej forme (na webovej stránke múzea www.muzeumpb.sk). Uverejňuje správy z činnosti múzea ako aj pôvodné vedecké práce zo spoločenskovedných a prírodovedných disciplín s tematikou viažucou sa k regiónu zbierkotvornej činnosti Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, t. j. k okresom Považská Bystrica, Púchov a Ilava, prípadne ku geomorfologickým celkom, ktoré zasahujú do týchto okresov (Strážovské vrchy, Javorníky, Biele Karpaty, Považské podolie a Žilinská kotlina). V ojedinelých prípadoch uverejňuje i príspevky z iných blízkych regiónov. Rukopisy pred publikovaním prechádzajú recenzným konaním. Každý príspevok recenzuje jeden odborník v danej oblasti podľa výberu redakčnej rady. Redakcia si na základe odborného posudku vyhradzuje právo rozhodnúť o publikovaní, resp. zamietnutí práce.

© Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, 2017

TRENČIANSKY
SAMOSPRÁVNÝ
K * R * A * J

NA ÚVOD

INTRODUCTION

Vážení čitatelia,

je nám potešením, že Vám môžeme predložiť v poradí IV. Zborník Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici - i keď s miernym omeškaním v dvojročnej periodicite...

Publikačná činnosť je jedna z mnohých odborných činností, ktoré vykonávajú pracovníci múzeí ako inštitúcie verejnej správy. Je povinnosťou i ctou odborných zamestnancov zverejňovať výstupy svojej vedecko-výskumnej práce.

Predkladaný zborník obsahuje jedenásť odborných článkov. Nájdeme v ňom materiálovú štúdiu dr. Bernáta z dejín vysokého školstva, Mgr. Šujanská prispela tromi štúdiami - o kompách na Váhu, o osobnosti maliara I. Weinera-Kráľa (1901-1978), ako aj o výskyte fajok v zbierkach vlastivedného múzea i u miestnych zberateľov. Etnológia je zastúpená štúdiou dr. Rágulovej o tradičnom bývaní v marikovskej doline. O archeologickom nálezisku v rovnakej doline píše Mgr. Schreiber v nálezovej správe z lokality Hatné - Hrádok. Prírodné vedy zastupujú dve štúdie: zoológa Ing. Žilínčika (o raritnom výskyte šakala zlatého i sokola červeno-nového na Považí) a botanika dr. Kováčika (o zaujímavých druhoch hmyzu v okolí Púchova).

Sme radi, že do nášho zborníka napísal recenziu aj prezident Slovenskej motocyklovej federácie dr. Smižík. V krátkom príspevku veľmi kladne hodnotí prínos knihy Zdena Metzkera: Manet M90, ktorá vyšla z produkcie Veterán Klubu Manín zo série „Motocykle Považských strojární“ v roku 2016.

Iste viacerých čitateľov zaujme stať o zhorení kostolíku v marikovskej Ráztoke. Požiar malej „kaplnky“ šokoval v roku 2016 širokú verejnosť, lebo čin bol pravdepodobne úmyselný. Kostolík Božieho Srdca bol jediný drevený sakrálny objekt v považskobystrickom dekanáte. Doposiaľ nepublikované informácie z farskej kroniky i kroniky kaplnky podáva Mgr. Kováč - katolícky kňaz a spisovateľ, správca tamojšej farnosti.

Dúfame, že sa jeho obsah stretne s pozitívnym ohlasom čitateľskej verejnosti.

V Považskej Bystrici dňa 30. júna 2017.

Mgr. Petronela Rágulová, PhD.,
riaditeľka Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici

ŠTUDENTI ZO SEVERNÉHO POVAŽIA NA TECHNICKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V BRNE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

STUDENTS FROM NORTHERN POVAŽIE AT THE TECHNICAL UNIVERSITY OF BRNO IN THE INTERWAR PERIOD

LIBOR BERNÁT

Trenčianske múzeum v Trenčíne, Mierové námestie 46, 912 50 Trenčín
libor.bernat@muzeummtn.sk

JANKA ZAJACOVÁ

Stavebná fakulta STU Bratislava, Radlinského 2766/11, 810 05 Bratislava-Staré Mesto
janka.zajacova@stuba.sk

Abstrakt: V štúdiu mapujeme študentov zo severného Považia v rokoch 1918 až 1939, resp. 1940 na základe archívnych dokumentov. Najskôr stručne charakterizujeme archívny materiál. Predovšetkým z „nacionálie“ sme vybrali študentov z danej oblasti a porovnali sme ich počty s celkovým počtom študentov na NVŠT a ČVŠT, ďalej so študentmi, ktorí sa narodili a bývali na Slovensku, alebo sa hlásili k slovenskej národnosti. Zistili sme, že tu študovalo dokonca až päť žien zo skúmanej oblasti. Pomocou geografickej metódy znázorňujeme počty študentov v jednotlivých okresoch. V závere štúdie vymenováame významných študentov. Súčasťou práce je tiež zoznam 121 študentov zo skúmanej oblasti, pričom zaznamenávame krstné meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia, konfesiu, národnosť, strednú školu, dátum imatrikulácie, dobu štúdia, ročník a absolvovanie skúšok.

Abstract: In the study we map students on the basis of archives of students from northern Považie in the years 1918 to 1939, respectively 1940. The first is brief description of the archival material. In particular, by the „nationálie“ we chose students from this area and we compared their numbers to the total number of students at NVST and CVST further with students, who were born, lived or reported to the Slovak nationality. We found, that there were studying even five women from the study area. Geographic method shows the number of students in each district. At the end of this study, we appoint the most important students. The list of 121 students from the study area is also part of the work. This list shows a first name, surname, date and place of birth, religion, nationality, high school, matriculation date, the period of study, grade and results of graduation tests.

Kľúčové slová: Česká vysoká škola technická, Nemecká vysoká škola technická, študenti, študentky, počet študentov, percentuálny podiel, miesto narodenia, bydlisko

Key words: Czech Technical University, German University of Technology, students, female students, the number of students, percentage, place of birth, residence

ÚVOD

Na území terajšieho Slovenska sa pred 1. svetovou vojnou nachádzali vysoké školy: právnické akadémie v Prešove a v Košiciach, Evanjelická teologická akadémia v Prešove, Alžbetínska univerzita v Bratislave, Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici. Ich osud po vzniku Československej republiky bol rôzny. Alžbetínska univerzita v Bratislave zanikla a právnická akadémia v Košiciach bola zrušená. Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici sa presťahovala do Šopronu,¹ a akadémie (právnická akadémia v Prešove a Evanjelická teologická akadémia) boli premiestnené tiež do Maďarska.²

Študenti zo Slovenska so záujmom o štúdium techniky odchádzali študovať pred 1. svetovou vojnou do Budapešti, do Čiech (Praha, Brno) alebo na nemecké univerzity (Viedeň, Štajerský Hradec, Mníchov, Drážďany), príp. inam do zahraničia. Situácia sa začala meniť po skončení 1. svetovej vojny, kedy existencia samostatného štátu dala celému vysokému školstvu nový smer a začala tiež postupne prestavba technického vysokého školstva.

V roku 1919 bola založená Univerzita Komenského v Bratislave pod názvom Československá štátna univerzita v Bratislave. V tom istom roku tiež vznikol návrh na zriadenie technickej vysokej školy v Košiciach. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár poveril Slováka a brnianskeho profesora M. Ursínyho, aby vykonal prípravné práce. Ten predložil správu o dôležitosti technickej vysokej školy s baníckou, hutníckou a drevárskou fakultou, ale ozývali sa aj hlasy o nadbytočnosti ďalších vysokých škôl.³ Až v roku 1937 vznikla technická vysoká škola s názvom Vysoká škola technická Dr. M. R. Štefánika. V roku 1939 bola premenovaná na Slovenskú vysokú školu technickú.

V rámci Československa preto študenti odchádzali za štúdiom do Brna alebo do Prahy. Nedokážeme presnejšie zistiť kritériá výberu mesta, pretože tu mohli úlohu zohrávať rôzne faktory. Štúdium v Brne však bolo lacnejšie.

Obidve technické vysoké školy v Brne a v Prahe si navzájom konkurovali už v predchádzajúcom období. V Brne sa radikálne zmenila národnostná skladba. Prestali tu prevažovať Nemci a len nepričlenením niektorých českých obcí k Brnu nezačal dominantne prevažovať český národ.⁴ Vzťah Ministerstva školstva a národnej osvety ČSR bol k obom technickým školám odlišný. Zatiaľ čo Česká vysoká škola technická (ďalej ČVŠT) v Brne⁵ bola vnímaná ako škola českého (československého) národa, Nemecká vysoká škola technická (ďalej NVŠT) v Brne sa chápala ako škola nemeckej národnosti (menšiny).⁶

Obe vysoké školy sa členili na odbory (Abteilung, dnes fakulty) a ich skladba bola v podstate rovnaká. Bol to odbor stavebného inžinierstva (Abteilung für Ingenieurbauwesen) „A“ (konštruktívny a dopravný), „B“ (vodohospodársky a kultúrny) a odbor kultúrneho inžinierstva, ktorý však v 20. rokoch zanikol. V rámci stavebného inžinierstva sa študoval aj odbor zememeračstvo. Odbor architektúry a pozemného inžinierstva (Abteilung für Hochbau und Architektur) tvoril samostatný odbor.

Ďalej to ešte boli odbory strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva (Abteilung für Maschinenbau und Elektrotechnik) a odbor chemického inžinierstva (Abteilung für technische Chemie). NVŠT v Brne mala ešte všeobecné oddelenie (Allgemeine Abteilung). Štruktúra

1 Tam pôsobí dodnes pod názvom Nyugat-magyarországi Egyetem.

2 Placht, O., 1925: Přítomnost a budoucnost našich vysokých škol. – Nakl. Pražské akciové tiskárny, Praha, p. 5-6.

3 MATES, P., PRŮCHA, P. & SVATOŇ, J., 1984: Vývoj a organizace a řízení československých vysokých škol v letech 1918 – 1983. – Ústav školských informací při MŠ ČSR, Praha, p. 14.

4 FRANĚK, O., 1969: Dějiny České vysoké školy technické v Brně. 1. Díl – do roku 1945 – VUT v Brně, Brno, p. 133.

5 V texte používame skratku ČVŠT, hoci od roku 1937 bol oficiálny názov Vysoká škola technická Dr. E. Beneše.

6 BOEHM-PILSEN, J. J., 1990: Die deutschen technischen Hochschulen in Prag und Brünn. – Österreichische Ingenieur-und Architekten-Zeitschrift. ISSN 0721-9415, 135/5: p. 233.

Českého vysokého učení technického (ďalej ČVUT) v Prahe a NVŠT v Prahe bola podobná, ale mala viacero odborov.

Pod pojmom „študenti zo severného Považia“ rozumieme študentov, ktorí sa narodili alebo bývali na území okresov Bytča, Považská Bystrica, Púchov,⁷ Žilina, Kysucké Nové Mesto a Čadca v medzivojnovom období. Do súboru nezaraďujeme študentov, ktorí navštevovali len strednú školu na území severného Považia. Podobne tu nie sú zaradení tí študenti, ktorých rodičia mali trvalý pobyt (domovskú obec) na severnom Považí, prípadne tu pracovali. Vzorku všetkých týchto študentov nedokážeme zachytiť kvôli absencii alebo neúplnosti údajov v „matrčných“ hárkoch, ako ešte uvedieme.⁸

Celkom v medzivojnovom období študovalo zo severného Považia 121 študentov na obidvoch technických vysokých školách. Pre porovnanie, napr. zo Spiša, ktorý v medzivojnovom období tvorili okresy Gelnica, Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa, navštevovalo spomenuté vysoké školy v tomto období len 94 študentov.⁹

V marci 1919 umožnilo Ministerstvo školstva a národnej osvety ČSR, aby na vysokých školách študovali aj ženy. Už v školskom roku 1919/20 ako prvá žena zo skúmanej oblasti začala študovať na NVŠT v Brne I. Hechlová. Okrem nej tu študovali ešte štyri ženy - I. Löwyová a A. M. Macurová, M. Porejszová a V. Schnirerová (t. j. 4,1 % zo všetkých študentov zo severného Považia študujúcich na ČVŠT a NVŠT v Brne v medzivojnovom období). Zo Spiša neštudovala ani jedna žena na obidvoch technických vysokých školách. Kvôli zjednodušeniu budeme používať pracovne pojem študent.

CHARAKTERISTIKA PRAMEŇOV

V štúdií vychádzame z primárnych prameňov „nacionálií“ študentov, to jest zápisov, ktoré sa líšili na ČVŠT a na NVŠT v Brne. Formuláre ČVŠT obsahovali v hlavičke okrem študijného roku aj údaje, či išlo o riadne alebo mimoriadne štúdium, deň zápisu a imatrikulácie, ročník a odbor, semester, čísla zápisu a legitimácie. Potom nasledovali údaje: priezvisko a meno, dátum narodenia, rodisko (okres, okresné „hajtmanstvo“ a krajina), domovská obec, dnešné bydlisko obyvateľa, náboženstvo, národnosť, údaje o otcovi, príp. poručníkovi, o matke, o maturitnom vysvedčení, posledné štúdiá, ústav a miesto, položky o školnom, prerušenie štúdia, zamestnanie v prípade prerušenia a odvodové otázky (rok, výsledok, nastúpenie služby, príp. vojenský oddiel). Nie všetky položky študent vždy vyplnil. Niektoré otázky sa potom vo formulári menili.

Na druhej strane sa nachádzali zoznamy predmetov a vyučujúcich, u ktorých ich študent mal absolvovať. Každý formulár na konci študent podpísal vlastnoručne. Formulár „nacionálií“ bol formátu A3 a zapisovalo sa na obidve strany. V školskom roku 1939/40 sa začali používať tiež formuláre zjednodušené, ktoré v hlavičke uvádzali len študijný rok, meno poslucháča, či je riadnym alebo mimoriadnym študentom, ročník, odbor a semester.

NVŠT v Brne používala formulár „Ordenlicher Hörer“, prípadne „Außerordenlicher Hörer“, písaný len na jednej strane. Obsahoval číslo a deň imatrikulácie, ročník štúdia, odbor, bydlisko v Brne, dátum a miesto narodenia, miesto bydliska, údaje o otcovi (poručníkovi), náboženstvo, národnosť (Nationalität) a materinský jazyk (Muttersprache).

7 Hoci sa geograficky pod pojmom severné Považie rozumie v prípade okresu Púchov len jeho severná časť, kvôli komplexnosti v článku uvádzame všetkých študentov z okresu.

8 Pri definovaní pojmu „študent zo Slovenska“ vychádzame z článku BERNÁT, L., 2013: Študenti zo Slovenska v odboroch inžinierskeho staviteľstva brnianskych vysokých škôl technických v medzivojnovom období. – Slovenská štatistika a demografia, ISSN 1210-1095, 23/ 4: p. 48.

9 O tom pozri BERNÁT, L., 2014: Študenti zo Spiša na technických vysokých školách v Brne v medzivojnovom období. – Z minulosti Spiša, 22: p. 65-84. ISBN 978-80-971553-1-5.

Ďalej obsahoval záznam o poslednom štúdiu a absolvovanej skúške na strednej škole. Neobsahoval záznamy o vojenskej službe. Boli tu však riadky o prvej a druhej štátnici a o doktoráte. Potom nasledovali položky s predmetmi a examinátormi.

Na základe týchto údajov potom môžeme analyzovať:

- počty študentov zo Slovenska a ich percentuálne zastúpenie v porovnaní s ostatnými študentmi;
- odkiaľ študenti pochádzali;
- k akej viere a národnosti sa hlásili;
- miesto ich bydliska;
- z akého sociálneho statusu pochádzali;
- akú školu predtým navštevovali;
- v ktorých rokoch študovali v Brne a ktorý odbor;
- do ktorých ročníkov sa dostali, resp. či absolvovali prvú a druhú štátnu skúšku, v akom veku a s akým výsledkom;
- aká bola doba ich štúdia.

Pretože rozsah článku je obmedzený, budeme sa venovať otázkam zistenia počtu študentov zo severného Považia na obidvoch technických vysokých školách v Brne v medzivojnovom období, ich percentuálnemu podielu na všetkých školách, miesta narodenia a bydliska študentov. Z dôvodu rozsahu článku nespracúvame ostatné údaje.¹⁰ Súčasťou článku je tiež zoznam študentov.

Fond ČVŠT je obsiahlejší, obsahuje protokoly prvej a druhej štátnej skúšky, výkaz absolventov, zoznamy študentov a zoznamy imatrikulovaných študentov.¹¹ NVŠT v Brne má vo fonde okrem „nationálií“ len zoznam študentov, ktorí sa podrobili prvej štátnej skúške v rokoch 1883 – 1924. Potom sú tu ešte hárky so zoznamom študentov, absolvujúcich druhú štátnu skúšku. Celý fond nie je fóliovaný a komplexne skatalogizovaný.

V rokoch 1921/22 a 1922/23 spracoval profesor filozofickej fakulty D. Krejčí a jeho žiaci podrobný empirický výskum sociálnych pomerov študentov českých brnianskych vysokých škôl.¹² Hoci je výskum časovo ohraničený uvedenými rokmi a len českými vysokými školami, predsa len nám poslúži k určitej komparácii. Môžeme ho čiastočne komparovať s výskumom, ktorý sa vykonal v školskom roku 1934/35 a bol opublikovaný na stránkach Správ štátneho úradu štatistického Československej republiky.¹³

Zo 121 študentov zo severného Považia na obidvoch technických vysokých školách v Brne v medzivojnovom období až 13 navštevovalo obidve vysoké školy. Dôvody nedokážeme presne zistiť, ale často boli ekonomického pôvodu. ČVŠT v Brne mala možnosť získať štipendiá. Ďalším dôvodom bývala prínosť pedagógov. Napr. na odbore architektúry a pozemného staviteľstva ČVŠT bol obávaným examinátorom profesor Šiříš.

Problematika je veľmi rozsiahla, a pretože rozsah štúdie je limitovaný, obmedzíme sa na zistenie, koľko študentov sa narodilo v skúmanej oblasti podľa okresov, koľko študentov bývalo v skúmaných okresoch, aké odbory študenti navštevovali a k akým národnostiam sa hlásili. Otázky konfesií sme sa už venovali v predchádzajúcich štúdiách podobne ako študijným výsledkom.

10 BERNÁT, L., 2013: Konfesionálna skladba študentov zo Slovenska na Českej vysokej škole technickej v Brne v medzivojnovom období. – *Historia ecclesiastica*, 4/ 2, p. 152-164, BERNÁT, L., 2015: Študenti zo Slovenska na Nemeckej vysokej škole technickej v Brne v medzivojnovom období. – *Vedecké práce KVP a VS*. Ed. M. Merica et al. UCM, Trnava, p. 17-31.

11 BERNÁT, L., 2013: Študenti zo Slovenska na strojníckej a elektrotechnickej fakulte Českej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období. – *Slovenská statistika a demografia*, 23/2, p. 50-51.

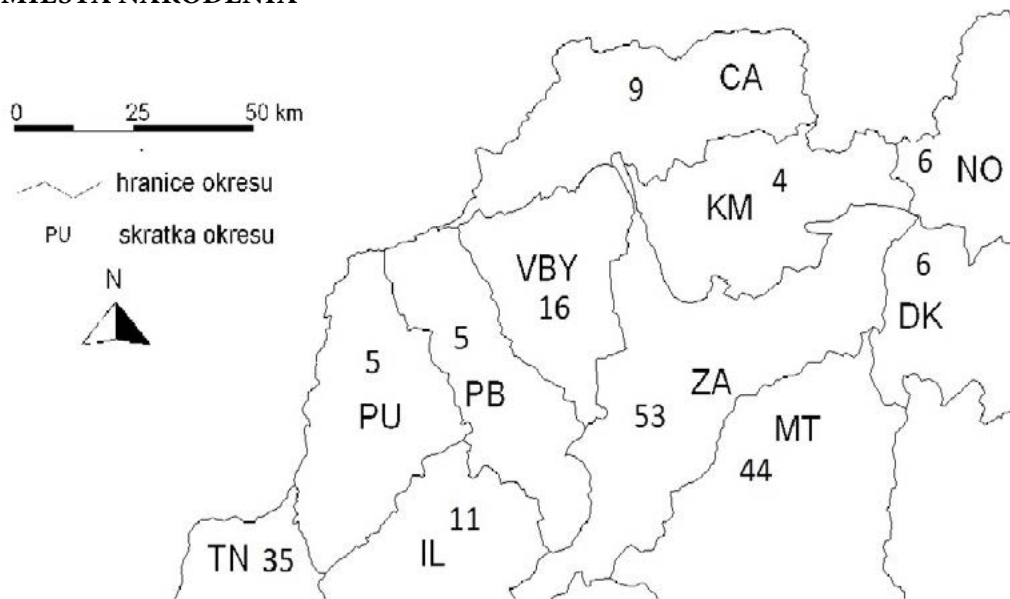
12 KREJČÍ, D. a jeho žiaci, 1924: Sociální poměry studentstva českých vysokých škol brněnských podle výsledků statistického šetření z let 1921/2 a 1922/3. – V. Horák a spol., Praha.

13 Zprávy státního úřadu statistického republiky československé. 1934, roč. 15.

Správne zriadenie na Slovensku sa za obdobie 1918 – 1939 menilo trikrát, preto bude prehľadnejšie zistiť, z ktorých okresov študenti pochádzali. Krajinské zriadenie síce župy zrušilo, ale okresy zachovalo. Ostali s drobnými zmenami tie isté (79 okresov).

Celkom študovalo na obidvoch technických vysokých školách v Brne v medzivojnovom období 121 študentov zo skúmaného obdobia, ktorí sa narodili alebo bývali v okresoch severného Považia.

MIESTA NARODENIA

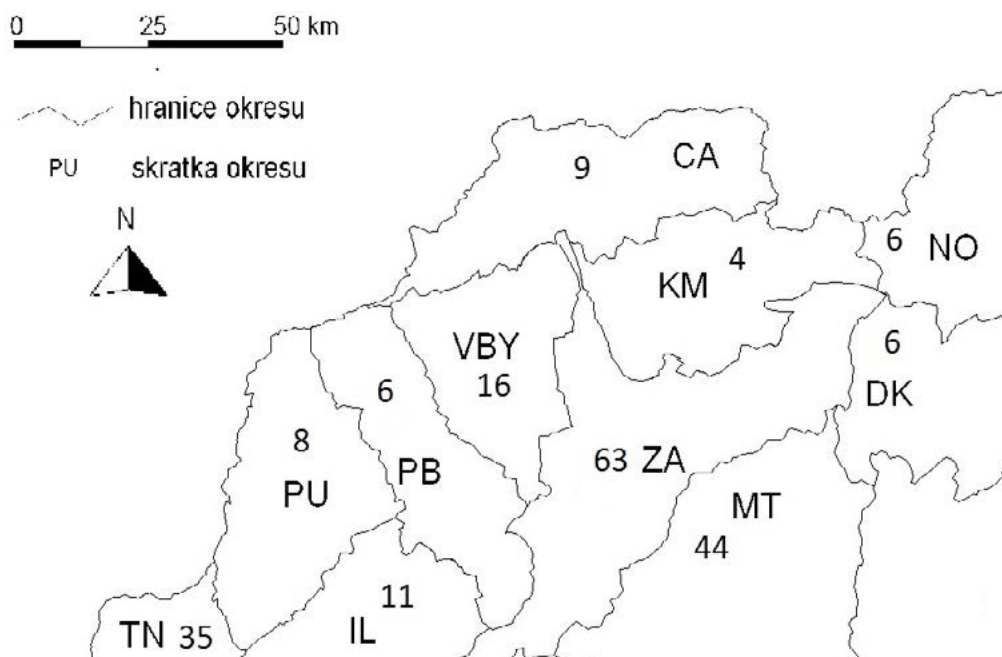

Obr. 1 Počty študentov narodených v jednotlivých okresoch severného Považia navštevujúcich ČVŠT a NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40.

Celkom sa v okresoch severného Považia narodilo 92 študentov, ktorí študovali na ČVŠT a NVŠT v Brne v medzivojnovom období. Najviac (53) sa ich narodilo v okrese Žilina (t. j. 57,6 % zo všetkých študentov pochádzajúcich z okresov severného Považia), potom v okrese Veľká Bytča (16 študentov, t. j. 17,4 % študentov zo severného Považia), v okrese Čadca (9 študentov, t. j. 9,8 %). Z okresov Púchov a Považská Bystrica pochádzalo po 5 študentov (t. j. 5,4 %) a v okrese Kysucké Nové Mesto sa narodili štyria študenti (t. j. 4,3 %).

Až 29 študentov sa narodilo mimo skúmaného územia, z nich 16 v zahraničí. Najviac sa ich narodilo v Maďarsku (osem študentov), na Morave, v Čechách a v Rumunsku (po dvoch) a v Poľsku a Sliezsku (po jednom). Z ostatných okresov na Slovensku pochádzali z okresov Komárno a Turčiansky Sv. Martin po dvaja študenti a v okresoch Gelnica, Kežmarok, Lučenec, Myjava, Nové Mesto nad Váhom, Námestovo, Nová Baňa, Prešov a Zvolen pochádzal z každého okresu jeden študent.

MIESTA BYDLISKA

Obr. 2 Počty študentov bývajúcich v jednotlivých okresoch severného Považia navštevujúcich ČVŠT a NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40.

V okresoch severného Považia bývalo 108 študentov navštevujúcich obidve technické vysoké školy v Brne v medzivojnovom období. Najviac ich bývalo v okrese Žilina (63 zo všetkých študentov pochádzajúcich z okresov severného Považia), potom v okrese Veľká Bytča (16 študentov, t. j. 16,9 %), v okrese Čadca (deväť študentov, t. j. 9,8 %), v okrese Púchov (osem študentov, t. j. 6,6 %), v okrese Považská Bystrica (šesť študentov, t. j. asi 5 %) a v okrese Kysucké Nové Mesto (štyria študenti, t. j. 2,5 %). Traja študenti, Š. Mišík a A. Mišíkova a Š. Neufeld, bývali v dvoch rôznych okresoch. Pre úplnosť dodajme, že študent M. Scheer uviedol v jednom školskom roku miesto bydliska Považskú Bystricu, inak uvádzal Žilinu.

POČTY ŠTUDENTOV

Tab. 1. Počty študentov zo severného Považia na NVŠT v Brne v jednotlivých školských rokoch v medzivojnovom období a ich percentuálny podiel.

Školský rok	Počet študentov NVŠT v Brne				
	celkový počet	zo Slovenska	percentuálny podiel	zo severného Považia	percentuálny podiel študentov
1918/19	1592	23	1,4	8	35
1919/20	1813	194	10,7	29	15
1920/21	2326	302	13	32	11
1921/22	2161	369	17,1	35	9,5

1922/23	1404	289	20,6	21 ¹⁴	7,3
1923/24	1467	280	19,1	21	7,5
1924/25	1680	265	15,8	23	8,7
1925/26	1704	201	11,8	15 ¹⁵	7,5
1926/27	1722	181	10,5	12	6,6
1927/28	1647	130	7,9	8	6,2
1928/29	1722	123	7,1	4	3,3
1929/30	1955	115	5,9	4	3,5
1930/31	1981	113	5,7	5	4,4
1931/32	2044	95	4,6	3	3,2
1932/33	1646	77	4,7	2 ¹⁶	2,6
1933/34	1456	61	4,2	1	1,6
1934/35	1326	45	3,4	2	4,4
1935/36	1111	40	3,6	1	2,5
1936/37	943	37	3,9	1	2,7
1937/38	914	29	3,2	1	3,4
1938/39	554	24	4,3	0	0
1939/40	nezistené	40	nezistené	1 ¹⁷	2,5

Tab. 2. Počty študentov zo severného Považia na ČVŠT v Brne v jednotlivých školských rokoch v medzivojnovom období a ich percentuálny podiel.

Školský rok	Počet študentov ČVŠT v Brne				
	celkový počet	zo Slovenska	percentuálny podiel	zo severného Považia	percentuálny podiel
1918/19	996	20	2	4	20
1919/20	1326	42	3,2	10	24
1920/21	1668	66	4	16	24
1921/22	1543	79	5,1	15	19
1922/23	1388	86	6,2	20	23
1923/24	1539	72	4,7	14	19
1924/25	1569	86	5,5	13	15
1925/26	1688	99	5,9	16	16,2
1926/27	1573	120	7,6	15	13
1927/28	1613	119	7,4	13	11
1928/29	1398	114	8,2	12	11
1929/30	1440	118	8,2	10	8,5
1930/31	1579	136	8,6	11	8,1
1931/32	1723	138	8	10	7,2
1932/33	1680	141	8,4	11	7,8
1933/34	1441	134	9,3	8	6
1934/35	1310	115	8,8	8	7
1935/36	1074	97	9	6	6,2
1936/37	1050	102	9,7	10	9,8
1937/38	1104	112	10,1	13	12
1938/39	1442	128	8,9	12	9,4
1939/40	nezistené	94	nezistené	7	7,4

Je to pochopiteľné, že menší počet študentov bol v školskom roku 1918/19 (19 študentov). Situácia v Československu bola neistá, na Slovensku bola stále ešte vojnová situácia, mnohí budúci študenti slúžili vo vojsku. Potom sa počet prudko zvýšil v nasledujúcom školskom roku na 39.¹⁸ Najviac študentov zo severného Považia navštevovalo obidve vysoké technické školy v Brne v medzivojnovom období v školských rokoch 1921/22 (50), 1920/21 (48 študentov) a 1922/23 (38 študentov). Počet 30 študentov a viac bol ešte dosiahnutý v školských rokoch 1923/2 – 1925/26. V ďalších rokoch počet študentov zo severného Považia, podobne ako zo Slovenska, klesal. Bolo to spôsobené krízovými rokmi, kedy ponuka počtu inžinierov na trhu

14 Študenti J. Lichtenstern, I. Löwyová, P. Novák, M. Stössel a A. Székely v šk. r. 1922/23 najskôr navštevovali NVŠT v Brne a od letného semestra ČVŠT v Brne.

15 K. Porázik prešiel v letnom semestri šk. r. 1925/26 z NVŠT na ČVŠT v Brne.

16 P. Deutsch sa v šk. r. 1932/33 síce zapísal na NVŠT v Brne, ale ročník absolvoval na ČVŠT v Brne.

17 D. Nehnevaj prestúpil v šk. r. 1939/40 na NVŠT v Brne.

18 Študent V. Babušek navštevoval v šk. r. 1919/20 paralelne ČVŠT a NVŠT v Brne.

vysoko prevyšovala dopyt. Na Slovensku naviac bola malá možnosť zamestnať sa vo vyššom odbore. Koncom 30. rokov bol spôsobený aj vznikom Slovenskej vysokej školy technickej. Náklady na štúdium boli v Bratislave nižšie ako v Brne alebo v Prahe, či v zahraničí. Svoju úlohu zohrávali tiež náklady na cestovné.

Zatiaľ čo do školského roku 1924/25 počet študentov zo severného Považia na NVŠT v Brne prekračoval počet študentov na ČVŠT v Brne, v ďalších rokoch už počet študentov na NVŠT už prudko klesá, až v roku 1938/39 tu už neštudoval ani jeden. V roku 1939/40 tu študoval už len jeden, ktorý prešiel z ČVŠT v Brne. Len niekoľko študentov zo Slovenska prešlo na NVŠT v Brne. Bolo to spôsobené zatvorením českých vysokých škôl po 17. novembri 1939. Prestúpili, aby dokončili štúdium. Študenti si museli podať žiadosť, v ktorej bolo nutné vyjadriť oddanosť Veľkonemeckej ríši.¹⁹

Ďalšou otázkou, ktorá pred nami stojí, je percentuálny podiel študentov zo severného Považia a ostatných študentov zo Slovenska na obidvoch technických vysokých školách. Zaujímavé je, že percentuálne najviac ich bolo na NVŠT v Brne (v školskom roku 1918/19 až 35 %) a potom, až na výnimky, klesal. Na ČVŠT v Brne bol počet študentov zo severného Považia v školských rokoch 1918/19 – 1920/21 až 20 % a viac, podobne ako v školskom roku 1922/23 (až 23 %). Potom percentuálne počet študentov zo severného Považia klesal. Pozoruhodné je, že v školskom roku 1937/38 percentuálny počet študentov zo severného Považia stúpil až na 12 %.

Ak diferencujeme študentov podľa odborov, tak najviac ich študovalo na odbore strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva (58 študentov, z toho 40 na strojníckom inžinierstve a 18 na elektrotechnickom inžinierstve), na odbore inžinierskeho staviteľstva (31 študentov, z toho 18 študentov na odbore A, 8 študentov na odbore B, 2 študenti na kultúrnom inžinierstve a 3 študenti na Zememeračskom inžinierstve), na odbore chemického inžinierstva (22 študentov) a na odbore architektúry a pozemného staviteľstva 9 študentov. Jeden študent navštevoval piaty odbor na NVŠT.

Obidve technické vysoké školy v skúmanom období navštevovali aj súrodenci zo severného Považia: D. a P. Deuschovci, E., J. a F. Geröfiovci, A. a P. Löwyovci, A. a Š. Mišíkovci, E. a P. Novákovci, F., K. a P. Porázikovci, J. a T. L. Steinovci, J. a P. Václavikovci.

Mnohí študenti sa potom uplatnili vo svojich odboroch. Niektorí prednášali ako vysokoškolskí profesori, napr. V. Čenek bol od roku 1961 vo funkcii profesora na Baníckej fakulte VŠT v Košiciach a bol aj vedúcim katedry banskej mechanizácie. J. Mikuša zasa pôsobil na SVŠT v Bratislave v rokoch 1940 – 1972, kde zastával aj funkciu dekana.

Iní pôsobili vo významných štátnych funkciách. K. Filo bol riaditeľom štátneho ústavu výskumného poľnohospodárskeho v Havlíčkovom Brode a po roku 1945 bol poverenikom dopravy. M. A. P. Harminc pôsobil ako architekt v Bratislave a od roku 1939 ako generálny konzul SR v Londýne.²⁰ M. S. Murtín sa stal nórsym konzulom, Š. Tiso predsedom vlády Slovenskej republiky, atď. Niektorí sa presadili na kultúrnom poli, napr. prekladateľ V. Vnuk.

ZÁVER

Získané výsledky mapujú len študentov zo severného Považia v medzivojnovom období na technických vysokých školách v Brne. Aby nedošlo ku generalizácii, bude nevyhnutné v ďalšom bádaní komparovať výsledky nielen s ostatnými oblasťami Slovenska, ale aj s pražskými technickými vysokými školami. Len týmto spôsobom, založeným na náročnom archívnom výskume, budem môcť zodpovedať otázku o formovaní technickej inteligencie v 20. storočí na Slovensku.

19 To už nedokážeme precíznejšie sledovať, lebo v apríli 1945 sa NVŠT z Brna presťahovala do Prahy a z Prahy do Innsbrucku. Č. j. 798/82. „Nationália“ v Innsbrucku sú nám nedostupné.

20 V rokoch 1940 – 1943 bol členom štátnej rady v Londýne.

Mnohí zo študentov potom úspešne pôsobili vo svojich zamestnaniach nielen v regióne severného Považia, ale celého Slovenska, dokonca aj mimo neho, ako vo svojich odboroch alebo v štátnej službe.

ZOZNAM ŠTUDENTOV

Štruktúra hesla je nasledovná: priezvisko, krstné meno, dátum a miesto narodenia (okres), konfesia, národnosť, miesto bydliska (okres), stredná škola, predchádzajúca vysoká škola, dátum imatrikulácie odboru, doba štúdia, posledný ročník, ak nebolo ukončené štúdium, štátne skúšky, prípadne záznam o odchode zo školy alebo prestupe. V skúmanom období sa názvy odborov menili a jednotlivé odbory reformovali. Neexistuje ustálený zoznam skratiek. Okrem skratiek nachádzajúcich sa v texte sú použité ešte tieto skratky:

čsl.	Československá
d. š.	doba štúdia
e. a. v.	evanjelik augsburského vyznania
gym.	gymnázium
i.	imatrikulácia
KI	kultúrní inženýrství
maď.	maďarská, maďarský
mim.	mimoriadny
nem.	nemecká, nemecký
OA	odbor architektonický
OCHI	Odbor chemický
OIS	Odbor inženýrského stavitelství
OSEI	Odbor strojního a elektrotechnického inženýrství
S	strojní
E	elektrotechnický
PF	právnická fakulta
PrF	přírodovědecká fakulta
p. š.	priemyselná škola
r.	rok
r. k.	rímskokatolík
roč.	ročník
slov.	slovenská, slovenský
šsk.	štátna skúška
vd	veľmi dobrý
VŠAPS	Vysoká škola architektury a pozemního stavitelství
VŠSEI	Vysoká škola strojního a elektrotechnického inženýrství
VŠT	Vysoká škola technická
VŠZ	Vysoká škola zemědělská
VUT	Vysoké učení technické
vyzn.	vyznamenaný
ZI	Zeměměřičské inženýrství
žid.	židovská, židovský

1. Babušek Vojtech, *17. 8. 1899 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 3. 5. 1920 NVŠT OIS, i. 4. 12. 1920 [sic !] ČVŠT OIS A, d. š. 1920 – 1924, 1. šsk. 18. 11. 1921 vd, 2. šsk. 16. 12. 1925 vyhovel.
2. Balala Jozef, *12. 4. 1902 Křimice (Čechy), r. k., slov., Veľká Bytča, reálne gym. Žilina, i. 13. 12. 1920, ČVUT VŠSEI, d. š. 1920 – 1921, i. 22. 11. 1924 ČVŠT OSEI S, d. š. 1923 – 1931, 4 roč., s., 1. šsk. 27. 6. 1928 vyhovel.²¹
3. Balász Július *5. 10. 1901 Budapešť (Maďarsko), žid., žid., Rajec (Žilina), gym. Budapešť, i. 22. 2. 1921 NVŠT OCHI, d. š. 1921, 1 roč.
4. Baumhorn Pavol *5. 10. 1902 Žilina, žid., maď., Žilina, i. 7. 10. 1919 NVŠT OSEI S, d. š. 1919 – 1923, s., 12. 10. 1923 prestúpil na ČVŠT v Brne.²²
5. Bayer Jozef *4. 7. 1897 Malá Ladna²³ (Prešov), r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, VŠT Budapešť 1918 – 1919,²⁴ i. 15. 5. 1920 ČVŠT OIS B, d. š. 1919 – 1923, 1. šsk. 30. 5. 1921 vyhovel, 2. šsk. 28. 6. 1923 vyhovel.
6. Benyovszky Geza *8. 5. 1905 Veľká Bytča, r. k., Veľká Bytča, Universita di Bologna, i. 16. 2. 1927 NVŠT OSEI S, d. š. 1926 – 1927, i. 15. 5. 1928 ČVŠT, d. š. 1927 – 1928, 2 roč.
7. Berender Alojz, *24. 11. 1897 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 5. 5. 1922 ČVŠT OSEI S, d. š. 1921 – 1930, 1. šsk. 15. 12. 1928 vyhovel, 2. šsk. 11. 6. 1932 vyhovel.
8. Blüh (Bluh) Ľudovít *19. 8. 1900 Považská Bystrica, žid., žid.,²⁵ Považská Bystrica, gym., i. 2. 10. 1919 NVŠT OCHI, d. š. 1919 – 1923, 1924 – 1925, 1. šsk. 15. 6. 1922 vyhovel, 2. šsk. 27. 6. 1924 vyhovel.
9. Bytšanský (Bytšanský), Ladislav *6. 6. 1908 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 5. 12. 1925 ČVŠT ZI, d. š. 1925 – 1927, 2. šsk. 28. 6. 1929 vyhovel, OSI B 1927 – 1928, 1 roč.
10. Česnek Viktor, 22. 09. 1913 Varín (Žilina) – 13. 6. 1996 Košice, r. k., slov., Nededza (Žilina), p. š. Košice, i. 15. 12. 1934 ČVŠT OSEI S, d. š. 1934 – 1938, 4 roč., 1. šsk. 13. 2. 1937 vyhovel,²⁶ SVŠT Bratislava 1939 – 1941.
11. Deutsch Dezider, *11. 8. 1918 Veľká Bytča, žid., slov.,²⁷ Veľká Bytča, reálne gym. Žilina, i. 12. 12. 1936 ČVŠT OSEI S, d. š. 1936 – 1939, 3 roč., 1. šsk. 28.1.1939 vd, 16. 10. 1945 prestúpil na vysokú školu letectva.
12. Deutsch Pavol,²⁸ *21. 10. 1913 Veľká Bytča, žid., žid., Veľká Bytča, reálne gym. Žilina, i. 2. 10. 1931 NVŠT OSEI E, d. š. 1931 – 1932, ČVŠT d. š. 1932 – 1933, NVŠT d. š. 1931 – 1935,²⁹ 4 roč., 1. šsk. 16. 12. 1933 vyzn.
13. Donáth Jozef, *24. 9. 1901 Budapešť (Maďarsko), žid., maď., Žilina, i. 9. 10. 1919 NVŠT OSEI S, d. š. 1919 – 1920.
14. Eckstein Jozef, *25. 11. 1920 Lietavská Lúčka (Žilina) žid., slov., Lietavská Lúčka, reálne gym. Žilina, i. 17. 12. 1938 ČVŠT OSEI E, d. š. 1938 – 1939, 1 roč.
15. Elzer Jozef, *10. 2. 1899 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, VŠT Bupadešť 1917 – 1919, i. 15. 5. 1920 ČVŠT OCHI, d. š. 1919 – 1920, 1921 – 1923,³⁰ 1. šsk. 15. 2. 1922 vyhovel, 2. šsk. 5. 12. 1925 vyhovel.
16. Filo (Filö) Kornel, *3. 3. 1901 Tuchyňa (Púchov) – 29. 1. 1980 Paríž (Francúzsko), r. k., slov., Tuchyňa, VŠT Budapešť, i. 12. 11. 1921 ČVŠT OCHI, d. š. 1921 – 1922, 3 roč., 1. šsk. 26. 6. 1922 vd, ČVUT VŠCHTI, d. š. 1922 – 1923, 2. šsk. 9. 11. 1923 vd.
17. Fogel Ladislav, *14. 1. 1902 Lučenec, žid, slov., Žilina, reálne gym. Levoča, i. 12. 10. 1920 NVŠT OSEI S, d. š. 1920 – 1921, 1 roč., vyčiarknutý pre nezaplatenie školného.

21 Dňa 8. 2. 1928 nebol pripustený k 1. šsk.

22 V zoznamoch študentov ČVŠT sa však nenachádza.

23 V zápise je uvedené len Ladna.

24 V rokoch 1915 – 1918 prerušil štúdium.

25 Materinský jazyk uvádzal maďarský.

26 V r. 1935 prestúpil na odbor elektrotechnického inžinierstva.

27 V šk. r. 1936/37 uvádzal slovenskú národnosť, v šk. r. 1937/38 československú národnosť.

28 Je to odlišná osoba od P. Deutscha (*20. 6. 1912 Stoličný Belehrad), ktorý tiež v šk. r. 1931/32 navštevoval OE.

29 V šk. r. 1932/33 sa síce zapísal na NVŠT v Brne, ale ročník absolvoval na ČVŠT v Brne.

30 V šk. r. 1919/20 prerušil štúdium pre nemoc.

18. Fuchs León, *23. 8. 1917 Považská Bystrica, žid., čsl.,³¹ Považská Bystrica, reálne gym. Bratislava, i. 15. 12. 1934 ČVŠT OSEI S, d. š. 1934 – 1938, 3 roč., s., 1. šk. 12. 12. 1930 vd.
19. Fuchs Rudolf, *14. 4. 1898 Žilina, žid., nem., Žilina, VŠT Budapešť, i. 5. 10. 1919 NVŠT OCHI, d. š. 1919 – 1920.
20. Funk Ernest, *30. 9. 1904 Rajecké Teplice (Žilina), r. k., čsl., Rajecké Teplice, p. š. Košice, i. 6. 12. 1926 ČVŠT OSEI S, d. š. 1926 – 1938, 3 roč., o. dopravný, v šk. r. 1926/27 mim., potom riadny študent, v šk. r. 1938/39 vystúpil.
21. Gál Emil, *17. 4. 1901 Žilina, žid., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 17. 2. 1921 NVŠT Och, d. š. 1921, 1 roč.
22. Gallo Pavol, *11. 10. 1903 Kolárovice (Veľká Bytča), r. k., slov., Kolárovice, reálne gym. Bratislava, i. 22. 11. 1924 ČVŠT OIS B, d. š. 1924 – 1926, 2. roč.
23. Geröfi Eugen, *7. 7. 1903 Budapešť (Maďarsko), b. v.,³² maď., i. 3. 10. 1922 NVŠT OE v Brne, d. š. 1922 – 1927, 1. šk. 24. 10. 1925 vd, i. 16. 5. 1929 ČVŠT OE, d. š. 1929, 4 roč.
24. Geröfi František, *30. 8. 1904 Budapešť (Maďarsko), kalvín, maď., Veľká Bytča, i. 4. 10. 1922 NVŠT OIS A, d. š. 1922 – 1925, 1926 – 1931, 5 roč., 1. šk. (dátum neuvedený) vyznam.
25. Geröfi Juraj *11. 6. 1901 Budapešť (Maďarsko), kalvín, maď., Veľká Bytča, reálne gym. Budapešť, i. 12. 10. 1920 NVŠT OS, d. š. 1920 – 1925, 1. šk. 19. 10. 1923 vyzn., 2. šk. 22. 1. 1925 vyzn.
26. Glück Vojtech, *3. 4. 1905 Púchov, žid., maď.,³³ reálne gym. Košice, i. 1. 10. 1920 NVŠT Och, d. š. 1920 – 1927, 1. šk. 31. 10. 1925 vyhovel, 2. šk. 1. 2. 1928 vyhovel.
27. Goldštejn Berchtold, *9. 12. 1896 Žilina, žid., slov., Žilina, reálne gym. Trenčín, i. 4. 12. 1920 ČVST OIS A, d. š. 1920 – 1921, 1 roč., mim.
28. Grün Karol, *15. 1. 1903 Žilina, žid., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 22. 11. 1924 ČVŠT OIS A, d. š. 1924 – 1927, 3 roč.
29. Grünzweig Ludovít, *12. 2. 1900 Okány (Maďarsko), žid., maď., Žilina, VŠT Budapešť, i. 2. 12. 1919 NVŠT OIS, d. š. 1919 – 1920.
30. Gschwandtner Vojtech, *14. 6. 1906 Žilina, r. k., slov., Pezinok³⁴ (Modra), reálne gym. Žilina, i. 22. 11. 1924 ČVŠT OIS A, d. š. 1924 – 1933, 1. šk. 25. 6. 1927 vd, 29. 10. 1933 vystúpil a prestúpil na ČVUT Praha d. š. 1934 – 1935, 2. šk. 13. 12. 1935 vyhovel.
31. Haas Berchtold, *12. 6. 1892 Lužná (Čechy), žid., česká, Zubák (Púchov), i. 16. 10. 1913 ČVŠT Brno, i. 21. 2. 1919 NVŠT Och, d. š. 1918 – 1922.
32. Haas Ladislav, *31. 10. 1904 Hričovské Podhradie (Veľká Bytča), žid., slov., Hričovské Podhradie, reálne gym. Žilina, i. 12. 11. 1921 ČVŠT Och, d. š. 1921 – 1927, 1. šk. 19. 12. 1925 vyhovel, 2. šk. 23. 1. 1931 vyhovel,³⁵ mim. v šk. r. 1921/22.
33. Haas Vojtech, *27. 4. 1900 Hričovské Podhradie (Veľká Bytča), žid., žid.,³⁶ Hričovské Podhradie, technika Budapešť, i. 7. 5. 1919 NVŠT OS, d. š. 1919 – 1922, 1. šk. 2. 3. 1921 vyhovel, 2. šk. 25. 11. 1922 vyzn.
34. Harminc Milan Anton Pavel *31. 5. 1905 Žilina – Toronto (Kanada), r. k., slov., Bratislava, reálne gym. Bratislava, i. 2. 12. 1922 ČVŠT OAPS, d. š. 1921 – 1929, 1. šk. 13. 2. 1926 vyhovel, 1. šk. 14. 12. 1929 vyhovel.
35. Hechlová Ilona, *10. 5. 1901 Konská (okr. Žilina), žid., nem., Konská, reálne gym. Levoča, i. 15. 10. 1919 NVŠT Och, d. š. 1919 – 1920, 1. roč.
36. Heuman Maximilán, *27. 9. 1896 Komárno, žid., nem., Púchov, VŠT Budapešť, i. 27. 2. 1923 NVŠT zem., 1923 – 1925, 2. roč.

31 V šk. r. 1930/31 uvádzal židovskú národnosť.

32 V šk. r. 1925/26 zapísal konfesiu „evang.“, v šk. r. 1926/27 sa hlásil k evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania.

33 V šk. r. 1920/23 uvádzal národnosť židovskú.

34 Do šk. r. 1932/33 uvádzal miesto bydliska Žilinu.

35 Dňa 12. 12. 1929 pre nedostatočný prospech v praktickej skúške nebol pripustený k ústnej skúške.

36 Materinský jazyk si zapísal maďarský.

37. Hlucháň Eugen, *7. 7. 1909 Veľká Bytča, r. k., slov.,³⁷ Veľká Bytča, p. š. Košice, i. 9. 11. 1928, d. š. 1928 – 1933 ČVŠT OS, s., 1. šk. 24. 6. 1931 vyhovel, 2. šk. 20. 6. 1936 vyhovel.³⁸
38. Horn Ernest, *20. 9. 1899 Veľká Bytča, žid., maď., Veľká Bytča, OA, i. 2. 10. 1919 NVŠT OCh, d. š. 1919 – 1920, 1 roč., mim.
39. Horn Hugo, *21. 12. 1898 Nová Baňa, slov., Žilina, VŠT Budapešť, i. 27. 4. 1920 NVŠT OCh, d. š. 1920 – 1922, 1. šk. 15. 2. 1922 vyhovel.
40. Hudák Elemír, *1. 6. 1916 Smolník (Gelnica), r. k., čsl., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 12. 12. 1936 ČVŠT OAPS, d. š. 1936 – 1939, 4 roč., 1. šk. 30. 5. 1938 vyhovel, prestúpil na SVŠT v Bratislave, kde sa zapísal v šk. r. 1939/40 na oddelenie kreslenia do 4. roč.
41. Chrapko Ján, *1. 1. 1892 Papradno (Považská Bystrica), r. k., slov., Papradno, reálne gym. v Devecer (Maďarsko), VŠT Budapešť,³⁹ i. 13. 12. 1919 ČVŠT OIS K, d. š. 1919 – 1921, 1. šk. 26. 6. 1920 vd, 2. šk. 1922 vyhovel.
42. Janusch Štefan, *26. 12. 1896 Púchov, r. k., slov., Púchov, i. 17. 1. 1919 NVŠT OE, d. š. 1919 – 1922, 2. roč., 1. šk. 6. 4. 1922 vyhovel.
43. Jurcsó Oskar, *9. 10. 1906 Žilina, e. av., maď., Bratislava, reálne gym. Bratislava, i. 24. 9. 1925 NVŠT OS, d. š. 1925 – 1929, 2 roč., prestúpil na kurz poistnej techniky v šk. r. 1928/29.
44. Kállay Jozef, *30. 5. 1901 Rajec (Žilina), r. k., slov., Rajec, reálne gym. Trenčín, ČVŠT OIS K, d. š. 1920 – 1921, 1 roč., prestúpil na VŠZ v Brne.
45. Kalužay Ladislav, *9. 10. 1901 Rajec (Žilina), r. k., slov., Rajec, reálne gym. Trenčín, i. 4. 12. 1920 ČVŠT OIS K, d. š. 1920 – 1925, 1. šk. 15. 3. 1923 vd, 2. šk. 10. 12. 1928 vyhovel.⁴⁰
46. Kháde, Gejza *3. 4. 1899, Žilina, r. k., maď., Žilina, i. 6. 10. 1919 NVŠT OS, d. š. 1919 – 1920, 1 roč.
47. Klein Artúr, *9. 8. 1918 Žilina, b. v.,⁴¹ slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 17. 12. 1938 ČVŠT OCh, d. š. 1938 – 1939,⁴² 1945 – 1946, 2 roč.
48. Klein Benjamín, *1. 4. 1900, Remetemező (Pomi, Rumunsko), žid., žid., Žilina, i. 2. 12. 1920 NVŠT OS, d. š. 1920 – 1926, 1. šk. 28. 6. 1924 vyhovel, 2. šk. 17. 12. 1926 vyhovel
49. Kozma Árpád, *9. 8. 1901 Budapešť (Maďarsko), žid., maď., Sadočné (Pov. Bystrica), NVŠT OS, d. š. 1920 – 1922, 2 roč.
50. Krautmann František, *2. 12. 1905 Karviná (Sliezsko), r. k., maď.,⁴³ Čadca, reálne gym., i. 1. 10. 1923 NVŠT OS, d. š. 1923 – 1925, 2 roč.
51. Kún (Kun) Vojtech, *19. 4. 1898 Veľká Bytča, žid., žid.,⁴⁴ Veľká Bytča, VŠT Budapešť, i. 4. 10. 1919 NVŠT OS, d. š. 1919 – 1920, 1. šk. 2. 3. 1921 vyhovel, 2. šk. 30. 6. 1922 vyzn.
52. Lányi Róbert, *2. 4. 1919 Žilina, žid., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, ČVUT Praha, d. š. 1937 – 1938, 12. 12. 1938 prestúpil, i. 17. 12. 1938 ČVŠT OCh, d. š. 1938 – 1939, 2 roč., vystúpil.
53. Lázár Robert, *10. 7. 1902 Žilina, žid., maď., Žilina, gym. Žilina, i. 6. 10. 1919 NVŠT OS, d. š. 1919 – 1922.
54. Leimdörfer Imre, *26. 4. 1899 Veľká Bytča, žid., nem., Veľká Bytča, gym. Žilina, i. 31. 1. 1919 NVŠT OCh, d. š. 1919 – 1920.
55. Lichternstern Jozef, *26. 10. 1899 Skalité (Čadca), žid., maď., Skalité, reálne gym. Kremnica, i. 3. 11. 1919 NVŠT OE, d. š. 1919 – 1922, i. 7. 4. 1922 ČVŠT OE, d. š. 1922 – 1924, NVŠT OE d. š. 1924 – 1925, 2. šk. 14. 2. 1925 vyhovel.
56. Lipscher Loránt, *17. 7. 1906 Komárno, žid., maď., Čadca, gym., i. 3. 10. 1924 NVŠT OE, d. š. 1924 – 1927, 1 roč.

37 Do šk. r. 1929/30 uvádzal národnosť československú.

38 Dňa 14. 3. 1936 nevyhovel.

39 V šk. r. 1918/19 prerušil štúdium kvôli vojenskej službe, a potom bol suplantom na gymnáziu v Žiline.

40 Dňa 30. 6. 1928 nevyhovel.

41 V šk. r. 1938/39 uviedol židovské náboženstvo.

42 V r. 1939 - 1945 slúžil v tankovom prápore v zahraničnej armáde.

43 V šk. r. 1923/24 uvádzal národnosť slovenskú.

44 Materinský jazyk si zapísal maďarský.

57. Löwy Arpád *3. 9. 1899 Žilina, žid., žid.,⁴⁵ Žilina, reálne gym. Žilina, i. 15. 10. 1919 NVŠT OCh, d. š. 1919 – 1923, 2 roč., 1. ššk. 26. 6. 1921 vyhovel.
58. Löwy Pavol, *7. 9. 1901 Žilina, žid., maď.,⁴⁶ Žilina, reálne gym. Levoča, i. 9. 6. 1919 NVŠT OE, d. š. 1919 – 1925, 1. ššk. 22. 3. 1923 vyhovel, 2. ššk. 31. 5. 1925 vyhovel.
59. Löwyová (Lövy) Irena, *10. 12. 1901 Nová Bystrica (Kysucké Nové Mesto), žid., žid., i. 15. 10. 1919 NVŠT OCh, 1919 – 1922, v 3. roč. v r. 1922 prestúpila na ČVŠT, i. 16. 2. 1922, d. š. 1922 – 1923, 1. ššk. 2. 12. 1922 vyhovel, 2. ššk. 28. 6. 1923 vd.
60. Macurová Matilda Akvitana, *1920 Krásno nad Kysucou (Kysucké Nové Mesto), r. k., slov., Krásno nad Kysucou, reálne gym. Brno, PrF Brno, i. 16. 12. 1939 ČVŠT OA, d. š. 1939, 1 roč.
61. Márer Štefan, *24. 12. 1902 Žilina, žid., maď., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 9. 10. 1919 NVŠT OS, d. š. 1919 – 1920, 1 roč.
62. Markstein Ladislav, *23. 1. 1903 Nededza (Žilina), žid., žid.,⁴⁷ Markovce (Košice), reálne gym. Košice, i. 2. 10. 1920 NVŠT OS, d. š. 1920 – 1924, 4 roč., 1. ššk. 7. 3. 1923 vyhovel.
63. Maršalko Ján, *12. 6. 1908 Vrútky (Turč. sv. Martin), r. k., čsl., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 5. 12. 1925 ČVŠT OIs A, 4. 11. 1925 prestúpil na OA, d. š. 1925 – 1926, 1 roč., prestúpil na ČVUT VŠAPS 28. 10. 1926, d. š. 1926 – 1928.
64. Maurer Artúr, *21. 11. 1902 Petrila (Rumunsko), žid., čes., Orlové (Pov. Bystrica), i. 17. 9. 1921 NVŠT OS, d. š. 1921 – 1922, 1 roč.
65. Mestyanek Edmund, *10. 7. 1908 Žilina, r. k., maď., Spišská Nová Ves, i. 4. 10. 1927 NVŠT OE, d. š. 1927 – 1932,⁴⁸ 1. ššk. 15. 11. 1930 vyhovel, 2. ššk. 12. 12. 1932 vyhovel.
66. Mikuša Ján, *25. 6. 1905 Žilina – 3. 12. 1980 Bratislava, r. k., čsl., Žilina, reálne gym. Žilina, FF UK Bratislava 1923 – 1924,⁴⁹ 22. 11. 1924 ČVŠT OIs, d. š. 1924 – 1926, prestúpil na ZI, d. š. 1926 – 1927, 1. ššk. 5. 6. 1928 vyhovel.
67. Mišík Štefan, *6. 4. 1914 Svrčinovec (Čadca), r. k., čsl., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 5. 12. 1931 ČVŠT OIs B, d. š. 1931 – 1936, 1. ššk. 14. 12. 1933 vd, 2. ššk. 28. 4. 1938 nevyhovel a 25. 6. 1938 v. d.
68. Mišíková Anna Branislava, 14. 9. 1911 Svrčinovec – 3. 8. 1999 Bratislava, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 24. 11. 1928 ČVŠT OIa, d. š. 1928 – 1929, 1 roč., mim.⁵⁰
69. Murín (Murin) Matej Stanislav, 15. 12. 1899 Námestovo – 4. 11. 1977 Bratislava, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 7. 12. 1918 ČVST OSe el., d. š. 1918 – 1919, prestúpil 17. 3. 1919 na OIs Ki, i. 31. 5. 1919, d. š. 1919 – 1923, 1. ššk. 6. 6. 1921 vd, prestúpil na NVŠT v Brne OIs, i. 25. 3. 1922, d. š. 1922, opäť sa vrátil na ČVŠT, 2. ššk. 30. 10. 1923 vyhovel.
70. Nehnevaj Dezider, *6. 7. 1917 Vysoká nad Kysucou (Čadca), r. k., slov., Brehy (Nová Baňa), reálne gym. Zvolen, i. 12. 12. 1936 ČVŠT OS, d. š. 1936 – 1940, 4 roč., 1. sk. 17. 12. 1938 vyzn., 1940 prestúpil na NVŠT i. 20. 1. 1940, d. š. 1940.
71. Neubauer Bedřich, *27. 6. 1921 Žilina, žid., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 17. 12. 1938 ČVŠT OSe el., d. š. 1938 – 1939, 1 roč.
72. Neufeld Štefan, *28. 12. 1914 Považská Bystrica, žid., žid., Púchov, p. š. Brno, ČVŠT OA, d. š. 1932 – 1934, 2 roč., 1. ššk. 23. 6. 1934 vd, 23. 6. 1934 prestúpil na ČVUT v Prahe, d. š. 1934 – 1938, 2. ššk. 25. 2. 1939 vd.
73. Novák Ervín, *21. 1. 1899 Žilina, žid., nem., Žilina, VŠT Budapešť, i. 18. 2. 1921 NVŠT OIS B, d. š. 1921 – 1922, prestúpil na VŠZ Brno v r. 1922.
74. Novák Pavol *27. 5. 1901 Žilina, žid., žid.,⁵¹ Žilina, reálne gym. Šoproň, i. 28. 9. 1921 NVŠT Brno OA, d. š. 1921 – 1923, mim., i. 28. 4. 1923 ČVŠT, d. š. 1923, 2 roč.

45 V šk. r. 1921/22 uvádzal národnosť slovenskú a materinský jazyk nemecký.

46 V šk. r. 1919/20 uvádzal národnosť nemeckú, potom slovenskú a materinský jazyk nemecký.

47 Materinský jazyk si zapísal maďarský.

48 V šk. r. 1929/30 bol vyčiarknutý zo štúdia pre nezaplatenie školného.

49 AUK v Bratislave, Katalóg riadnych a mimoriadnych poslucháčov FF UK.

50 Vydáť Šturcelová, potom vyučovala matematiku v Ružomberku a Trenčíne. A. B. Mišíková navštevovala ako riadna študentka PrF MU v Brne.

51 V šk. r. 1921/22 a 1922/23 zapísal nem. národnosť.

75. Ondrejkovič Ľudovít, *31. 1. 1912 Žilina, r. k., slov.,⁵² Turč. sv. Martin, reálne gym. Žilina, i. 10. 12. 1929 ČVŠT OIs B, d. š. 1929 – 1932, 3 roč.
76. Ortis Viliam, *10. 8. 1903 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 2. 12. 1922 ČVŠT OIs B, d. š. 1922 – 1929, 5 roč., 1. šsk. 18. 12. 1926 vyhovel.
77. Palmi Alexander, *28. 9. 1900 Konská (Žilina), žid., žid.,⁵³ Žilina, VŠT Budapešť, i. 2. 11. 1919 NVŠT OSe s., d. š. 1919 – 1923, 2. šsk. 25. 6. 1927 vyhovel.
78. Palovič Emil, *18. 5. 1897 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 4. 12. 1920 ČVŠT OIs A, d. š. 1920 – 1926, 1. šsk. 15. 3. 1923 vyhovel, 1. šsk. 28. 6. 1929 vyhovel.
79. Polanský Karol Vladimír, *22. 1. 1910 Vysoká nad Kysucou (Čadca) – 17. 6. 1940, r. k., slov., Vysoká nad Kysucou, p. š. Košice, i. 5. 12. 1931 ČVŠT OSe el., d. š. 1931 – 1935, 3 roč.
80. Policzer Artúr,⁵⁴ *13. 5. 1898 Nové Mesto n. V., žid., nem., Žilina, i. 2. 10. 1920 NVŠT OSe s., d. š. 1920 – 1922, mim. v šk. r. 1920/21, 2. šsk. 31. 10. 1925 vyhovel.
81. Politzer Július, *20. 6. 1902 Kežmarok, žid., nem., Žilina, reálne gym. Levoča, i. 14. 10. 1921 NVŠT OS, d. š. 1921 – 1922, 1 roč., vyčiarknutý pre nezaplatenie školného.
82. Porázik František, *10. 11. 1908 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 6. 12. 1926 ČVŠT OIs A, d. š. 1926 – 1931, 1. šsk. 9. 2. 1929 vyhovel, 2. šsk. 21. 6. 1934 vyhovel.
83. Porázik Karol, *1. 9. 1905 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 30. 10. 1922 NVŠT OIs A, d. š. 1922 – 1925, i. 8. 5. 1926 ČVŠT, d. š. 1925 – 1928, 1. šsk. 5. 12. 1925 vyhovel, 2. šsk. 28. 6. 1930 vd.
84. Porázik Pavol, *16. 5. 1907 Žilina, r. k., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 22. 11. 1924 ČVŠT OE, o. prevádzkový, d. š. 1924 – 1929, 1. šsk. 16. 6. 1926 vd, 2. šsk. 1930 vyhovel.
85. Porjeszová Margaréta, *31. 5. 1899 Žilina, žid., slov.,⁵⁵ Žilina, i. 2. 10. 1920 NVŠT OS, d. š. 1920 – 1922.
86. Presser Jozef, *25. 2. 1903 Nový Hrozenkov (Morava), žid., slov., Lúky (Púchov), reálne gym. Žilina, i. 26. 9. 1922 ČVŠT OCh, d. š. 1922 – 1924, 4. roč., 1. šsk. 15. 12. 1923 vd., 2. 2. 1929 odstúpil zo skúšky.⁵⁶
87. Puškáš Pavol, *13. 10. 1904 Rybáre (Zvolen), e. av., slov.,⁵⁷ Žilina, reálne gym. Žilina, i. 5. 12. 1925 ČVŠT OSe s., d. š. 1925 – 1932, 3 roč.
88. Rehák Ján, *1. 8. 1899 Veľká Bytča, r. k., slov. Veľká Bytča, reálne gym., i. 7. 12. 1918 ČVŠT OSe, d. š. 1918 – 1919, 1 roč, prestúpil na OSi, i. 27. 3. 1919, d. š. 1919 – 1923, 1. šsk. 6. 6. 1921 vd, 2. šsk. 12. 1. 1925 vyhovel.
89. Rémi Alfred, *26. 12. 1896 Žilina, žid., nem., Žilina, VŠT Budapešť, i. 8. 4. 1919 NVŠT OSe s., d. š. 1919.
90. Rohrböck Mikuláš, *12. 9. 1919 Mátyásföld (Maďarsko), r. k., čsl., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 18. 12. 1937 ČVŠT OIs A, d. š. 1937 – 1940, 3 roč., 1. šsk. 30. 6. 1939 vyhovel, na SVŠT v Bratislave, kde v šk. r. 1939/40 sa zapísal do 2. roč.⁵⁸
91. Rusznyák Pavol, *24. 5. 1902 Čadca, žid., nem., Čadca, i. 2. 10. 1920 NVŠT OCh, d. š. 1920 – 1922, 2 roč., prestúpil na NVŠT v Prahe, d. š., 1924 – 1925, 2. šsk. 29. 6. 1927 vyhovel.
92. Ruttkay Jozef, *9. 3. 1896 Stránske (Žilina), r. k., slov., Valča (Turč. sv. Martin), reálne gym. Žilina, i. 13. 12. 1919 ČVŠT OIs B, d. š. 1919 – 1924, 1925 – 1927,⁵⁹ 1. šsk. 15. 12. 1923 vyhovel, 2. šsk. 21. 6. 1927 vyhovel.
93. Scheer Michal Maximilán *7. 1. 1902 Považská Bystrica – 9. 2. 2000 Nitra, žid., maď.,⁶⁰ slov., Považská Bystrica,⁶¹ reálka Žilina, i. 2. 10. 1919 NVŠT OA, d. š. 1919 – 1924, 3 roč.

52 V šk. r. 1929/30 uvádzal čsl. národnosť.

53 Uvádzal tiež materinský jazyk maďarský.

54 Je to odlišná osoba od A. Policzera (Poltizer), ktorý sa narodil 6. 5. 1903 v Pružine a študoval ten istý odbor.

55 Uvádzala tiež materinský jazyk maďarský.

56 Zo skúšky odstúpil už v prechádzajúcom termíne 12. decembra 1928 kvôli chorobe.

57 V šk. r. 1927/30 uvádzal maďarskú národnosť.

58 Bol však vyškrtnutý pre nedostavenie sa k imatrikulácii.

59 Od 15. 7. 191 do 4. 11. 1919 prerušil štúdium.

60 V niektorých šk. r. zapísal ako materinský jazyk slovenčinu.

61 V šk. r. 1919/21 uvádzal miesto bydliska Žilinu.

94. Scheimann Tibor, *12. 6. 1918 Čadca, žid., slov., Čadca, reálne gym. Bratislava, i. 18. 12. 1937 ČVŠT OSe el., d. š. 1937 – 1938, 1 roč.
95. Schnirerová Viola, *17. 12. 1903 Žilina, žid., žid.,⁶² Žilina, reálne gym. Žilina, i. 21. 9. 1921 NVŠT OSe el., d. š. 1921 – 1925, 2. šsk. 19. 12. 1925 vyzn.
96. Schnürer Jozef, *10. 7. 1901 Raková (Čadca), žid., slov., Čadca, reálne gym. Levoča, i. 4. 10. 1919 NVŠT OIs, d. š. 1919 – 1921, i. 12. 11. 1921 ČVŠT, d. š. 1921 – 1924, 1. šsk. 26. 6. 1922 vd, 2. šsk. 26. 6. 1925 vd., NVŠT Brno ZI, d. š. 1925 – 1926.
97. Skutecký Ján Michal, *4. 5. 1912 Varín (Žilina), r. k., slov., Varín, p. š. Košice, i. 10. 12. 1932 ČVŠT OSe el., d. š. 1932 – 1934, 2 roč.
98. Smutný Štefan, *26. 3. 1908 Rajec (Žilina), r. k., slov., Rajec, reálne gym. Žilina, ČVUT Praha VŠSEI, d. š. 1928 – 1930, 7. 10. 1930 prestúpil, i. 11. 12. 1930 ČVŠT OSe el., d. š. 1930 – 1935, 4 roč.
99. Spitz Tibor *18. 5. 1906 Kotešová (Veľká Bytča), žid., maď., Lipt. Sv. Mikuláš, p. š. Košice, i. 14. 9. 1924 NVŠT OSe s., d. š. 1924 – 1927, 1. šsk. 17. 12. 1926 vyhovel, 2. šsk. 21. 6. 1929 vyhovel.
100. Stangel Karol, *4. 9. 1903, Púchov, žid, slov.,⁶³ Púchov, reálne gym. Nové Mesto n. V., ČVUT Praha, d. š. 1921– 1923, i. 1. 12. 1923 ČVŠT OS, d. š. 1923 – 1924, i. 14. 10. 1924 NVŠT, d. š. 1924 – 1926, 2. šsk. 17. 12. 1926 vyhovel.
101. Stein Július, 10. 5. 1899 Žilina, žid, žid.,⁶⁴ Východná (Liptovský Sv. Mikuláš), i. 25. 12. 1923 NVŠT OAPS, d. š. 1921 – 1928, 1930 – 1931, 1. šsk. 15. 12. 1926 prosperel, 2. šsk. 14. 6. 1930 vyhovel.
102. Stein L. Tibor, 25. 12. 1905, Kysucké Nové Mesto, žid, žid.,⁶⁵ Východná, reálne Budapešť, i. 2. 10. 1923 NVŠT OA, d. š. 1923 – 1931, 5. roč.
103. Steiner Ernest, *10. 7. 1901 Maków (Poľsko), žid., žid.,⁶⁶ Žilina, Levoča, i. 3. 10. 1919 NVŠT OSe el., d. š. 1919 – 1924, 4 roč., 1. šsk. 14. 5. 1924 vyhovel.
104. Stenclák Michal, *6. 7. 1916 Skalité (Čadca), r. k., slov., Skalité, p. š. Košice, i. 18. 12. 1937 ČVŠT OSE S, d. š. 1937 – 1940, 3 roč., prestúpil na SVŠT Bratislava, 2. šsk. 1947
105. Stössel Móríc, *22. 7. 1903 Žilina, žid., žid.,⁶⁷ Žilina, reálne gym. Žilina, i. 8. 10. 1920 NVŠT OSe s., d. š. 1920 – 1922, i. 13. 5. 1922 ČVŠT, d. š. 1922 – 1923, 1. šsk. 14. 12. 1922 vd, NVŠT d. š. 1923 – 1926, 2. šsk. 26. 3. 1927 vyhovel.
106. Székely (Szekely) Artúr, *16. 5. 1902 Vrútky (Martin), žid., maď.,⁶⁸ Žilina, reálne gym. Žilina, i. 2. 10. 1920 NVŠT OSEI, d. š. 1920 – 1922, i. 13. 5. 1922 ČVŠT, d. š. 1921 – 1923, NVŠT d. š. 1923 – 1924, 1. šsk. 26. 6. 1923 vyhovel, prestúpil na NVŠT Praha, 1925 – 1926, 2. šsk. 26. 6. 1926 vyhovel na NVŠT v Brne.
107. Špány Štefan, *3. 9. 1902 Kotešová (Veľká Bytča), r. k., čsl., Veľká Bytča, p. š. Bratislava, 22. 11. 1924 ČVŠT OSEI S, 1924 – 1925, 1 roč.
108. Tatár Július, *4. 4. 1898 Žilina, r. k., slov., Žilina, OA Bratislava, i. 1. 10. 1926 ČVŠT OSEI S, d. š. 1920 – 1921, 1 roč.
109. Tiso Štefan, *18. 10. 1897 Veľká Bytča – 28. 3. 1959 Mírov, r. k., slov., Trenčín, gym. Trenčín, ČVŠT OSEI S, d. š. 1920 – 1921, 1 roč., prestúpil na PF UK Bratislava.
110. Trosztler Fridrich, *6. 11. 1900 Svitkovich (Morava), žid., nem., Veľká Bytča, gym. Žilina, i. 31. 1. 1919 NVŠT OSEI S, d. š. 1919 – 1922.
111. Unger Štefan, *1. 2. 1916 Žilina, r. k., maď., Žilina, reálna Bratislava, i. 12. 12. 1936 ČVŠT ZI., d. š. 1936 – 1938, 2 (3) roč. prestúpil na SVŠT v Bratislave,⁶⁹ kde študoval v šk. r. 1940/42, 1. šsk. 13. 3. 1941 vyhovel, 2. šsk. 11. 12. 1942 vd.

62 Uvádzala tiež materinský jazyk maďarský.

63 Uvádzal národnosť židovskú.

64 Uvádzal materinský jazyk maďarský.

65 Uvádzal materinský jazyk maďarský.

66 Uvádzal materinský jazyk maďarský.

67 Materinský jazyk má zapísaný maďarský.

68 Uvádzal materinský jazyk maďarský.

69 Imatrikuloval bol 18. 12. 1940.

112. Václavík Ján, *16. 5. 1916 Veľká Bytča, r. k., slov., Veľká Bytča, reálne gym. Žilina, i. 12. 12. 1936 ČVŠT OSEI E, d. š. 1936 – 1940, 4 roč., 1. šk. 11. 3. 1939 vd.
113. Václavík Pavol, *7. 1. 1909 Veľká Bytča, r. k., slov., Veľká Bytča, p. š. Košice, i. 10. 12. 1929 ČVŠT OSEI S, d. š. 1929 – 1939, 4 roč., 1. šk. 14. 12. 1933 vyhovel, prestúpil na SVŠT v Bratislave.
114. Vnuk Valerián, 12. 8. 1894 Kysucké Nové Mesto – 17. 12. 1958 Trnava, r. k., slov., Kysucké Nové Mesto, reálne gym. Žilina, VŠT Budapešť, i. 7. 12. 1918 ČVŠT OS, d. š. 1918 – 1919, 2 roč. prestúpil na ČVUT Praha, d. š. 1919 – 1922.
115. Wälder Félix, *30. 3. 1895 Lysá (Púchov), žid., slov., Lysá, 23. 10. 1919 NVŠT, d. š. 1919 – 1920.
116. Wertheim Gejza, *23. 6. 1900 Žilina, žid., maď., Žilina, vyššia škola Žilina, i. 2. 10. 1919 NVŠT OCHI, d. š. 1919 – 1924, NVŠT Praha 1924 – 1925, 1. šk. 18. 12. 1925 vyhovel, NVŠT Brno 1925 – 1927, 2. šk. 3. 12. 1927 vyhovel.
117. Wiener František, *2. 6. 1901 Žilina, žid., žid.,⁷⁰ Žilina, reálne gym. Košice, i. 2. 10. 1919 NVŠT OIS A, d. š. 1919 – 1925, 2. šk. 20. 12. 1924 vyhovel, d. š. 1925 – 1926 ZI.
118. Wittmann Gejza, *25. 10. 1903 Žilina, žid., žid.,⁷¹ Žilina, i. 2. 10. 1920 NVŠT OCHI, d. š. 1920 – 1925, 1. šk. 15. 10. 1922 vyhovel, 2. šk. 27. 6. 1925 vyhovel.
119. Zeman Gustáv, *7. 6. 1906 Myjava, žid., slov., Čadca, p. š. Bratislava, i. 28. 11. 1927 ČVŠT OAPS, 1927 – 1928, 1. roč.
120. Zuček František, *23. 5. 1912 Žilina, e. av., slov., Žilina, reálne gym. Žilina, i. 10. 12. 1929 ČVŠT OSI A, d. š. 1929 – 1939, 5 roč., 1. šk. 13. 2. 1937 vyhovel
121. Žucha Ondrej, *4. 4. 1902 Rajec (Žilina), e. av., slov., Rajec, reálne gym. Žilina, i. 1. 12. 1923 ČVŠT OCHI, d. š. 1923 – 1924, 1 roč., vystúpil.

POĎAKOVANIE

Podstatná časť zberu materiálov sa uskutočnila za autorovho vedenia projektu KEGA č. 206STU-4/2012 „Študenti zo Slovenska na pražských a brnianskych technických vysokých školách v medzivojnovom období“. Zber a spracovanie materiálu bolo dokončené až po autorovom odchode z projektu. Ďakujeme riaditeľkám archívov VUT v Brne PhDr. Renate Krejčí a MZA v Brne PhDr. Kateřine Smutnej za ústretovosť pri bádani. Autor ďakuje za poskytnutie podkladových máp doc. RNDr. Dagmar Kusendovej, PhD. z Prírodovedeckej fakulty UK Bratislava.

PRAMENE A LITERATÚRA

Moravský zemský archiv Brno

B 34 Nacionále, knihy, inv. č. 281 - 1918 – 1919 A-L – inv. č. 325 - 1939 – 1940 P-Z,

inv. č. 331 seznam studujících, podrobivších se I. st. zk. 1883 – 1924

spisy inv. č. 424 Statistika zapsaných 1917 – 1929, inv. č. 425

Statistika zapsaných 1930 – 1935, inv. č. 426

Statistika zapsaných 1936 – 1939, inv. č. 427

Statistika zapsaných 1940 – 1944

Rektorát České vysoké školy technické v Brně (1897) 1899 – 1951 (1971), Úřední knihy, Nacionále posluchačů, inv. č. 1 Nacionále řádných posluchačů A-L 1920 – 1921, kn. č. 1 - inv. č. 51 1939 – 1940, M-Ž, kn. č. 51

Matriční listy, inv. č. 79 A-Ch 1912/13 – 1923/24 kn. č. 79 - inv. č. 103 1939 – 1945 kn. č. 103, inv. č. 123 A 1912/13 – 1931/32 kn. č. 1 - inv. č. 148 Z-Ž 1912/13 – 1931/32 kn. č. 26

⁷⁰ Materinský jazyk má zapísaný maďarský.

⁷¹ Materinský jazyk uviedol maďarský.

- Matriční listy studentů, kteří nedokončili studium, inv. č. 150 A-B 1928 – 1951 kr. č. 2 - inv. č. 160 V-Ž 1928 – 1951 kn. č. 12, inv. č. 257
- Výkaz absolventů 1924 – 1952 kn. č. 219
- Seznam posluchačů – řádných a mimořádných na české vysoké škole technické v Brně ve stud. roce 1917/18 kn. č. 182, inv. č. 144 - 1939/40 – 45 kn. č. 166, inv. č. 204.
- BOEHM-PILSEN, J. J., 1990: Die deutschen technischen Hochschulen in Prag und Brünn. – Österreichische Ingenieur-und Architekten-Zeitschrift, ISSN 0721-9415, 135/5: p. 232-236.
- BERNÁT, L., 2013: Konfesionálna skladba študentov zo Slovenska na Českej vysokej škole technickej v Brne v medzivojnovom období. – Historia ecclesiastica, ISSN 1338-4341, 4/ 2: p. 152 - 164.
- BERNÁT, L., 2015: Študenti zo Slovenska na Nemeckej vysokej škole technickej v Brne v medzivojnovom období. – Vedecké práce KVP a VS. Ed. M. Merica et al. UCM, Trnava: p. 17-31. ISBN 978-80-8105-598-0.
- BERNÁT, L., 2013: Študenti zo Slovenska na strojníckej a elektrotechnickej fakulte Českej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období. – Slovenská štatistika a demografia, ISSN 1210-1095, 23/2, p. 49 - 68.
- BERNÁT, L., 2013: Študenti zo Slovenska v odboroch inžinierskeho staviteľstva brnianskych vysokých škôl technických v medzivojnovom období. – Slovenská štatistika a demografia, ISSN 1210-1095, 23/ 4: p. 45 - 64.
- BERNÁT, L., 2014: Študenti zo Spiša na technických vysokých školách v Brne v medzivojnovom období. – Z minulosti Spiša, ISBN 978-80-971553-1-5, 22: p. 65 - 84.
- ČUPR, K., 1934: Zpráva J. M. rektora prof. DRA Karla Čupra o studijním roce 1933 – 1934 přednesená o výroční slavnosti České vysoké školy technické v Brně dne 1. prosince 1934. nákladem ČVŠT, Brno, 24 p.
- FRANĚK, O., 1969: Dějiny České vysoké školy technické v Brně. 1. Díl – do roku 1945. – VUT v Brně, Brno, 414 p.
- KREJČÍ, D. a jeho žáci, 1924: Sociální poměry studentstva českých vysokých škol brněnských podle výsledků statistického šetření z let 1921/2 a 1922/3. – V. Horák a spol., Praha: 99 p.
- MATES, P., PRŮCHA, P. & SVATOŇ, J., 1984: Vývoj a organizace a řízení československých vysokých škol v letech 1918 – 1983. – Ústav školských informací při MŠ ČSR, Praha, 152 p.
- Placht, O. 1925: Přítomnost a budoucnost našich vysokých škol. – Nakl. Pražské akciové tiskárny, Praha. 52 p.
- SIKOROVÁ, T. a kol., 2007: Absolventi STU 1937 – 2007. – Slovenská technická univerzita, Bratislava, 684 p. ISBN 978-80-227-2722-8.
- Zprávy státního úřadu statistického republiky československé. 1934, roč. 15.

Ř	Jan Václavík	Odbor:	Predběžné vzdělání	reválku v L. L. line.										
		II.s	Přestoupil z											
kdy	16. května 1916	Započtení, data												
Narozen	Velká Bystřice	I. stát. zkouška	11.3.20 velmi dobře jednomyslně											
kde	"	II. stát. zkouška												
obec	"	Vystoupil												
Příslušný	Čsl.													
stát														
Studiijní rok	1916/17	1917/18	1918/19	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	19 /	
Ročník	I.	II.	III.											
Osvobozen	1/2		1/2											
Přerušení														
Poznámky:														

Obr. 3 Záznam o vystúpení študenta J. Václavíka z ČVŠT v Brne.

Matrikel-Nr.

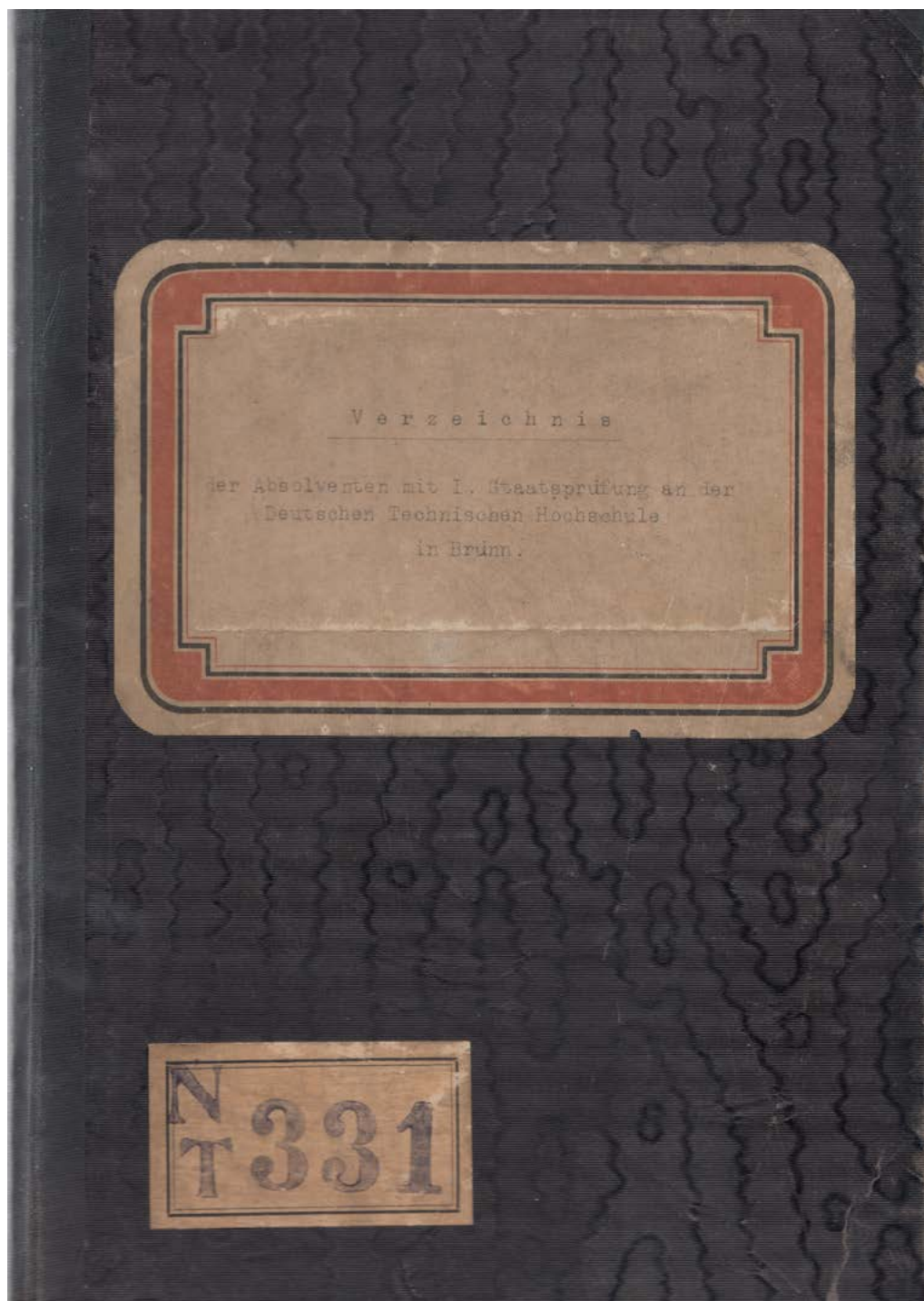
Tag der Immatrikulation

Kul-Nr.

Ordentlicher Hörer.

Fachrichtung: <u>Biochemie eines neuen Gebietes</u>		Vor- und Zuname: <u>Schnee Maximilian</u>	
Wohnungsnummer in Berlin: <u>Samuelsgasse</u>		Geburts- und <u>9. Januar</u> <u>1892 in Pommerschen-Regen</u> in <u>Stralitz</u> <u>regelmäßig aus</u> <u>Regen</u>	
Ist man noch mit einem der letzten oder Vorname(n): <u>John, Hermann, Julius</u>		Erhalten <u>10</u> <u>Matheprüfung</u> <u>aber</u> Zeichnet bereits die Lehrentstellung <u>Rechtsrat</u> in <u>Leipzig</u> Umstände, auf welche die Immatrikulation eingeht.	
Wohnt im eigenen oder Mietwohnung, Licht <u>1000</u> <u>10</u> <u>2</u>		Maturaprüfung: <u>abgelegt</u> <u>Rechtswissenschaften</u>	
die Einkommensart: <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> a. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> b. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> c. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> d. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> e. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> f. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> g. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> h. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> i. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> j. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> k. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> l. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> m. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> n. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> o. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> p. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> q. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> r. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> s. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> t. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> u. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> v. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> w. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> x. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> y. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u> z. <u>10</u> <u>10</u> <u>10</u>		Bemerkung: <u>abgelegt</u> <u>Rechtswissenschaften</u>	
Lehrbücher:		Anmerkung:	
1	Mathematik erster Band, 1	abgelegt	100
2	Mathematik 2. Band, 1	abgelegt	100
3	Mathematik zweiter Band, 1	abgelegt	100
4	Mathematik 3. Band, 1	abgelegt	100
5	Mathematik 4. Band, 1	abgelegt	100
6	Mathematik 5. Band, 1	abgelegt	100
7	Mathematik 6. Band, 1	abgelegt	100
8	Mathematik 7. Band, 1	abgelegt	100
9	Mathematik 8. Band, 1	abgelegt	100
10	Mathematik 9. Band, 1	abgelegt	100
11	Mathematik 10. Band, 1	abgelegt	100
12	Mathematik 11. Band, 1	abgelegt	100
13	Mathematik 12. Band, 1	abgelegt	100
14	Mathematik 13. Band, 1	abgelegt	100
15	Mathematik 14. Band, 1	abgelegt	100
16	Mathematik 15. Band, 1	abgelegt	100
17	Mathematik 16. Band, 1	abgelegt	100
18	Mathematik 17. Band, 1	abgelegt	100
19	Mathematik 18. Band, 1	abgelegt	100
20	Mathematik 19. Band, 1	abgelegt	100
21	Mathematik 20. Band, 1	abgelegt	100
22	Mathematik 21. Band, 1	abgelegt	100
23	Mathematik 22. Band, 1	abgelegt	100
24	Mathematik 23. Band, 1	abgelegt	100
25	Mathematik 24. Band, 1	abgelegt	100
26	Mathematik 25. Band, 1	abgelegt	100
27	Mathematik 26. Band, 1	abgelegt	100
28	Mathematik 27. Band, 1	abgelegt	100
29	Mathematik 28. Band, 1	abgelegt	100
30	Mathematik 29. Band, 1	abgelegt	100
31	Mathematik 30. Band, 1	abgelegt	100
32	Mathematik 31. Band, 1	abgelegt	100
33	Mathematik 32. Band, 1	abgelegt	100
34	Mathematik 33. Band, 1	abgelegt	100
35	Mathematik 34. Band, 1	abgelegt	100
36	Mathematik 35. Band, 1	abgelegt	100
37	Mathematik 36. Band, 1	abgelegt	100
38	Mathematik 37. Band, 1	abgelegt	100
39	Mathematik 38. Band, 1	abgelegt	100
40	Mathematik 39. Band, 1	abgelegt	100
41	Mathematik 40. Band, 1	abgelegt	100
42	Mathematik 41. Band, 1	abgelegt	100
43	Mathematik 42. Band, 1	abgelegt	100
44	Mathematik 43. Band, 1	abgelegt	100
45	Mathematik 44. Band, 1	abgelegt	100
46	Mathematik 45. Band, 1	abgelegt	100
47	Mathematik 46. Band, 1	abgelegt	100
48	Mathematik 47. Band, 1	abgelegt	100
49	Mathematik 48. Band, 1	abgelegt	100
50	Mathematik 49. Band, 1	abgelegt	100
51	Mathematik 50. Band, 1	abgelegt	100
52	Mathematik 51. Band, 1	abgelegt	100
53	Mathematik 52. Band, 1	abgelegt	100
54	Mathematik 53. Band, 1	abgelegt	100
55	Mathematik 54. Band, 1	abgelegt	100
56	Mathematik 55. Band, 1	abgelegt	100
57	Mathematik 56. Band, 1	abgelegt	100
58	Math		

Obr. 4 Záznam o štúdiu M. Scheera na NVŠT v Brne.

Obr. 5 Zoznam absolventov prvej štátnej skúšky na NVŠT v Brne nachádzajúci sa v MZA v Brne.

IMRICH WEINER KRÁL (*1901 – †1978)

IMRICH WEINER KRAL (*1901 – †1978)

ANNA ŠUJANSKÁ

Mgr. Anna Šujanská, Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 113/52, 017 01 Považská Bystrica
anna.sujanska@muzeumpb.tsk.sk, sujanska16@gmail.com

Abstrakt: Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici má vo svojich zbierkach výtvarného umenia zaradenú aj kolekciu obrazov akademického maliara Imricha Weinera Kráľa (1901 – 1978), rodáka z Považskej Bystrice. I. Weiner Kráľ, patrí do skupiny talentovaných, výtvarne aktívnych, počas života mimoriadne činných výtvarných umelcov. V umeleckých kruhoch bol veľmi známy, ale najbližším okolím často aj nepochopený. Tento mimoriadne nadaný intelektuál bol predovšetkým maliar, tiež ilustrátor, ale aj grafik, znalec architektúry a v neposlednej miere i dobrý publicista a výborný športovec. Koncom roka 1982 Irena Blúhová, dlhoročná partnerka akademického maliara Imricha Weinera Kráľa, darovala Okresnému národnému výboru v Považskej Bystrici – odboru kultúry, kolekciu obrazov (akvarelov a olejomalieb) I. W. Kráľa. V liste zo dňa 31. decembra 1982 píše: „Je pre nás veľkou radosťou, že sme mohli s touto akciou prispieť k zachovaniu umeleckých a historických diel a obohatiť práve zbierky novobudovaného vlastivedného múzea nášho rodiska a tým vyjadriť náš vrelý vzťah k nemu a tým aj k našej vlasti...“ Časť zbierky obrazov bola verejnosti sprístupnená formou trvalej výstavy, inštalovanej výstavných priestoroch na poschodí renesančno-barokového kaštieľa v Orlovom, krátko po jeho generálnej oprave v roku 1984. Výstavu dopĺňal aj textový materiál, dokumentujúci život a dielo akademického maliara Imricha Weinera Kráľa. Získaním spomenutej kolekcie obrazov autora I.W. Kráľa, rodáka z Považskej Bystrice, sa zbierkový fond múzea doplnil o 62 nových prírastkov z odboru výtvarného umenia. Viac než polovicu tvoria akvarely tematicky zamerané na rodisko I. W. Kráľa – meniacu sa Považskú Bystricu zo starého mesta na nové. Ďalšie akvarely i olejomalby sa tematicky viažu k vystahovalectvu, k problematike prírodných katastrof, k voľbám, k okoliu Považskej Bystrice, tiež k stavbe Priehrady mládeže, ale i k bežnému životu ľudí. V živote I.W. Kráľa veľkú úlohu zohrali ženy. Často a rád sa vyjadroval k téme žena. Na jeho olejoch vidíme ženu – matku, krásnu, pracovitú, starostlivú, skromnú, jednoduchú.

Abstract: The Regional Museum in Považska Bystrica has its collection of Fine Arts, which contains also collection of paintings of native painter Imrich Weiner Kral. I. Weiner Kral belongs to a group of talented, active painters during life of extremely active visual artists. He was well known in artistic circles, but misunderstood by people in his immediate environment. This exceptionally gifted intellectual was primarily a painter, illustrator but also a graphic artist, connoisseur of architecture, a good writer and an excellent athlete. At the end of 1982 Irena Bluhova, longtime partner of the academic painter Imrich Weiner Kral, gave a collection of I.W.Kral paintings (watercolor and oil paintings) to District National Committee – the Department of Culture in Považska Bystrica. Letter 31 December states: „It is a great pleasure for us that we can with this collection contribute to the preservation of artistic and historical works and enrich the collections of the newly built Regional Museum and to express our warm relationship with our birthplace and thus to our homeland...“ Part of the collection of paintings was opened to the public as a part of permanent exhibition, set in the exhibition rooms on

the first floor of renaissance - baroque manor in Orlov, shortly after its overhaul in 1984. The exhibition was supplemented by text material documenting life and work of academic painter Imrich Weiner Kral. Collection of paintings of I.W.Kral, a native painter from Povazska Bystrica, enriched the museum's collection by 62 works from Fine Arts. More than half of them are watercolor paintings, which are thematically focused on the birthplace of I.W.Kral – Povazska Bystrica changing from the old city to new city. Other watercolor and oil paintings are thematically linked to emigration, to the issue of natural disasters, to the elections, surroundings of Povazska Bystrica, also to the building of Dam of youth but also to normal life of people. Women played a key role in life of I.W.Kral. He often reflected at his works the subject of woman. We can see a woman- a mother, who is a beautiful, hardworking, caring, humble and simple woman in his oil paintings.

ÚVOD

Dni európskeho kultúrneho dedičstva (DEKD) sú významným celoeurópskym podujatím, organizovaným Radou Európy a Európskou komisiou, ktoré upriamuje pozornosť najširšej verejnosti na mimoriadne hodnoty rozmanitého kultúrneho dedičstva v 50 účastníckych štátoch.

Základným cieľom DEKD, ktoré sa tradične konajú v mesiaci september, je zvýšiť povedomie obyvateľov o miestnom dedičstve a prehľbiť záujem o jeho ochranu, ako aj rozvinúť vedomie o jeho prepojení s európskym kultúrnym dedičstvom.

Počas DEKD sa pre verejnosť otvárajú mnohé pamiatky, ktoré sú zvyčajne uzavreté, alebo sa v bežne navštevovaných pamiatkach, múzeách a galériách usporadúvajú špeciálne podujatia. „Pamiatky a my“ bola ústredná téma Dní európskeho kultúrneho dedičstva na Slovensku 2016.

Pri tejto príležitosti pripravilo Mesto Považská Bystrica v spolupráci so Základnou umeleckou školou I. W. Kráľa v Považskej Bystrici, Vlastivedným múzeom v Považskej Bystrici, Považskou knižnicou v Považskej Bystrici, PX Centrom v Považskej Bystrici, Spolkom priateľov Imra Weinera Kráľa v Považskej Bystrici, Partnerom Progress s. r. o. Považská Bystrica, s Krajskou organizáciou cestovného ruchu Trenčín región a Okresnou organizáciou cestovného ruchu Horné Považie výstavu obrazov akademického maliara I. Weinera Kráľa, rodáka z Považskej Bystrice. Kolekcia 47 obrazov tohto autora, ktoré sú v správe Mesta Považská Bystrica, bola inštalovaná na poschodí kaštieľa Burg v Považskom Podhradí (prímestská časť Považskej Bystrice). Ďalšia kolekcia akvarelov a olejomalieb (spolu v počte 62 kusov), ktoré pochádzajú zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, bola predstavená verejnosti formou virtuálnej prezentácie.

IMRICH WEINER KRÁĽ

Skúsenosť hovorí, že hodnota človeka býva často docenená až vtedy, keď už nie je medzi nami. Nehovoriac o človeku - osobnosti, ktorý bol počas života mimoriadne činný. V umeleckých kruhoch veľmi známy, ale najbližším okolím často i nepochopený. Imrich Weiner Kráľ, patrí do skupiny talentovaných, výtvarne aktívnych, ale životom veľmi ťažko skúšaných ľudí. Tento mimoriadne nadaný intelektuál bol predovšetkým maliar, tiež ilustrátor, ale aj grafik, znalec architektúry a v neposlednej miere i dobrý publicista a výborný športovec.

Imrich Weiner spomína:

“Narodil som sa 26. októbra 1901 v Považskej Bystrici. Náš dom stál na konci dediny...”

V rámci spomienok na najmladšiu etapu svojho života – detstvo, ktoré prežil v Považskej Bystrici, sa I. Weiner vracia k svojej úplne prvej kresbe - **Vzducholoď**, ktorú nakreslil kriedou a uhlíkom z pece. Ďalšie “výtvarné prvotiny” vyryl skrutkovačom do čerstvej omietky domu. Prvé olejové farby, ktoré dostal od tety rýchlo vyschli, pretože mu nik nepovedal, ako sa s nimi

zachádza. „Kreslil som len zo záľuby. Vtedy bolo ešte priskoro zaoberať sa myšlienkou, čím chcem byť,“ pokračoval v spomienkach.

Mladý Weiner sa trochu odlišoval od svojich spolužiakov. Neužnával rovné čiary, a preto aj rohy na jeho zošitoch „museli“ byť okrúhle. Roky nemal rád žltú farbu, pretože v ňom evokovala predstavu pochmúrnej minulosti, chorobu a nešťastie...

Imro Weiner (ako ho bežne volali) navštevoval ľudovú školu v rodnej obci. Maturoval na Gymnázium v Levoči. Na zdĺhavú cestu k umeniu vykročil veľmi skoro a to práve v dobe plnej rôznych politicko-spoločenských zmien, ktoré mali vplyv na jeho osobné cítenie a myslenie, na tematický výber, umeleckú orientáciu, ale i na jeho súkromný život. Z obdobia, keď študoval architektúru na Českom vysokom učení technickom a maliarstvo na Umeleckopriemyselnej škole v Prahe, pochádza aj jeho úspešná kresba **Pohľad na Bystricu** (1919), ktorá získala zo strany slovenských výtvarných umelcov, predstaviteľov slovenskej moderny veľké uznanie a ktorá sa prvá dostala do sveta.

V štúdiách pokračoval na Akadémii výtvarných umení v Berlíne (1923) a o rok neskôr na École des Beaux Arts v Paríži. Maliarske kurzy absolvoval v ateliéroch Colarossi, Grande Chaumiére a na Bauhause v Dessau. Počas štúdií prežíval ťažký život študenta. Drina a hlad ho sprevádzali po celé študentské roky. Pobyt v Paríži vyvolával v ňom pocit osamelosti a stratenosti. Záležalo mu na dobrom ovládaní maliarskej techniky, a preto sa neustále v nej zdokonaľoval. Postupne si osvojoval prvky nového štýlu. Veľmi inšpiratívne zapôsobil na neho Matissov obraz *Zátišie*, na ktorom objavil určité znovuzrodenie a otvorenie nového sveta krásy a farebnosti, vyváženosť línie a foriem. Tento unikátny objav v ňom vyvolal aj potrebu uplatnenia nových výrazových špecifik. V roku 1924 sa vrátil na Slovensko. Najprv žil v Bratislave. Po ukončení vojenskej prezenčnej služby v roku 1927 sa načas usadil v rodnej obci, kde mal aj svoj prvý ateliér. V obci, ktorá sa pre neho stala hlavným zdrojom podnetov, inšpirácií zo života jednoduchých ľudí, odchádzajúcich za prácou až do zámoria. Nie raz bol sám svedkom takýchto odchodov. S odstupom času sa zmenil jeho pohľad na domov. Kreslil pre časopis „Turistik, Alpinismus und Wintersport“. I. Weiner zostal verný maliarstvu aj v čase, keď pracoval vo funkcii úradníka, kresliara, či športového trénera. Nielen dlhodobý pobyt v Paríži, ale aj študijné cesty po Európe a návštevy rôznych ateliérov mu umožnili zoznámiť sa s moderným umením a priblížiť sa k jednotlivým umeleckým smerom. Po návrate z ciest zostal v Bratislave, kde pôsobil ako litograf. Práve v Bratislave spolu Edmundom Gwerkom mal aj prvú výstavu expresionistických diel - 1932. Spoločnú výstavu s Františkom Malým uskutočnil v roku 1936 taktiež v Bratislave. Imrich Weiner patrí k zakladateľskej generácii slovenského moderného výtvarného umenia. Weinerovu umeleckú tvorbu, ktorej nástup vrcholil v rokoch 1935-1936, môžeme zaradiť do prvej vlny surrealizmu na Slovensku s osobitou špecializáciou maliarskeho poetizmu.

Veľa cestoval po Slovensku. Súviselo to aj s jeho angažovaním sa v robotníckom hnutí. Tiež sa venoval i publikačnej činnosti. O. i. prispieval aj do komunistickej tlače. Odhaľoval spoločenské zlo, príčiny zaostalosti a biedy ľudu. Pritom neprestal maľovať. Osobné poznanie problematiky kraja Podkarpatskej Rusi sa stalo hlavným prameňom pre vznik sociálne motivovaných diel, akými boli obrazy **Rachovo** (1935) a **Čepčenie na Rachovsku** (1935). Na poštovej známke vyšiel jeho obraz **Protest Guernica** (1937). Namaľoval ho ešte pred Pablom Picassom ako protest proti vojne. Do roku 1938 vytvoril celý rad kompozícií, drevorezov a knižných ilustrácií, ktoré tvoria ťažisko jeho celoživotnej umeleckej tvorby a právom ho zaraďujú do popredia dejín našej slovenskej moderny. K charakteristickým dielam z tohto obdobia patria najmä kompozície **Dievča**, **Matka**, **Žena**, **Pltníkov sen** a ďalšie. Portrétoval aj členov skupiny DAV- Fraňa Kráľa, Petra Jilemnického a Jána Poničana. Počas vojnových udalostí, ktoré nabrali veľmi rýchly spád, sa práve zdržiaval v Paríži, z ktorého sa naraz stalo mŕtve mesto. Gestapo zatýkalo a zabíjalo. Bezprostredné nebezpečenie ho primälo k tomu, aby si dal prímenie Kráľ.

Po návrate do vlasti v roku 1945 sa aktívne venoval ilustrátorskej tvorbe a publikačnej činnosti. Pečať svojich rukopisov "zanechal" na stránkach novín a časopisov Naše zvesti, Nové slovo, Kultúrny život a i. Od roku 1946 sa vzdáva všetkých funkcií so zámerom venovať sa len maľbe. V rokoch 1947-1949 uskutočnil autorskú výstavu v parížskej galérii Gosselin Rouen, samostatnú výstavu malieb a grafík v New Yorku a výstavu malieb a kresieb v Rio de Janeiro.

Po štvrtstoročnom túlaní sa po svete chcel ešte zostať vo Francúzsku, ale v septembri 1950 bol z tejto krajiny vyhostený a vrátil sa do Bratislavy. Tu vytvoril kolekciu 45 obrazov. Veľký vplyv na jeho tvorbu mal aj desaťročný striedavý pobyt v Považskej Bystrici a v Prahe v rokoch 1951-1961. Vedel, že návrat k umeleckému prejavu bude zdĺhavý. Sporadické návštevy svojho rodiska spojené s potulkami okolitou prírodou v každom ročnom období mu pomohli aspoň na chvíľu sa vrátiť do detstva.

Tematicky z nej čerpal v rovnakej miere, ako aj zo všedného života ľudí. Aktívne návraty k výtvarnej tvorbe umelca badať po roku 1961, kedy sa natrvalo usadil v Bratislave. Koncom šesťdesiatych rokov 20. storočia pracoval intenzívne s viacerými maliarskymi technikami. Posledné dve desaťročia jeho života, roky 1958-1978, sú považované za jeho veľmi plodné obdobie. Veľa kreslil, maloval a vystavoval na samostatných výstavách v Bratislave pod názvom „Výber z diela“ (1958), vo Francúzsku - „Výber z maliarskych, grafických a kresliarskych prác“ (1959), v Bratislave - „40 rokov umeleckej tvorby I. W. Kráľa“ (1961), v Náchode i v Považskej Bystrici - „50 rokov nášho kraja“ (1964), v USA - „Výber maliarskej a kresliarskej tvorby“ (1969) a ďalšie.

S Weinerovou tvorbou sa stretávame na rôznych príležitostných výstavách v galériách a múzeách. Mnohé z jeho obrazov nájdeme aj v súkromných zbierkach.

Koncom roka 1982 prišiel prvý veľký dar pre vznikajúce múzeum. Irena Blúhová, dlhoročná partnerka akademického maliara Imricha Weinerja Kráľa, darovala Okresnému národnému výboru v Považskej Bystrici – odboru kultúry, kolekciu obrazov (akvarelov a olejomalieb) I.W. Kráľa. Potvrďuje to aj zachovaná korešpondencia vedená medzi ňou a Okresným národným výborom Považskej Bystrici. V roku 1983 boli obrazy odovzdané Odboru kultúry ONV v Považskej Bystrici a stali sa základom pre budovanie zbierky výtvarného umenia.

V liste zo dňa 31. decembra 1982 píše: *„Je pre nás veľkou radosťou, že sme mohli s touto akciou prispieť k zachovaniu umeleckých a historických diel a obohatiť práve zbierky novobudovaného vlastivedného múzea nášho rodiska a tým vyjadriť náš vrelý vzťah k nemu a tým aj k našej vlasti. Stalo sa to práve pri ukončení roka, a preto k vstupu do Nového Vám všetkým tam „pod Manínom“ želám to, čo k spokojnosti, k úspechu a radosti treba!“* Bratislava, 31. 12. 1982. Súdržským pozdravom Irena Blúhová, prom. ped. Zaslúžila a zakladajúca členka KSČ. List bol adresovaný vtedajšiemu vedúcemu odboru kultúry Karolovi Juračkovi a na vedomie bol zaslaný riaditeľovi pamiatkovej správy Teodorovi Kohútovi.

Krátko po sprístupnení kaštiela v Orlovom v roku 1984, prvého sídla Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, časť tejto zbierky bola verejnosti sprístupnená formou trvalej výstavy, inštalovanej v tunajších priestoroch. Výstavu dopĺňal aj textový materiál, dokumentujúci život a dielo umelca.

Získaním spomenutej kolekcie obrazov sa zbierkový fond múzea doplnil o 62 nových prírastkov z odboru výtvarného umenia. Viac než polovicu tvoria akvarely, tematicky zamerané na rodisko I. W. Kráľa – meniacu sa Považskú Bystricu zo starého mesta na nové. (DVOR NA ŠIANDOROVSEJ, STARÝ BITÚNOK, ŠPITÁL, ZÁHRADY NA HELÉNSKEJ A RAJECKEJ ULICI, JASLE, OSEV, NA LÁNOCH, KOPANIE HLINY NAD TEHELŇOU, NA JARMOKU, KOMPA CEZ VÁH, MESTO RASTIE I., MESTO RASTIE II., STAVBA MOSTU, MOST V MESTE, STAVENISKO V ZIME, HASIČSKÁ ZBROJNICA, NOVÁ ŠKOLA S INTERNÁTMI, KANÁL, ELEKTRIFIKÁCIA, KAŠTIEL V ORLOVOM, POHLAD

NA POVAŽSKÚ BYSTRICU a i.). Ďalšie akvarely i olejomaľby sa tematicky viažu k výstahovalectvu (DO SVETA I. a II.), k problematike prírodných katastrof (POVODEŇ, VÁH BUDE SKROTENÝ, STAVBA NOVEJ HRÁDZE VÁHU, STAVBA KANÁLA NA VÁHU PRI ORLOVOM), k voľbám (KORTEŠOVANIE), k okoliu Považskej Bystrice (MILOCHOV), tiež k stavbe Priehrady mládeže (RODÍ SA NOVÝ MILOCHOV, STARÝ BUDE ZAPLAVENÝ, STAVBA KANÁLU NA VÁHU PRI ORLOVOM, TU BUDE PRIEHRADA MLÁDEŽE), ale i k bežnému životu ľudí (NÍZKE DOMY, DETI V PARKU, V OKNE, NA LAVIČKE, DO PRÁCE, ZVÁŽANIE DREVA a i.).

Často a rád zobrazoval ženu matku, krásnu, pracovitú, starostlivú, skromnú, jednoduchú. (MARIKOVSKÁ MATKA, V OKNE, NAD VÁHOM, Z HÔR, DO PRÁCE, DETI V PARKU, NA LAVIČKE, NÁVRAT).

V rokoch 1984-2004 Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici pripravilo niekoľko výstav jeho tvorby. Od roku 1996 nesie jeho meno Základná umelecká škola v Považskej Bystrici - výtvarný odbor. Pri príležitosti DEKD a stého výročia narodenia umelca v roku 2001 sa uskutočnila tematická výstava „Považská Bystrica a okolie v obrazoch I. W. Kráľa.“ Weinerov známy obraz **Sen pltníka (Rachovo)** sa stal námetom pre poštovú známku, vydanú v roku 2001, ktorej autorom bol známy rytec Martin Činovský. Autorom ryteckej transkripcie diela na známku je Rudolf Cigánik. Znáмка, s rozmerom obrazovej časti 40mm x 50 mm, vyšla v náklade 150 000 kusov.

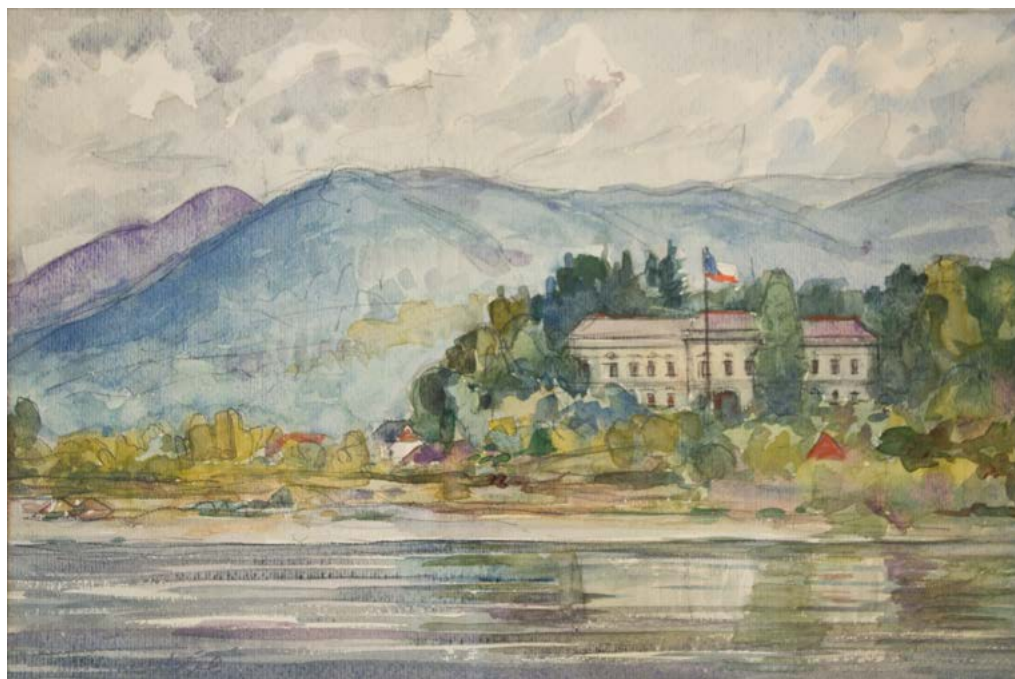
Z dôvodu viacnásobnej zmeny sídla múzea, tiež i z dôvodu bezpečnosti umelecky cenných zbierok, došlo k dočasnému zrušeniu trvalej výstavy výtvarného umenia. Žiaľ, doposiaľ nevyriešené expozičné priestory múzea, ako aj veľmi slabá finančná situácia nedovoľujú múzejníkom tak vzácne dedičstvo výtvarného charakteru sprístupniť pre širokú verejnosť.

I. W. Kráľ k svojej výtvarnej tvorbe povedal: „Svoje obrazy staviam na troch princípoch: myšlienke, cite a technike. Umenie je boj proti smrti. My už nebudeme, ale naše diela budú rozprávať o nás, o našej dobe. Rád by som, aby sa mojím obrazom tešili ľudia aj o 50 rokov, aby im priniesli trochu osvieženia a poznania vecí, aké nami hýbali. Chcel by som v obrazoch sprostredkovať trochu tej sily, ktorá sa vo mne zakalila v dňoch môjho života, ktorá sa mi vidí byť trvale hybnou pákou mojej umeleckej činnosti.“

Skutočne, jeho obrazom sa ľudia tešia aj dnes. A to ešte neubehlo ním spomenutých 50 rokov. Imrich Weiner Kráľ zomrel 11. augusta 1978 v Bratislave.

PRAMENE

- 1/ IMRO WEINER KRÁĽ (1901-1978), Súborné dielo. Vydala Slovenská národná galéria, Bratislava december 1991 - január 1992: p. 1 - 85
- 2/ Kronika mesta Považská Bystrica – 70-te roky
- 3/ I. W. Kráľ: Doplnková dokumentácia Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici
- 4/ Anna Šujanská, Mgr.: 100. výročie narodenia I. Weinera Kráľa. In: Vlastivedné múzeum Považská Bystrica - Orlové. Vydané k 20. výročiu založenia múzea (1984-2004): p. 58 - 62
- 5/ <http://www.telecom.gov.sk/externe/znamky/2001/01250.html>

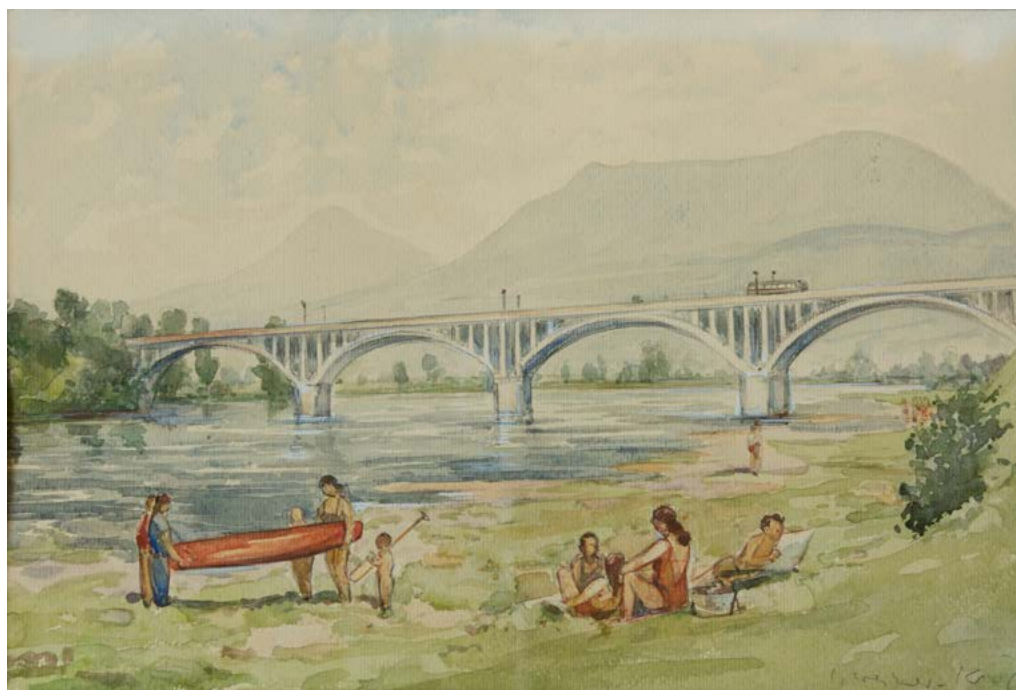
Obr. 1 Kaštieľ v Orlovom. Akvarel. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 2 Kompa cez Váh. Akvarel. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 3 V okne. Olej. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 4 Pri moste. Akvarel. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 5 Záhrady. Akvarel. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 6 Z hôr. Olej. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

Obr. 7 Nad Váhom. Olej. Zo zbierok VM. Foto: O. Trnka

DREVENÝ KOSTOLÍK V HORNEJ MARIKOVEJ - RÁZTOKE

WOODEN CHURCH IN HORNÁ MARIKOVÁ - RÁZTOKA

MILAN KOVÁČ

Farnosť Horná Mariková, 018 03 Horná Mariková
lukrec@nextra.sk

Abstrakt: Štúdia pojednáva o drevenom kostolíku v Hornej Marikovej – Ráztoke, ktorý bol jediným dreveným kostolom v považskobystrickom dekanáte. Autor čerpá údaje/informácie z Kroniky kostolíka v Ráztoke, pričom podáva podrobné informácie o vzniku myšlienky postaviť kostol, o postupnej realizácii stavby počas pôsobenia kňaza Alexandra Klabníka (1912 – 1995), o jednotlivých etapách obnovných prác, ako aj o smutnej udalosti úmyselného podpálenia kostolíka v auguste 2016. Prínosom práce je najmä uvedenie mien konkrétnych ľudí, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom podieľali na výstavbe a opravách tejto ojedinalej sakrálnej stavby na Považí.

Abstract: The article describes the wooden church in Horná Mariková-Ráztoka, once the only wooden church in the deanery of Považská Bystrica. The author takes the data from the chronicle of this church in Ráztoka. He provides detailed information on the construction process of the church, the gradual building phases during the period of presence of the priest Alexander Klabník (1912 - 1995) in this parish, the individual restoration periods as well as the sad events of the church's intentional boosted fire in August 2016. The contribution of this study lies mainly in the listing of the individual people involved in the construction and / or reconstruction works of this unique sacred building.

Kľúčové slová: kostol – drevený kostol, kresťanstvo - rímskokatolícka cirkev – považskobystrický dekanát, Horná Mariková – osada Ráztoka, požiar

Keywords: church - wooden church, christianity - Roman Catholic Church - deanery of Považská Bystrica, Horná Mariková - Ráztoka, fire

ÚVODNÝ CITÁT

„Ježiš chce premeniť ľudí zo zverov na svätých a to láskou, preto i kaplnka je zasvätená Božskému Srdcu, Ohnisku to lásky.“ (Kronika kostolíka v Ráztoke).

POHNUTÉ OSUDY OJEDINELÉHO DREVENÉHO KOSTOLÍKA

Kostoly a kaplnky predstavujú sakrálny priestor, oddelený od svetského, profánneho, kde človek má vhodné podmienky pre komunikáciu s Bohom. Sakrálne stavby sú odrazom duchovného prežívania človeka a zároveň prejavom jeho tvorivosti. Objekty kostolov a kaplniek možno preto chápať z viacerých hľadísk – z hľadiska stavebno-technického prevedenia, ale aj umelecko-estetického stvárnenia.

Kostolík Božieho Srdca Ježišovho v Hornej Marikovej – Ráztoke, postavený krátko po druhej svetovej vojne, bol jediným dreveným kostolom v považskobystrickom dekanáte a zrejme i v širšom regióne. Bol výrazom vďačnosti ľudí za skončenie druhej svetovej vojny i túžby tunajších obyvateľov po trvalom mieri a Božom požehnaní.

Niektorí považujú postavenie dreveného kostolíka v Ráztoke v tej dobe za malý zázrak. Bola to totiž doba riadenej ateizácie spoločnosti a už sa pripravoval a začínal útok na cirkevné inštitúcie. Paradoxom bolo, že i samotná obec Mariková bola rodiskom viacerých vplyvných funkcionárov komunistickej strany.

V roku 2016 sa však stala udalosť, ktorá otriasla širokou verejnosťou a veľmi ranila Marikovčanov. V noci na 12. augusta 2016 kostolík niekto úmyselne podpálil bez rešpektu pred posvätnosťou jeho priestoru. Ostali z neho len obhorené ruiny.

STRUČNÁ HISTÓRIA FARNOSTI HORNÁ MARIKOVÁ

V roku 1755 odčlenením sa od farnosti Malá Udiča vznikla nová farnosť Mariková. Jej prvým farárom sa stal MathiasHubocký, ktorý zomrel 5. júla 1763 v Dolnej Marikovej.¹ Súčasťou tejto farnosti bola aj dnešná farnosť Horná Mariková, ktorej územie sa v tej dobe nazývalo HornyoHlboke.² Názov obce je doložený z roku 1828 ako HornyoHlboke, z roku 1851 ako HornyoHlboke, z roku 1890 ako Hornyó-Hlboke, z roku 1954 ako Horná Mariková, maďarsky Felsőmarikova, Marikó.³ Náboženský život v tomto období poznamenali náboženské reformy Jozefa II. (1780-1790). Jednou z oblastí reforiem bolo rušenie kláštorov. Habsburská monarchia si tak zabezpečila finančné prostriedky a dostatok duchovenstva pre zriadenie nových farností. Jednou z mnohých farností, ktoré v tej dobe vznikli, bola aj farnosť HornyoHlboke – Horná Mariková. Farnosť vznikla v roku 1789. Kňaz sa dostal bližšie k svojim farníkom, mohol častejšie vysluhovať sviatosti, duchovne povzbudzovať, katechizovať, ale i účinnejšie farníkov kontrolovať. Kľúčovú úlohu v reformných plánoch Jozefa II. mala plniť farnosť a osoba kňaza – farára. Na otázku „čo očakáva štát od kňazov“ dal Jozef II. odpoveď v dekréte vydanom na Štedrý deň v roku 1785. *„Očakáva od nich, že budú vo svojej diecéze všeobecne známi pre ich princípy a osvietený rozum, ich pastiersku múdrosť a dôstojné, mravné správanie, pre ich pôsobenie pri výkone povinností, horlivosť pri šírení primeranej osvety, ochotné prijímanie verejného, cirkevného i politického úradu, dodržiavanie krajinských zákonov, odstraňovanie škodlivých zlovykov a presadzovanie čistej a rozumnej bohoslužby.“*⁴

Prvým farárom v novovzniknutej farnosti bol františkán Agnellus Zbíňovský, ktorý sa narodil v roku 1743 v Považskej Bystrici. Teológiu študoval v Hlohovci, kde bol aj ordinovaný v roku 1780.⁵ Za pomoci Jozefa Pažického, farára z Udiče, ktorý v Udiči pôsobil od roku 1775 až do svojej smrti v roku 1800, sa mu podarilo postaviť drevený kostolík aj faru. Pažický zabezpečil peniaze na postavenie kostolíka z osobného majetku.⁶ Kostolík stál niekde pri strednej bráne cintorína. Súčasný farský kostol a aj jeho drevený predchodca boli zasvätení svätému Jánovi Nepomuckému. Agnellus Zbíňovský zomrel 24. júna 1813 a pochovaný je za farským kostolom.⁷ Farnosť Horná Mariková bola pastoračne náročná farnosť, lebo jej územie je rozsiahle. Je to tzv. kopaničiarska dedina. Administratívne sa Horná Mariková delí na desať miestnych častí: Pagaňov, Rovné, Belejov, Hlboké, Modlatín, Žrnové, Udička, Vlkov, Stolečné, Ráztoke.

1 Kronika Farnosti Dolná Mariková

2 <http://www.obechornamarikova.sk/clanky/o-obci.html>

3 <http://www.e-obce.sk/obec/hornamarikova/2-historia.html>

4 <http://www.impulzrevue.sk/article.php?836>

5 Kanonická vizitácia Farnosti HornyoHlboke z roku 1830

6 Kronika Farnosti Udiča

7 Libra defunctorum I. Horná Mariková

Spolu tvorí Hornú Marikovú 108 osád, ktoré miestny správca farnosti Anton Michalík v roku 1959 zakreslil do svojej amatérskej mapy.⁸ Niektorí miestni znalci však tvrdia, že osád bolo kedysi viac ako 120.

ŤAŽKÉ POVOJNOVÉ OBDOBIE

Koniec svetovej vojny a nástup komunistov k moci sú udalosti, ktoré podstatne ovplyvnili vznik dreveného kostolíka v hornomarikovskej časti Ráztoke. Prirodzene, vojna sa bolestne dotkla všetkých ľudí. A hoci v roku 1945 skončila, stále dlho ovplyvňovala životy ľudí.

Vtedajší administrátor farnosti Horná Mariková, farár Alexander Klabník (1912 – 1995), sa počas kázni veľmi často vracal k téme vojny, no zároveň aj poukazoval na príčiny jej vzniku - odklon od viery a morálnych hodnôt, pýchu, egoizmus, zlobu. Všetko vedel zhrnúť do jedného slova. Hovoril, že ľudia sa stali zvermi.⁹ Nielsen kritizoval, ale prišiel aj s praktickým riešením problému. Keď mu ľudia z Ráztoke oznámili, že zvonica je už nefunkčná a je nutné postaviť novú, rozhodol sa, že namiesto nej postavia v Ráztoke kostolík. Kostolík by mal byť zasvätený Božskému Srdcu Ježišovmu.

Farníci boli kňazovou myšlienkou nadšení, ale postupne ich záujem začal chladnúť. Preto 20. marca 1949 zvolal pán farár Klabník svojich veriacich ku hájnikovi Vavrovi Kopincovi a predniesol im reč o láske k blížnemu: „Milovať budeš blížneho ako seba samého. Ježiš Kristus pridáva „Milujte i svojich nepriateľov...!“ a budte tak podobní Otcovi na nebesiach, ktorý nechá slnko svietiť tak na dobrých i na zlých. To je základ, pokolenie pravých ľudí nielen spravodlivých, ale i svätých, ktorí sa podobajú Bohu. Ježiš chce premeniť ľudí zo zverov na svätých a to láskou, preto i kaplnka bude zasvätená Božskému Srdcu, ohnisku to lásky... Nemohli by sme z tohto života urobiť iný, lepší? Priniesť sem na Zem nebo, zákony neba... Aby prišlo k nám kráľovstvo Božie, musíme premeniť svoju ľudskosť, stačí byť podobní Bohu. To sa stane láskou. Treba lásky človeka k človeku, priateľa k nepriateľovi... Ak je táto láska nemožná, nemožná je aj naša záchrana. Láska k nepriateľom nesmie byť bláznovstvom. Všetko už ľudia vyskúšali za dvetisíc rokov: krv, ukrutnosť vojny. Naše srdce, ktoré stále hľadá, ktoré je vždy sklamané, prázdne a unavené... Jediná láska môže dať to, čo sľubuje. Človek od prírody miluje seba, len na seba myslí. Ťažko miluje druhých, nechce milovať toho, ktorý ho nenávidí. Ježiš nám káže milovať i toho, kto nás nenávidí. Vyrvať zo starého človeka to, čo tvorilo podstatu starého človeka. Zo sebalásky sa rodia nešťastia, biedy sveta. Musíme dať človeku novú lásku, lásku k nepriateľom. Keď človek bude milovať toho, koho dnes nenávidí, bude v ňom nový život, plný dobroty, útechy, kráľovstvom Božím na zemi. Láska každého ku všetkým bude znovu nájdený raj.“¹⁰

V uvedenej reči, ktorou sa snažil burcovať veriacich k aktivite, naznačil aj problémy s novým režimom, ktorý v nemalej miere ovplyvnil výstavbu kostolíka.

PRÍPRAVY NA STAVBU KOSTOLÍKA A PÔSOBENIE ALEXANDRA KLABNÍKA

Alexander Klabník v Kronike kostolíka v Ráztoke popisuje aj krátku históriu pred jeho postavením. Píše, že na pozemku gazdu Salaníka bol malý prístrešok na zvon. Keďže zvon bol len pod jednoduchým prístreškom, bol voľne dostupný. „Školáci hádzali kamením a zvon rozbili. Salaník, bohatý gazda, mal kone a zvon zaviezol do Trnavy. Za prelievanie zvona dali na jar od čísla jedného baranca. Neskôr sa postavila pre zvon zvonica. Bolo to okolo roku 1870.“¹¹ Materiál na postavenie novej zvonice podľa kroniky dalo „panstvo“ – konkrétne obchodník

8 www.hornamarikova.sk

9 Kronika Kostolíka v Ráztoke, strana 6

10 Kronika Kostolíka v Ráztoke, strana 6-7

11 Tamtiež, strana 3

s drevom Jozef Lord, ktorý v roku 1863 kúpil majetky panstva Balašovcov a miestna židovská rodina. Novopostavená zvonica slúžila svojmu účelu úctyhodných 79 rokov. V roku 1949 ju rozobrali, lebo bola v havarijnom stave. Na zvone bol nápis: „PER IOSEBH CHRISTELLY NEQUESOLLI FUSA O AD 1816“, čo môžeme preložiť: „zvon odlial Jozef ChristellyNequesolli v roku 1816“.

Veriaci z Ráztoke navrhovali postaviť novú zvonicu na mieste pôvodnej alebo malú kaplnku. Nakoniec pán farár Klabník v roku 1948 na schôdzke ružencového spoločenstva oznámil, že si postaví kaplnku. Nevedel však upresniť ani jej veľkosť, ani jej lokalizáciu.

No v kronike sa ďalej píše: „*Medzitým tamojší hájnik Vavrín Kopinec sa dohodol s Martinom Habudom a jeho manželkou, že dajú pozemok pod kaplnku uprostred Ráztoke tam, kde je postavená teraz.*“¹² Zápisnica z dohody o pozemku pod kaplnkou bola napísaná 6. júna 1948 za prítomnosti Martina Habudu a jeho manželky Kataríny, rodenej Derikovej. Svoj pozemok dali do vlastníctva cirkevnej obci v Hornej Marikovej za účelom sakrálnej stavby. Dĺžka darovaného pozemku bola 17 m, šírka 8 m. Svedkami písomného zápisu dohody boli miestny farár Alexander Klabník a farníci Štefan Chochel, Štefan Kopinec, Florián Trník a František Kurtina. Zápis končí poznámkou, že vlastníci pozemku „*tento pozemok dávajú cirkevnej obci za 500 korún.*“¹³

ZAČIATOK STAVBY V ROKU 1948

Na sviatok svätého Cyrila a Metoda 5. júla 1948 farníci na čele s pánom farárom ustanovili kvôli výstavbe kaplnky pracovný výbor. Za stavbyvedúceho bol určený Štefan Chochel. **Tomáš Ománik** mal na starosti dodanie kameňa, Jozef Habuda úpravu terénu pod kaplnkou, Vavrín Kopinec drevo. No a Adam Kysel a Adam Kopinec mali na starosti finančnú zbierku.

Plán kaplnky zhotovil univerzitný profesor Dr. Alexander Knapo z Košíc pochádzajúci z Papradna.

V roku 1948 farníci položili základy a postavili polovicu dreveného zrubu. O rok nato hrubú stavbu dostavali a pokryli. Drevo na kaplnku dalo mesto Považská Bystrica a majiteľ lesov v Marikovej Jaroslav Chrastina. Strecha bola pokrytá eternitom. Práce boli dokončené 21. augusta 1949.

ZARIAĐOVANIE INTERIÉRU

Po hlavných stavebných prácach sa mohli sústrediť na interiérové zariadenie. Ešte v tom istom roku sa urobila vnútorná omietka a položila sa dlážka.

Veľmi očakávanou udalosťou bolo dodanie a inštalácia obetného stola – oltára. Financovali ho samotní obyvatelia Marikovej. V kronike sa píše: „*Dňa 9. apríla 1950 sme sa uzniesli, že veriaci z Ráztoke a Stolečného venujú na oltár do kaplnky 30 000 korún, z čoho na číslo pripadlo 300 korún.*“¹⁴ Oltár dodalo na jar 1951 chrámové družstvo z Pelhřimova za 45 000 korún.

Vnútornú maľbu vykonal akademický maliar Otto Dolinger. Podľa ústneho podania boli na maľbe nad vchodom do sakristie skutočné postavy Ráztočanov z tej doby. Maliar Otto Dolinger pri stretnutí s farníkmi 1. septembra 1951 odhadol rozpočet na dva maľované obrazy na stene v sume 12 000 až 15 000 korún a povedal: „*aby sa veriaci spoľahli na jeho prácu, že bude dobrá, svedomitá a umelecky hodnotná.*“¹⁵ Veriaci súhlasili. V roku 1951 boli dokončené vnútorné práce. „*Najviac práce na kaplnke odviekli Štefan Kopinec od Ryljakov, Štefan Chochel*

12 Kronika Kostolíka v Ráztoke, strana 4

13 Tamtiež, strana 4

14 Kronika Kostolíka v Ráztoke 8

15 Tamtiež 9

od Hrkotov, Florián Trník, Jozef Habuda, Štefan Chochel od Chochelov, Tomáš Sprosták. Celkové výdavky na kaplnku boli 142 803 korún¹⁶.

POSVIACKA KAPLNKY

Slávnostná posviacka kaplnky bola určená na 23. septembra 1951. Počasie však zamiešalo karty - týždeň pred daným dňom bolo počasie veľmi nevlúdne. Bola zima, snežilo aj pršalo. Ľudia boli preto veľmi sklamaní. Opäť sa preto obrátili s modlitbou k Bohu. V kronike sa píše: „Božské srdce ináč rozhodlo a v sobotu 22. septembra už bol pekný čas, poobede bolo aj teplo.“¹⁷ Ľuďom sa vrátila radosť do tváří. Ozdobené stromčeky lemovali cestu od začiatku Ráztoke až po kostolík. Slávnostnú posviacku kostolíka vykonal považskobystrický dekan Štefan Bebjak z farnosti Predmier. Slávnostným kazateľom bol Valent Vojtech, ktorý pôsobil vo farnosti Lazy. Vysviacky sa zúčastnilo vyše dvetisíc veriacich z okolitých farností. Najviac hostí bolo z farnosti Dolná Mariková (prišli pod vedením ich kňaza Alexandra Kriváňa) a veriacich z farnosti Nový Hrozenkov.

KOSTOL ČI KAPLNKA?

Často sa o ráztockom kostolíku hovorí ako o kaplnke. Je potrebné však upozorniť, že termín nie je správny. Slovo kostol pochádza z lat. castellum ako výrazu pre opevnené miesto, hradisko, lebo prvé kresťanské kostoly na našom území sa budovali na opevnených hradiskách. Kým výraz kaplnka je odvodená od lat. capella, čo v doslovnom preklade znamená „plášť“. Približne od 9. storočia kaplnka označuje kultové miesto bez pravidelnej bohoslužby, stojace samostatne alebo ako súčasť architektonického komplexu, kostola, či budovy s inou funkciou, napr. kaplnka pri hrade, radnici, kaštieli, škole, nemocnici, ústave, seminári alebo v internáte.

V kaplnkách teda nebýva bežne uložená Eucharistia a bohoslužba sa v nich konávajú sporadicky. Farár Klabník iste veľmi dobre poznal definíciu kaplnky a veľmi dobre vedel, že objekt, ktorý s farníkmi postavil, je parametrami i charakterom kostolík. A predsa novostavbu v Ráztoke menoval kaplnkou.

V čase stavby kostolíka mal Alexander Klabník veľa neprajníkov vo farnosti. Obmedzovali ho v jeho dušpastierskej činnosti, ba dokonca napádali aj fyzicky. Keďže chcel chrániť kostolík, postavený vďaka obetám a obetavosti mnohých farníkov, nazýval ho kaplnkou. Bolo predsa menej dráždivé, keď sa na Okresnom úrade v Považskej Bystrici povedalo, že v Ráztoke si už za socializmu postavili kaplnku, ako keby si povedali, že si tam postavili kostolík.

Ochrana objektu netkvela len v nesprávnej identifikácii kostolíka. Ukryla sa aj veža kostola. Pôvodný projekt mal mať vežu umiestnenú na pravej strane smerom do doliny - čo bolo logické aj kvôli zvoneniu. Aby však komunistov nedráždili, vežu umiestnili na ľavú stranu, kde ju prakticky ukryli.

Farár Klabník vo farnosti Horná Mariková pôsobil až do roku 1955. Avšak vo veci kostolíka sa už neangažoval. Hoci potreboval ešte vyriešiť viaceré veci, politický systém mu to zakázal. Viaceré spomenuté ústupky mali zrejme význam, lebo kostolík bez vážnejších ťažkostí prežil celé obdobie socializmu.

¹⁶ Tamtiež 9

¹⁷ Tamtiež 9

OPRAVY POČAS PÔSOBNIA JOZEFA JURGU

Po rokoch užívania a opotrebovania stavebných materiálov bolo potrebné urobiť na kostolíku viaceré úpravy a opravy.

Prvá veľká oprava kostolíka prebehla v roku 1979 počas pôsobenia farára Jozefa Jurga (nar. 1936). Pôvodná strecha po dvadsiatich ôsmich rokoch doslúžila. Bolo nutné ju vymeniť. Jej stav bol natoľko vážny, že štátne orgány opravu povolili. Strechu opravil spomínaný farár Jozef Jurga. Pri obnove strechy kostolíka mu pomáhal rodák z Ráztoke Jaroslav Riljak, ktorý bol v tom čase na povinnej vojenskej službe. Jurga inštaloval do otvoreného okrúhleho okna nad vchodom obraz Sedembolestnej Panny Márie. Obraz mu daroval brat, tiež kňaz, Justín Jurga. Obraz namalovala rehoľná sestra Laura Michalková.

Jozef Jurga zhotovil aj schody pred kostolíkom, pretože od jeho postavenia tam poriadny prístup nebol. Do interiéru umiestnil obetný stôl, kazateľnicu a nové lavičky. Zmeny v interiéru boli podmienené liturgickými zmenami po II. vatikánskom koncile (1962 – 1965). Pán farár Jurga musel zatrieť na pravej a ľavej strane kostola slovenský dvojkríž nad strednými oknami, pretože cirkevnému tajomníkovi pripomínal znak vojnového Slovenského štátu.

OPRAVY POČAS PÔSOBNIA LUBOMÍRA ZEDNÍKA

Druhá veľká oprava kostolíka prebehla v roku 1991 počas pôsobenia Ľubomíra Zedníka (nar. 1957). V havarijnom stave bola drevená dlážka. Drevené dosky sa najskôr odstránili a boli nahradené betónom. Do kostolíka sa zmestili štyri domiešavače betónu. Na zatvrdnutý betón položil dlažbu Ján Urgoš z Dolnej Marikovej. V zlom stave boli aj okná. Nové vyrobil podľa starých vzorov Peter Hamár. Zároveň bol po vnútornom obvode kostola inštalovaný drevený obklad. Rovnakým obkladom bol obložený aj plafón kostolíka, na ktorý umiestnili dva lustre. Pri týchto opravách pomáhali bratia Milan a Ján Krivčíkovci. Celý kostolík natreli a Ján Rojko z Považskej Bystrice obnovil interiérové maľované obrazy.

OPRAVY POČAS PÔSOBNIA MILANA KOVÁČA

Tretia veľká oprava kostolíka bola urobená v roku 2013 počas pôsobenia farára Milana Kováča (nar. 1965). Celý proces opravy prebiehal v niekoľkých etapách od 16. júla do 26. októbra 2013 pod vedením Zdena Žilovca z Hatného. V prvej etape natreli majstri celý kostolík i okná konzervačnou farbou (Zdeno Žilovec, Miloš Radosa, Martina Galková a Iveta Žilovcová). I veža kostolíka bola v havarijnom a neopraviteľnom stave. Drevo na realizáciu novej veže darovali Mestské lesy Považská Bystrica. Projekt veže s jej novým miestom navrhol Vladimír Ragula, ktorý so Z. Žilovcom výstavbu novej veže aj realizoval. Pri ich práci im pomáhal Martin Babečka, ktorý pokryl vežu plechom a urobil všetky práce spojené s krytinou. Po dohotovení veže sa práce presunuli do interiéru. Zdeno Žilovec, Jakub Babečka a Iveta Žilovcová obnovili plafón kaplnky. Po dokončení plafónu urobili Zdeno Žilovec a Vladimír Ragula novú omietku vnútorných stien. Pri práci im pomáhali študenti Martin Habánek a Dávid Martinus. Jakub Babečka a Iveta Žilovcová natreli vežu.

Poslednou veľkou opravou bolo zhotovenie novej drevenej dlažby, ktorú v kaplnke položili Zdeno Žilovec, Vladimír Ragula a študenti Martin Habánek a Dávid Martinus. Rezbár Vladimír Ragula z Hatného vyhotovil sochu svätého Amandusa, ktorá bola umiestnená na mieste starej veže a plastiku Sedembolestnej Panny Márie umiestnenú nad hlavným vchodom do kaplnky. Do kostola boli umiestnené nové lavice, ktoré tiež vyrobil Vladimír Ragula podľa návrhov architekta Petra Gajdošíka. Práce v roku 2013 ukončilo pripevnenie strešných rín (Zdeno Žilovec a Vladimír Ragula).

Kríž na veži obnovil a pozlátil Jozef Barinka ml., umelecký reštaurátor. Korpus kríža vyhotovil jeho otec, akademický sochár Jozef Barinka. Obraz do kaplnky daroval Ladislav Hoffmann.

Ako vidieť, obnova kostolíka sa uskutočnila postupne prostredníctvom zanietenej práce mnohých ľudí a vďaka finančnej pomoci kaplnke naklonených ľudí. Vďaka patrí najmä Milošovi Radosovi, ktorý sa stal generálnym sponzorom poslednej etapy opráv v roku 2013, ale aj všetkým láskavým, Bohu milým dobrodincom. Odhadovaná suma rekonštrukcie sa priblížila k 10 000 eur.

OBNOVA HARMÓNIA V ROKU 2014

V roku 2014 prešlo generálnou opravou harmónium, ktoré pôvodne pochádzalo z Orlovského kaštieľa. Vtedajší správca farnosti v Považskom Podhradí Andrej Zajac Rosa (1920 – 1985) si ho všimol vyhodene v odpade pri kaštieli. Cirkevný tajomník súhlasil, že si ho môže vziať a následne po dohode so správcom farnosti Horná Mariková **Ivanom Jarošom** (nar. 1958) ho umiestnili do kostolíka v Ráztoke. Dovtedy kostolík žiadny liturgický hudobný nástroj nemal. Inštalácia prebehla v roku 1986. V roku 2014 ho opravil Peter Považan, organový majster z Čiernych Kľačian.

VÝSTAVBA DREVENÉHO BETLEHEMU

Začiatkom augusta v roku 2016 sa začala výstavba trvalého betlehemu pri kostolíku. Sochy, vyrezané rezbárom Vladimírom Ragulom, ako aj ostatný materiál bol uskladnený v kostolíku. Požiar však všetko neskôr zničil.

ZNÍČUJÚCI POŽIAR

Ráno medzi 3.00 a 3.30 12. augusta 2016 drevený kostolík Božieho Srdca Ježišovho niekto úmyselne podpálil. Páchateľ a úmysel jeho barbarského činu sú doposiaľ neznáme. Polícia toho času pracuje s niekoľkými verziami, preto nepredkladá verejnosti ani správcovi farnosti Horná Mariková ďalšie informácie.

Samotný čin podpálenia sa hlboko dotkol nielen farníkov, ale aj ľudí zo širokého okolia, ktorí kostolík osobne poznali, navštívili ho, ale aj takých, ktorí v Ráztoke nikdy neboli. Ľudia zväčša vnímajú jeho podpálenie ako útok na kresťanskú vieru, ktorú kostolík niekoľko desaťročí v Marikovej – Ráztoke reprezentoval. Správca farnosti Milan Kováč prijal veľké množstvo telefonátov i osobných návštev ľudí, aby tak vyjadrili smútok a spolupatričnosť s farnosťou. Mnohí prisľúbili pomoc pri výstavbe nového kostolíka, aby aspoň z časti vrátili Bohu to, čo od neho cez tento kostolík dostali.

POTREBA REFLEXIE NAD RUINAMI

Ako správca farnosti pripájam aj nasledujúcu úvahu nad významom požiaru kostolíka. Zamýšľam sa prostredníctvom pohľadu do minulosti, no zároveň hľadám východiská pre budúcnosť:

„Možno sme si až príliš zvykli na tento kostolík...

A tým nám zovšednel, stal sa akýmsi samozrejým...

Možno sme nepočuli jeho volanie. Možno...

Teraz však jeho ohorené rummy doslova kričia...

A ľudia ich počujú. Naozaj počujú, veď náš zničený kostolík neuveriteľne zjednotil farnosť a priam zázračne ju aktivoval.

Farníci sú úprimne odhodlaní nedovoliť, aby taký človek, ktorý je schopný podpáliť kostol, mal posledné slovo.

Sú úprimne odhodlaní postaviť na tom istom mieste jeho dôstojného nástupcu.

Nedokážu si predstaviť, že na jeho mieste nebude nič.

Nedokážu si predstaviť, že tam nebudú mať svoj kostol...

Možno nastal čas prestať sa spoliehať na to, čo vybudovali naši predkovia.

A začať budovať, vynakladať námahu, prinášať obety a ukázať Bohu i svetu, aká je pre nás viera dôležitá.

Možno naozaj nastal ten čas.

Verím, že Boh má hlavné a posledné slovo vo všetkom.

A pokiaľ dovolil, aby sa niečo také stalo, mal nato svoj dôvod.

*Rovnako verím, že keď nás tento neospravedlniteľný čin zjednotí a prelíbí v našej viere, správne sme pochopili, prečo to Boh dovolil.*¹⁸

NOVÁ ETAPA BUDÚCEJ HISTÓRIE

Treba však vedieť, že 12. august 2016 je pre ľudí z farnosti Horná Mariková významný aj z iného hľadiska. Je to deň, kedy sa začala písať história nového kostolíka v Ráztoke. Moji farníci a ja, ich duchovný správca, sme sa rozhodli, že na mieste zhoreného kostolíka postavíme nový. Od kedy sa to stalo, tak som mnohokrát počul otázku „Prečo znovu postaviť kostolík v Ráztoke?“ Odpoveď nie je jednoduchá. Môžem o tom písať veľa, ale všetky dôvody zhrniem do niekoľkých viet:

Lebo je to miesto, ktoré nám daroval Boh, aby Ho človek mohol stretnúť.

Lebo je to miesto, kde sa môže človek stretnúť s človekom.

Lebo je to miesto, kde sa človek môže stretnúť sám so sebou.

Lebo je to miesto, kde človek nájde pokoj.

Lebo je to miesto, kde človek môže vyžalovať svoju bolesť.

Lebo je to miesto, kde človek môže nájsť silu.

Lebo je to miesto, ktoré je výsledkom námahy a obety našich predkov.

Lebo je to miesto, ktoré sme povinní uchovať a darovať budúcim generáciám.

Lebo...

Lebo človek, ktorý to miesto zničil, nemôže mať posledné slovo.

Verím, že každý človek, ktorý to miesto poznal, by určite ďalšie „lebo“ pre postavenie kostolíka našiel. V hĺbke srdca som presvedčený, že tí, ktorí to miesto nepoznajú, si ho zamilujú rovnako ako tí, ktorí ho poznali. Je to naozaj vznešené miesto.

Pomôžte nám ho prosím vrátiť späť. Prosím, modlite sa za mňa a moju farnosť, aby sme nestratili odhodlanie pri budovaní svojej viery budovaním nového kostolíka.

KRÁTKY ŽIVOTOPIS KŇAZA ALEXANDRA KLABNÍKA (1912 – 1995)

Alexander Klabník sa narodil v Papradne 4. novembra 1912. Za kňaza bol vysvätený 11. júna 1939 v Nitre. Pôsobil ako kaplán v Nesluši (1940), Kysuckom Novom Meste (1941), ako správca farnosti v Tepličke nad Váhom (1941 – 1942), Hornej Marikovej (1942 – 1955), Slopnej (1955 – 1958) a nakoniec v Rajeckej Lesnej (1958 – 1990), pútnickom mieste známom aj pod názvom Frívald. Tam zomrel 18. júna 1995 v 83. roku života a 57. roku kňazstva. Pochovaný je v areáli tamajšieho farského kostola.

18 Písané v septembri 2016

ŠTATISTIKY

Po postavení kostolíka v ňom, podľa ústneho podania, správca farnosti Alexander Klabník slúžil sväte omše každú druhú nedeľu a v prikázané sviatky. Po jeho odchode od roku 1955 v ňom jeho nástupcovia slúžili omše len trikrát do roka – na Veľkonočný pondelok, na sviatok Božského srdca a na sviatok svätého Štefana. Bývalý režim v ňom viac omší nepovolil. Snažil sa nabudiť pocit jeho zbytočnosti.

Môj predchodca František Galvánec (nar. 1968) v kostolíku slúžil nedeľné sväte omše počas celého leta.

Farár Milan Kováč v ňom po jeho obnovení zosobášil sedem párov. Kostolík sa tak pomaly dostával do povedomia snúbencov, lebo v budúcnosti v ňom mnohé páry chceli uzatvoriť sviatosť manželstva. Kostolík slúžil aj ľuďom z rôznych kútov Slovenska, ktorí prichádzali na výlety do Ráztoky s rôznymi spoločenstvami.

POUŽITÁ LITERATÚRA

KVASNICOVÁ, Magdaléna: Sakrálna architektúra. In: GREGOROVÁ, Jana – GREGOR, Pavel et al.: Prezentácia architektonického dedičstva II. (Ochrana historických typologických druhov ako predpoklad zachovania diverzity architektonického dedičstva). Bratislava: Perfekt, 2008. ISBN 978-80-8046-394-6

„Historia oratorii publici in Ráztoka“ - bola zavedená farským administrátorom Alexandrom Klabníkom. Má celkovo 12 strán. Uložená je na Farskom úrade v Hornej Marikovej.

Kronika farnosti Dolná Mariková – latinský nápis, datovanie od kedy, kto ju zaviedol, kde je uložená

Kronika farnosti Udiča - latinský nápis

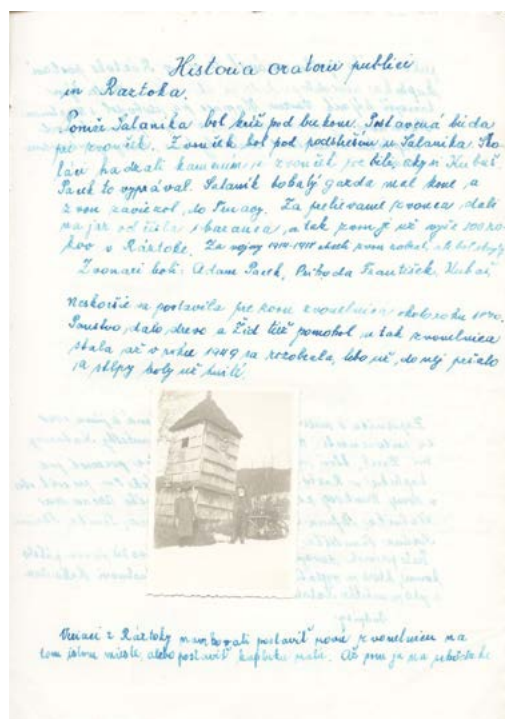
www.obechornamarikova.sk

www.e-obce.sk

www.impulzrevue.sk

Kanonická vizitácia Farnosti Horný Hlboke z roku 1830

Libra defunctorum I. Horná Mariková

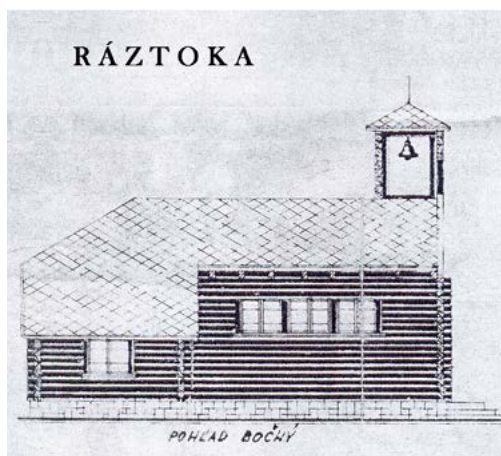
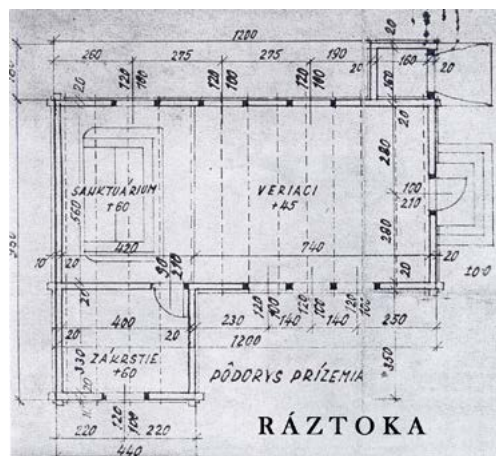
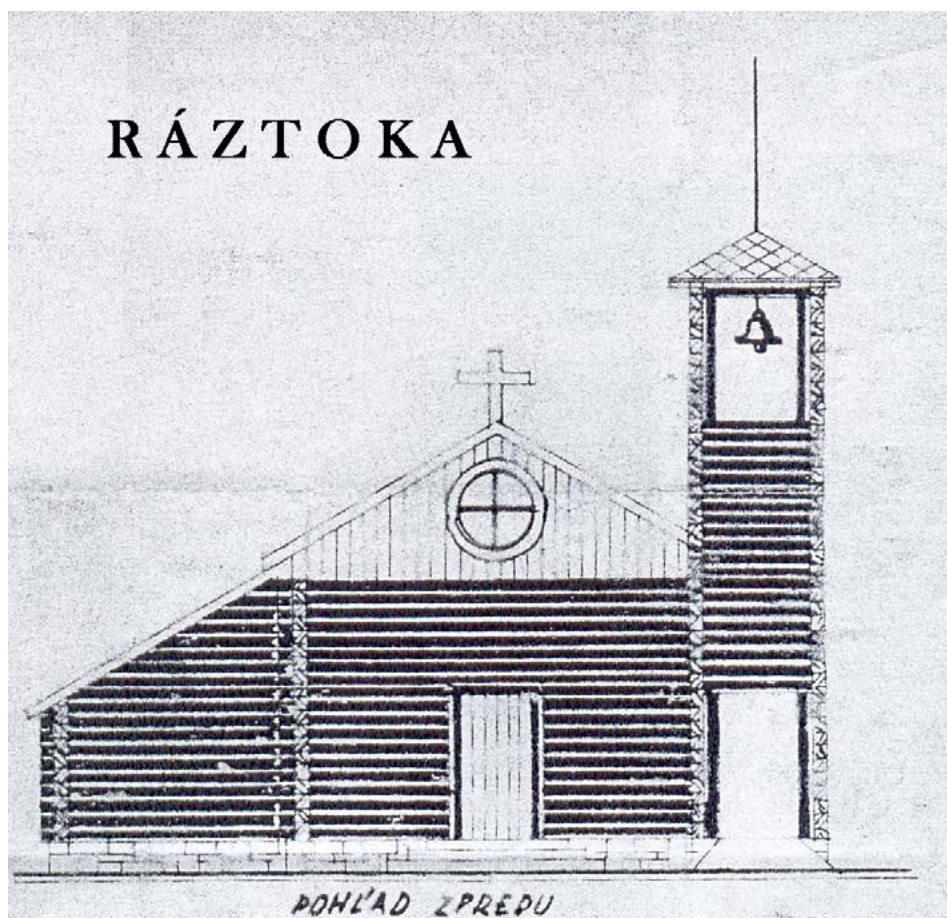
Obr. 1 Kronika kostolíka v Rátokai, ktorú zapisoval vtedajší správca farnosti Alexander Klabník (1912 – 1955).

Obr. 2 Pôvodný jednoduchý prístrešok - zvonica.

Obr. 3 Novopostavená kaplnka so zvonickou (rok 1949).

Obr. 4 Výkresovú dokumentáciu zhotovil univerzitný profesor Dr. Alexander Knapo z Košíc pochádzajúci z Papradna.

Obr. 5 Posviacka kostolíka (23. september 1951).

Obr. 6 Posviacka kostolíka (23. septembra 1951).

Obr. 7 Dekan Stanislav Bebjak z Predmiera pri posviacke kostolíka (23. septembra 1951).

Obr. 7 Postup výstavby novej zvonice (rok 2013).

Obr. 8 Interiér zrekonštruovaného kostolika (rok 2013).

Obr. 9 Celkový pohľad na kostolík (snímka z 15. októbra 2015).

Obr. 10 Ruiny po zničujúcom požiari z 12. augusta 2016.

Obr. 11 Ruiny po zničujúcom požiari z 12. augusta 2016.

KOMPY NA VÁHU

FERRIES ON THE VAH RIVER

ANNA ŠUJANSKÁ

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 113/52, 017 01
Považská Bystrica, anna.sujanska@muzeumpb.sk, sujanska16@gmail.com

Abstrakt: V okolitých obciach Milochovej, Orlovej a Považského Podhradia prepravu osôb, rôzneho tovaru a ťažkého nákladu (drevo, vozy, dobytok) cez rieku Váh zabezpečovala kompa. Bolo to v období, keď neboli vybudované mosty. Údržba kômpsi vyžadovala veľa námahy, starostí a peňazí. Za prevoz sa preto platilo. V čase povodní sa poplatky za prevozy kompou, napríklad v Orlovom, zvýšili o 50 percent. Oslobodení od poplatkov boli úradníci (poštovní doručovatelia) a žandári, ktorí kompy využívali na cestovanie do obecného úradu, čo súviselo s ich pracovnou činnosťou.

Abstract: In the surrounding villages Milochovej, Orlovej and Povazske Podhradie there was a ferry which was used to carry passengers, various goods and heavy cargo (wood, vehicles, animals) across the river. It was a time when there were no bridges built over the river Vah. Maintenance of a ferry required a lot of effort, money and worry. Therefore ferry was charged. Fees for ferry increased in case of floods. For example in Orlovej they increased by 50 percent. Postmen, policemen and officers, who used ferry on the way to the municipal office or which was related to their Professional activities were free of charge.

Kľúčové slová: kompa, most cez rieku Váh, technické údaje, Považská Bystrica, obce Milochovej, Orlovej, Považského Podhradie.

Keywords: ferry, bridge over the river Vah, technical data, Povazska Bystrica, Milochovej, Orlovej, Povazske Podhradie.

ÚVOD

Každá rieka rozdeľuje krajinu a pás tečúcej vody, široký aj desiatky metrov, môže byť doslova neprekonateľnou prekážkou. Kedysi na prieťah rieky slúžili brody. Po nich prišli mosty, no medzitým na vhodných miestach fungovali aj lodné prevozy, ktorým sa hovorilo a dodnes hovorí kompa. Po rozvetvenej rieke Váh pri obciach Milochovej, Orlovej a Považského Podhradia najprv premávali len kompy. Prepravovali nielen ľudí, ale aj rôzny ťažký náklad (drevo, vozy, dobytok...). Každá preprava bola spoplatnená až na niektoré výnimky, o ktorých sa dozvieme v nasledujúcich riadkoch.

NAJSTARŠIA KOMPA

V prevádzke bola na orlovskom veľkostatku. V čase rozmáhajúceho sa kapitalizmu v Uhorsku orlovskú časť majetku Balašovci v druhej polovici 19. storočia predali bohatému veľkostatkárovi Jozefovi Lordovi, skúsenému obchodníkovi s drevom. Lord sa snažil z kúpeného majetku čo najviac vyťažiť. Na spracovanie dreva z okolitých lesov dal v roku 1878 v Orlovom postaviť pílu na parný pohon, ktorá zamestnávala viac ako dvadsať robotníkov. Obyvateľom Orlového priniesla ďalšie možnosti zárobku. V čase svojej prevádzky prinášala píla majiteľovi

veľké zisky a jej robotníkom o niečo lepšie živobytie. Ťažilo sa v lokalite Dubovca. Opracované drevo dopravovali panskými a gazdovskými povozmi k Váhu na skládku poniže kompy. Potom, vo vhodnom čase drevorubačmi pozbjávané, plte opravili a drevo dopravovali po rieke Váh až ku Komárnu.

Kompu v Orlovom stavali Lordovi zamestnanci, tesári a rôzni odborníci. Dopravu kompou využívali ľudia aj v bežnom živote, keď sa potrebovali dostať z orlovského panstva na druhú stranu Váhu. Orlovčania a panská čelad' za prevoz neplatili, za to však boli povinní bezplatne pomáhať pri rozoberaní kompy a pri jej vyťahovaní na breh, aj v prípade blížiaceho sa povodňového nebezpečenstva alebo zamrznutia rieky Váh. Pevné poplatky za prevozy kompou platili obyvatelia z iných okolitých obcí marikovskej a papradnianskej doliny, ktorí potrebovali na druhú stranu Váhu previezť dobytok alebo dva a viac párov koní zapriahnutých do voza. Aj preto bol na orlovskej strane Váhu vedľa pasienkov vybudovaný prievoz. Poplatky za prievoz vyberal prievozník, čo bola súčasne aj odmena za jeho prácu. Keďže prevoz kompou sa podľa potreby vykonával aj v noci, v blízkosti kompy na orlovskej strane Váhu bol postavený malý drevený domček pre prievozníka (Lečko, s. 82). V Orlovom nimi boli prevažne Kalivodovci, ktorých toto zamestnanie živilo až do roku 1935, kedy bol postavený krajinský most cez rieku Váh. Poslednými prievozníkmi boli Vendelín, Pavol a Jozef Kalivodovci.¹

KOMPA V MILOCHOVE

Existenciu druhej kompy potvrdzuje list Okresného úradu v Považskej Bystrici, adresovaný obvodnému notárskemu úradu v máji 1943. V obci Milochov bola v prevádzke kompa na meno obce „Milochov“, ktorej premávka bola povolená listinou zo dňa 20. júla 1895 na dobu 50 rokov. Záznam o jej existencii je uvedený aj vo „vodnej knihe“ Trenčianskej župy vo vložke I/20.² Kompa slúžila nielen na prevoz osôb. Mostík, vedúci ku kompe, zhotovený z trámov o veľkosti 15 cm x 18 cm a 21 cm x 22 cm o dĺžke 4 m a šírke 3,5 m, mohol byť zaťažený maximálne 60 ľuďmi, alebo 20 zvieratami, prípadne dvomi vozmi. Spodnú „podlahovú“ časť kompy postavenú na dvoch loďkách tvorili 5 cm-hrubé dosky z červeného smreka. Trám a konštrukcia mali pripevnené dlhé oceľové lano. Na jej hornej časti bolo pripevnené drevené zábradlie z obyčajného smrekového a stĺpy z dubového dreva. Dva, 13 metrov dlhé člny, boli na dne 1,80 m široké a 0,70 m hlboké. Súčasťou kompy bola záchranná loďka. Vybudovanie „lodného mosta“ stálo cca 30 000 korún. Začiatkom 50. rokov 20. storočia dobre udržiavaná kompa slúžila výlučne obyvateľom Milochova, ktorí vlastnili pozemky na obidvoch brehoch rieky Váh. Odkedy cestu odplavila voda pri záplavách, neexistovala iná komunikácia. Miesta na obidvoch stranách Váhu, na ktorých kotvila kompa, sa nachádzali na širokých kameňoch. Nosnosť kompy sa zisťovala rôznymi kontrolnými meraniami.

POPLATKY NA KOMPÁCH ZA PREVOZNÉ

Potom, ako náčelník Okresného úradu (OÚ) v Považskej Bystrici požiadal listom z 10. augusta 1923 Župný úrad v Turčianskom sv. Martine o zavedenie jednotnej ceny za prevozy osôb a dopravných prostriedkov kompami, premávajúcimi cez rieku Váh v Považskom Podhradí, Orlovom a Milochove, došlo už konečne k dlho očakávanému riešeniu často vznikajúcich rôznych nedorozumení spojených s platbami za prepravné. V žiadosti okresný náčelník upozornil na to, že cenník prevozov kompami nie je nikde vyvesený na verejnom mieste, a preto často dochádza k zbytočným problémom a dokonca až ku konfliktom.

1 LEČKO, J.: Kronika obce Orlové, s. 82.

2 ŠA BY, pob. PB, Obvodný notársky úrad v Považskej Bystrici. Kompy, lodné mosty, mýtné práva – evidencia. Kr. č. 16. Spis č. 1095/1943.

Na základe tejto skutočnosti Okresný úrad v Považskej Bystrici uzavrel dohodu³ s prepravcami (Pavol Zaukolec a spol. v Považskom Podhradí, Vendelín Kalivoda v Orlovom, Správa veľkostatkov Bavorovského v Orlovom, Obvodný notársky úrad v Papradne, v Marikovej, v Malej Udiči a v Považskom Podhradí, tiež Žandárska stanica v Považskom Podhradí a v Marikovej) o ustálení cien a poplatkov za používanie kômp v Považskom Podhradí a v Orlovom za spoluúčasti samotných majiteľov, resp. prenajímateľov kômp. Toto rozhodnutie zostalo v platnosti až dovtedy, pokiaľ sa opäť neprehodnotil stav a vedenie okresného úradu nepristúpilo k novému rozhodnutiu.

Základné poplatky za používania kompy:

1. Prevoz jednej osoby	10 hal. (halierov)
2. Prevoz jednej osoby s batožinou	16 hal.
3. Prevoz ovce, ošípanej alebo kozy	10 hal.
4. Prevoz malého rožného dobytky (1 ks)	20 hal.
5. Prevoz ťažkého rožného dobytky	30 hal.
6. Prevoz koňa (lks) bez záprahu	40 hal.
7. Prevoz koňa (lks) s ľahko naloženým záprahom	80 hal.
8. Prevoz naloženého záprahu s jedným koňom	1.50 Kč
9. Prevoz naloženého záprahu s dvomi koňmi	2.00 Kč

V prípade povodní sa poplatky za prevozy kompou v Orlovom zvýšili o 50 percent. Oslobodení od poplatkov boli úradníci (poštovní doručovatelia-poštári, žandári-četníci), ktorí kompy využívali na cestu do obecného úradu, čo súviselo s ich pracovnou činnosťou. Priestupky za nedodržiavanie predpisov riešil OÚ v Považskej Bystrici. Kompa premávala denne od 21. marca do 1. októbra, v lete v čase od 5.00 hod. do 22.00 hod. a v zime v čase od 6.00 hod. do 21.00 hod. Výnimočne premávala v prípadoch dodržania bezpečnosti obyvateľov (napr. požiar) alebo počas vykonávania služobných výkonov žandárov. Po dohode s prepravcami a okresným úradom bol cenník za prepravu kompou vyvesený do 15 dní pre verejnosť na dostupných miestach. O výsledkoch tejto dohody museli notárske úrady v obciach informovať četníkov (žandárov), ktorých povinnosťou bolo kontrolovať ich dodržiavanie.

Za prevozy kompou v Považskom Podhradí Okresný úrad v Považskej Bystrici od 17. apríla 1925 stanovil nasledovné ceny:

1. Prevoz jednej osoby	20 h (halierov)
2. Prevoz jednej osoby s batožinou	20 h
3. Prevoz jednej ovce, ošípanej alebo kozy	10 h
4. Prevoz malého rožného dobytky (1 ks)	20 h
5. Prevoz ťažkého rožného dobytky	30 h
6. Prevoz koňa (1 ks) bez záprahu	40 h
7. Prevoz koňa (1 ks) s ľahko naloženým záprahom	1.00 k – h (korún-halierov)
8. Prevoz naloženého záprahu s jedným koňom	1.50 k – h
9. Prevoz naloženého záprahu s dvomi koňmi	2.00 k – h
10. Prevoz prázdnej „zápraže“ (záprahu) s dvomi koňmi	2.00 k – h
11. Prevoz osobného automobilu	1.50 k – h
12. Prevoz prázdneho nákladného automobilu	10.00 k – h

3 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Taxy a poplatky na kompách a prievozoch cez rieku Váh. Spis č. 6548/1923.

13. Prevoz plného nákladného automobilu	30.00 k – h
14. Prevoz prázdneho voza	10.00 k – h
15. Prevoz plného voza s nábytkom	30.00 k – h
16. Prevoz mláťačky	30.00 k – h

Čas prevozov bol stanovený na obdobie od 21. marca do 1. októbra. V lete od 5.00 do 22.00 hod. a v zime od 8.00 do 21.00 hod. Ďalšie úpravy (zo 17. júla 1929, 13. januára 1931, 9. novembra 1932...), týkajúce sa výšky poplatkov a ich ustálenie za prevozy, boli zakotvené v doplnkoch koncesijnej listiny po ich schválení Krajiniským úradom v Bratislave. K zvýšeniu poplatkov za prevozy kompu došlo aj v roku 1938 na základe žiadosti jedného z jej prepravcov Pavla Panáka a spol. v Považskom Podhradí. To znamená, že poplatok za prevoz jednej osoby sa zvýšil o 10 halierov, prevoz jednej osoby s batožinou stál 36 halierov a prevoz ovce, ošípanej alebo kozy stál 20 halierov. Ostatné poplatky zostali nezmenené. O ich zvýšenie prepravca Panák požiadal z dôvodu stavby Krajinského (Štefánikovho) mosta cez rieku Váh v Považskej Bystrici, kedy poklesol počet prepravujúcich osôb a zvierat na minimum. Výdavky s udržiavaním prevozu sa ale vôbec nezmenili. Prievoz používali len osoby, ktoré sa potrebovali dopraviť na železničnú stanicu k vlaku. I napriek finančnej náročnosti na údržbu kômp ich prevádzkovatelia Pavol Panák, Ignác Martinka, vd. Jozefína Zaukolcová a Michal Tomáško sa nevzdávali a živnosť si i naďalej ponechali.

ZASTAVENIE PRIEVOZU NA KOMPE V POVAŽSKOM PODHRADÍ⁴

Od konca roka 1927 sa na Okresnom úrade v Považskej Bystrici hromadili sťažnosti obyvateľov obcí Považské Podhradie, Šebeštanová, Podvažie, Jasenica, Papradno, Stupné, Brvnište proti zastaveniu prievozu kompy a prevozom obyvateľov dotknutých obcí člmi. Zároveň požadovali obnovenie prievozu kompy v Považskom Podhradí v takej miere, ako to bolo pred vojnou a počas nej, keď kompa patrila veľkostatku Popperovcov v Bytči. Vtedy totiž stála na otvorenom priestore pri Váhu, kde nebola žiadna tŕňava, a tak bola vystavená rôznym nebezpečenstvám, hlavne v prípade silného prúdu vody, resp. ľadových prívalov, ktoré mohli spôsobiť jej poškodenie. Obyvatelia žiadali spustiť prievoz za prítomnosti odbornej komisie, ktorá by zároveň aj posúdila jeho stav a urobila by návrh na vybudovanie vhodnejšieho stanovišťa pre kompu, i keď by to bolo finančne nákladnejšie. Prievozníci sa zaviazali, že kompa bude spustená do vody aj v prípade nepriaznivého počasia v obciach Považské Podhradie a Šebeštanová vždy, pokiaľ to počasie a stav vody dovoľia. Firma Deitelbaum z Brvništa sa zaviazala, že ak by došlo v prípade pohrôm k poškodeniu kompy, zabezpečí jej opravu, resp. poskytne drevo na jej opravu.

KOMPY A ICH ÚDRŽBA

Dňa 20. februára 1929⁵ predseda urbárikov v Milochove a zároveň aj ich zástupca František Marek Bielik a zástupca Notárskeho úradu v Milochove Andrej Babuša poslali na Krajinský úrad (KÚ) v Bratislave žiadosť o poskytnutie finančných prostriedkov na opravu a udržiavanie kompy s odôvodnením, „...že obec Milochov leží na obidvoch stranách Váhu. Sama obec leží na ľavom brehu, kým najúrodnejšie role sú na pravom brehu. Rieka Váh má v obci dve vetvy, takže k umožneniu prístupu na pravý breh musia byť dve kompy, ktoré udržiujú bývalí urbárnici s roč-

4 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Zastavenie prievozu na kompe cez Váh v Považskom Podhradí. Spis č. 524/1928

5 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Kompy a prevozy. Spis č. 1635/1931.

ným nákladom 2.400 Kč. Pri väčších poruchách kômp reparačné trovy činia do 10. až 15.000 Kč. V roku 1928 museli na opravu vydať 12.000 korún.

Keďže sú občania Milochova zatažení daňami a inými verejnými poplatkami (pritom celá obec je natoľko chudobná), že sotva sa nájde niekoľko rodín, ktoré by nemali svoj majetok zatažený, čo tunajšie obecnstvo zle znáša. Preto žiadame slávny Krajinský úrad v Bratislave o udelenie podpory na udržiavanie oboch kômp a to na opravu kôp jednorázovú podporu v sume 6.000 Kč a od 1. januára 1929 každoročne jednorázovú sumu 1.200 Kč.“

Okresný úrad v Považskej Bystrici vyzval, aby si Krajinský úrad potvrdil a overil skutočný stav oboch kômp, aj aby zistil, či bývalí urbárnici v Milochove majú vlastné hory, v akej výmere, či používajú drevo na opravu kompy, či správne vyberajú poplatky za jej používanie, na čo používajú peniaze za vybrané poplatky, koľko činí celoročný obnos z prevozného, či kompu vlastní urbár obce alebo je v prenájme, aká je výška prenájmu. Okrem toho, bolo potrebné vysvetliť, čo všetko spadalo do sumy 2 400 Kč za réžiu kompy, o ktorej sa urbárnici Milochova zmienili vo svojej žiadosti o finančnú podporu, adresovanej Krajinskému úradu v Bratislave. Úrad taktiež požadoval informácie ohľadne prirážkovej základne obce, súvisiacej s jednotlivými druhmi obecných daní za roky 1928, 1929 a tiež aj roku 1930. Súčasťou požadovaných informácií a podkladov pre Krajinský úrad v Bratislave mali byť aj priložené doklady o opravách kompy z roku 1928, ktoré činili 12 000 Kč. Podľa správy Obvodného notariátu v Považskej Bystrici bývalí urbárnici mali vlastné hory vo výmere 193 kj (katastrálne jutro), tiež mohli poskytovať aj drevo na opravu kompy, pretože porast bol miestami až 55-ročný. Kompu používali hlavne majitelia pozemkov ležiacich na druhej strane obce za Váhom. Ľudia platili za prevozy na pozemky a naspäť prevažne naturáliami. Inak prievozníci vyberali poplatky od ľudí, ktorí používali kompu na bežný prevoz. Urbárnici z týchto výnosov z poplatkov „nezbohatli“, pretože boli malé. Ročná réžia kompy, ktorú mal urbár vo vlastnom užívaní, bola dosť vysoká.

Za jej údržbu zodpovedal urbár, ale vzhľadom na jej nevyhovujúce umiestnenie následkom povodní bývala často poškodená. Na tento účel žiadal urbár obce od KÚ v Bratislave finančnú podporu v sume 5 000 až 6 000 Kč. K správe boli pripojené požadované doklady, potvrdzujúce realizáciu opráv na kompe v počte 21 kusov. Nakoniec Krajinský úrad so sídlom v Bratislave rozhodol v neprospech obce a zamietol poskytnutie finančnej dotácie, čo zdôvodnil tým, že údržba kompy, ako aj jej prevádzkovanie, je čisto lokálnym záujmom a Okresný úrad v Považskej Bystrici je kompetentný pomáhať v riešení mimoriadnych situácií, ktoré vznikli v obciach, patriacich podľa územnosprávneho rozdelenia Považsko-bystrickému okresnému úradu. Vychádzajúc z tohto záverečného vyjadrenia Bratislavského KÚ, Okresný úrad v Považskej Bystrici v júni 1931 poukázal jednorázovú finančnú podporu v sume 500 korún na účet obce Milochovej.

SŤAŽNOSŤ POVOZNÍKA ADOLFA WILHELMA Z POVAŽSKEJ BYSTRICE NA MAJITEĽOV KÔMP V POVAŽSKOM PODHRADÍ A V ORLOVOM

Adolf Wilhelm, povozník z Považskej Bystrice, podal dňa 28. júla 1931 na Okresnom úrade v Považskej Bystrici sťažnosť na majiteľov kômp Panák a spol. z Považského Podhradia a Kalivoda a spol. z Orlového. Spomínaní majitelia kômp vyberali od neho za prevoz nákladného auta kompu neprávom 15 korún. Napríklad za prevoz nákladného auta firmy Knepfelmacher (Herkules) žiadali len 10 korún. Sťažovateľ žiadal, aby aj on bol prevážaný za taký istý poplatok ako nákladné auto firmy Herkules.

Pojednávanie prebehlo na Okresnom úrade v Považskej Bystrici dňa 10. augusta 1931 za prítomnosti sťažujúceho sa A. Wilhelma. Výsledok rokovania priniesol vysvetlenie, že majitelia kômp pri účtovaní poplatkov za prepravu postupovali podľa nariadenia Okresného úradu

v Považskej Bystrici, vydaného 10. mája 1928 a že obvinení kompári správne vyberajú 10 korún za prevoz auta a za náklad jeden a pol tony jedným smerom 5 korún. Prázdne nákladné auto bez nákladu sa väčšinou neprevážalo kompou v oboch smeroch. Vždy, aspoň v jednom smere, bolo naložené nejakým tovarom. A v tomto prípade boli vždy ešte o 4 koruny lacnejšie tarify.

Kompári preto žiadali zastaviť pojednávanie vo veci sťažnosti na majiteľov kômp a zbaviť ich tak krivého obvinenia za neopodstatnené vyberanie poplatkov za prevozy kompou. Nakoľko sa ale nedokázalo, že kompári sú vinní, práve naopak, zistilo sa, že pri účtovaní postupovali správne, pojednávanie v uvedenej veci bolo napokon zastavené.

Sťažovateľ Wilhelm dostal nový výmer aj s možnosťou využiť 15-dňovú lehotu a odvolať sa na tunajšom okresnom súde, čo neurobil.⁶

KOMPY A PRIEVOZY V ROKU 1940⁷

V súvislosti s mapovaním skutkového stavu premávajúcich kômp na rieke Váh Ministerstvo dopravy a verejných prác so sídlom v Bratislave požiadalo 31. júla 1940 Expozitúru stavebno-technického oddelenia Župného úradu v Žiline o zaslanie zoznamu kômp a prievozov na území Slovenska. V tejto súvislosti mal každý úrad zaslať zoznam kômp a prievozov premávajúcich v jeho správnom obvode. Požadovaný zoznam obsahoval tieto body:

Presné označenie miesta kompy alebo prievozu

- kataster obce
- názov vodného toku
- uviesť charakter cesty, na ktorej leží (štátna bývalá krajinská, vicinálna - miestna, obecná, poľná atď.)
- uviesť meno a bydlisko majiteľa kompy alebo prievozu s udaním mena a bydliska, príp. prenájomcu
- stručný popis kompy a prievozu, t. j. technické údaje o kompe
- únosnosť kompy alebo prievozu
- uviesť predmet prevozov (čo všetko sa preváža kompou - osoby, zvieratá, záprahy, motorové vozidlá, drevené vozy atď.)

Súčasťou požadovaného zoznamu mala byť pripojená mapa v mierke 1 : 75 000 s farebným vyznačením kômp a ich poradových čísiel. Na základe uvedených údajov a požiadaviek zo strany Krajinského úradu v Bratislave poslala Žandárska stanica v Drienovom (vtedy okres Považská Bystrica) Okresnému úradu v Považskej Bystrici nasledovnú správu:

„Kompa – prievoz v obci Považské Podhradie leží v katastri tejto obce. Meno vodného toku Váh. Prievoz – kompa leží na pravej strane rieky Váh asi 140 m vicinálnej cesty vedúcej z Považskej Bystrice do Papradna. Z ľavej strany je rieka Váh asi 200 metrov na štátnu hradskú Považská Bystrica – Žilina. Majitelia prievozu – kompy: Pavel Panák, bytom Vrtižer č. p. 1, Michal Tomáško, bytom Šebešťanová, A. Martinková rod. Krasňanová, zástupca Ignác Martinka, bytom Šebešťanová, vdova Jozefína Zaukolcová rod. Pohánková, bytom v Považskej Teplej, nájomca jej podielu Jozef Hunana, bytom Vrtižer.

Kompa zostáva z dvoch hajov 15 m dlhých, 2 m širokých, vrchná prievozná plocha je v rozmeroch 8 x 6 m, únosnosť kompy je asi 80 – 100 q. Na tejto kompe sa prevážajú osoby, povozy, osobné autá aj nákladné.

6 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Adolf Wilhelm – prievozník v Považskej Bystrici, sťažnosť na majiteľov kompy v Považskom Podhradí a v Orlovom. Kr. 244. Spi č. 5344/1931.

7 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Kompy a prievozy. Spis č. 6883/1940

Na pravej strane rieky Váh k prievozu vedie súkromná poľná cesta cez drevený most asi 16 m dlhý, 4,30, široký, nachádzajúci sa na pozemku, ktorý dosiaľ používa Cyrilo-metodejský ústav. Tento most je vo veľmi zlom stave, pretože ho nikto neudržiava a nemá ho kto ani prestaviť. Tunajšie žandárstvo (v Drienovom) podalo Vášmu OÚ zprávu o nutnosti opravy prípadne prestavby tohto dreveného mostu.“⁸

„Prievoz“, loďka pri obci Podvažie

sa nachádzal v katastri obce Plevník. Názov vodného toku bol Váh. Prievoz bol z ľavej strany rieky Váh pri obecnej poľnej ceste asi 400 m vzdialenej od štátnej cesty. Zo štátnej cesty v obci Plevník viedla poľná obecná cesta. Z pravej strany rieky Váh viedol asi na 100 m dlhý chodník, a potom poľná cesta smerom do obce Podvažie. Majiteľom prievozu bol Juraj Kepko Martinka, bytom Podvažie č. p. 49.

Prievoz, loďka („hajov“)

bol 6,50 m dlhý, 130 cm široký, s nosnosťou 10 dospelých osôb. Činnosť kompára na tomto úseku vykonával hlavný strážmajster Majtán, pretože bola súčasťou jeho pracovných povinností. Prievoz slúžil len pre osobnú prepravu.

Žandárska stanica v Považskej Bystrici na požiadanie poslala v správe adresovanej tiež Ministerstvu dopravy a verejných prác v Bratislave nasledujúce stanovisko:

„V tunajšom obvode je len jedna kompa, ktorá sa nachádza v katastri obce Milochov medzi Dolným Milochovom a Udičou. Na rieke Váh, na poľnej ceste Dolný Milochov – Udiča. Majiteľom tejto kompy je urbárska obec Milochov, ktorá podľa potreby zamestnáva určitý počet osôb, ktorý sa často mení (ako aj osoby sa menia). T. č. pri prevoze je zamestnaný Tomáš Janiš, č. d. 123 a Ondrej Hájek č. d. 39. Obaja z Milochova. Kompa pozostáva z dvoch pontónov, od seba oddelených a na týchto pontónoch je z drevených trámov nosná plocha. Na okraji kompy sú zábradlia a v strede kompy na okraji je nosný stĺp, ktorým je upevnená na lane. Únosnosť kompy je 50 q. Na kompe sa prevažne podľa potreby a to v dobe poľných prác najviac prevážajú ľudia, povozy a s nimi aj dobytok hlavne kvôli pastvinám a poľnohospodárskym prácam, ktoré sú na druhej strane Váhu, pretože tam je druhá časť chotára obce Milochov.“

KRAJINSKÝ MOST (ŠTEFÁNIKOV MOST, ORLOVSKÝ MOST) CEZ RIEKU VÁH A KOMPA AKO NÁHRADA PREPRAVY

Koncom druhej svetovej vojny ustupujúca nemecká armáda postupne ničila mosty vedúce ponad rieky, aby tak znemožnila pohyb a dôležité spojenie civilného obyvateľstva ako aj našej armády. Žiaľ, medzi nimi bol aj nový železobetónový most, vedúci ponad rieku Váh, ktorý spájal veľkú obec Považská Bystrica s obcou Orlové. Dňa 30. apríla 1945 ráno o 7.00 hod. most nemecká armáda za pomoci náloží vyhodila do vzduchu a úplne zničila.

V snahe čo najrýchlejšie umožniť spojenie pravého brehu rieky Váh s ľavým Miestny národný výbor (MNV) v obci Orlové rozhodol obnoviť zatiaľ len osobnú prepravu s pomocou 12 m dlhého člna. Takto sa prepravovalo z pravého brehu rieky Váh na ľavý civilné obyvateľstvo, robotníci pracujúci v Závode a aj vojsko. Vzniknuté náklady na prepravu znášal MNV v Orlovom. Tento núdzový stav rýchlej prepravy trval približne tri mesiace. I napriek komplikovanej situácii, ktorá vznikla zničením mosta cez Váh, nebola nádej, že by sa hneď začalo s rekonštrukciou poškodeného alebo aspoň s vybudovaním provizórneho mosta.

8 MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka ŠA v Považskej Bystrici. Fond: Okresný úrad (OÚ). Kompy a prievozy. Spis č. 433/39. List zo dňa 18. mája 1939.

Situácia však bola veľmi vážna, pretože okrem iného bola doslova odrezaná a zastavená aj nákladná doprava, ktorá blokovala ďalší vývoj v obciach a výrobu v závodoch. Preto obec Orlové prevzala na seba tento problém a rozhodla sa urýchlene obnoviť dopravu pomocou kompy, ktorá tu už premávala ešte pred rokom 1935. Za prístavné miesto kompy bolo určené jej pôvodné miesto pod kaštieľom v Orlovom na základe súhlasu Ing. Klementína Růžičku, majiteľa kaštieľa a zároveň aj generálneho riaditeľa Zbrojovky Brno, a. s., ktorý si i napriek zrušeniu prvej kompy udržal „vodné právo“. Podľa pripojeného osvedčenia ho potom zapožičal MNV obce Orlové.⁹ Kompa bola tak daná do prevádzky dňa 15. júla 1945. Za stanovište kompy bolo určené to isté miesto ako pred rokom 1935, pred kaštieľom v Orlovom, odkiaľ premávala aj prvá kompa.

TECHNICKÉ ÚDAJE O KOMPE

1. Mostíky, t. j. prístavišťa, boli urobené podľa potreby ľavého a pravého brehu koryta rieky Váh. Podľa stavu vody ich bolo možné posunúť na breh alebo do vody. Mostík bol vo vode podopretý na štyroch pilótach s rozmermi 18×18 cm, priečných trámoch (18×20 cm) a pozdĺžnych trámoch (18×20 cm), na ktorých boli položené 5 cm hrubé fošne.

2. Celá konštrukcia kompy bola postavená na dvoch 14 m dlhých člnoch. Najväčšia šírka člna bola 2,55 m a najväčšia hĺbka bola 0,65 m. Člny spájala nosná konštrukcia, ktorá mala najväčšiu vzdialenosť v strede (2,70 m). Krížom cez člny boli upevnené trámy z mäkkého dreva (9 trámov vo vzdialenosti maximálne 0,70 cm). Po okrajoch boli osadené do pevného rámu dva trámy vo vzdialenosti 10 cm. Stredný rám, do ktorého boli osadené fošne, bol hrubý 22 cm. Krajné trámy na zapustenie fošne boli hrubé 18 až 20 cm. Ostatné trámy boli hrubé 14 až 15 cm. Úžitková plocha kompy bola $7,35 \times 8,65$ m, teda 63,57 m². Fošne zapustené do stredného trámu a krajných trámov boli taktiež z mäkkého dreva a mali rozmer $0,05 \times 0,20 \times 3,31$ m. Kompa bola vybavená 1 m vysokým zábradlím s 10×12 cm hrubými stĺpkami z mäkkého dreva. Počas jazdy cez vodu bola kompa uzatvorená drevenou rampou kvôli bezpečnosti. Do horného okrajového trámu bol zapustený 18×18 cm stojan (tzv. cigán) pre kolieskové vedenie lana. Stojan bol podopretý dvomi železnými výstužami. Na dolnej časti člnov bol trám s rozmermi 13×15 cm, slúžiaci na upevnenie kormidla. Všetky tieto súčiastky boli tiež z mäkkého dreva.

3. Kompa bola vybavená oceľovým lanom na jej vedenie. Nakoľko nebolo možné zohnať približne 3 cm hrubé lano, miestna zbrojovka bola ochotná poskytnúť staršie oceľové lano s hrúbkou 2,5 cm, ktoré tvorilo šesť prameňov. Každý prameň sa skladal z 35 drôtov. Lano na kompe sa pohybovalo na základe pohyblivého vedenia s pomocou dvoch mosadzných koliesok na dvoch vertikálnych osiach, medzi ktorými sa lano poťahovalo. Celá dĺžka lana bola 149 m. Jeden koniec lana bol uchytený za pomoci dreveného rumpálu.

Do zeme do hĺbky 2,30 m boli zapustené dva dubové stĺpy o priemere 32 cm. Nad zemou pokračoval 25×25 cm hrubý stĺp až do výšky 2,50 m. Oba stĺpy boli v zemi spojené dubovým drevom s rozmermi 20×20 cm. Vrch stĺpov bol spojený 20×25 cm trámom. Na týchto stĺpoch bol pripevnený otáčavý valec s priemerom 20 cm, na ktorom bolo upevnené lano. Naťahovanie a spúšťanie lana sa dialo pomocou dobre upevnených klieští, medzi ktoré sa položil 18×18 cm trám, aby ich dostatočne zaistil. Dĺžka valca medzi stĺpmi bola 2,30 cm. Stĺpy boli zaistené proti náporu 20×20 cm perami, ktoré boli zabudované do betónu.

Pravý rumpál bol dodaný a namontovaný s lanom a bol zakotvený v betónovom základe vystuženom $2 \times 1,75$ m železom zapusteným do zeme približne 2 m. Rumpál bol spojený so základom štyrmi šraubami dlhými 1 m s priemerom 3 mm. Na koncoch v betóne boli šróby rozpojené.

⁹ MV SR ŠA Bytča, pobočka ŠA Považská Bystrica: Obecný notársky úrad Považská Bystrica, rok 1945. Kr. č. 7. Kompa cez Váh namiesto zničeného mosta.

Lano na ľavom brehu Váhu bolo upevnené asi 10 m od „normálnej vody“. Právě upevnenie lana bolo v teréne vo vzdialenosti asi 90 m od vodnej hladiny. Lano na pravej strane medzi rumpálom a prístavišťom bolo podopreté dvojnožkou, aby dosiahlo dostatočnú výšku na dvoch miestach. Dvojnožka sa skladala z dvoch zašróbovaných 15 x 15 cm hrubých a asi 5 m dlhých dubových lát, ktoré boli na dolnom konci okované.

Na pravej strane Váhu v blízkosti rumpálu bola postavená murovaná prievozná búdka, v ktorej bola jedna miestnosť s rozmermi 4,10 x 3,10 m vybavená pieckou na kúrenie.

KOMPY A SÚČASNOSŤ

Kompy aj v súčasnosti premávajú po celej Európe. Napríklad na Dunaji, na Rýne. Na Slovensku sú miesta, kde sa zatiaľ nepočíta s budovaním mostov a kompa je jediným riešením. Pre obyvateľov, ktorí žijú za gabčikovským kanálom, je to existenčná záležitosť. Turisti ju vnímajú ako zaujímavosť. Obyvatelia nemusia obchádzať niekoľko kilometrov. Má teda viacero pozitív.

TECHNICKÉ POŽIADAVKY SÚČASNEJ KOMPY

Používanie kompy v súčasnosti si vyžaduje presné splnenie technických požiadaviek. Kompa, resp. prievozná loď, musí byť technicky aj prevádzkovo spôsobilá. Technická spôsobilosť sa preukazuje klasifikačným preukazom, ktorý potvrdzuje, že dané plavidlo bolo skonštruované a postavené v súlade s pravidlami na stavbu lodí a vyhradených technických zariadení. Prevádzkovú spôsobilosť overuje Štátna plavebná správa na základe prehliadky, pri ktorej sa kontroluje kompletnosť povinného vybavenia a funkčnosť jednotlivých systémov.

ODBORNOSŤ KOMPÁRA

Kompu môže viesť človek, ktorý má najmenej 19 rokov, aspoň základné vzdelanie a najmenej pol roka plavebnej praxe na príslušnej vodnej ceste. Okrem toho musí absolvovať test z Pravidiel bezpečnosti prevádzky plavidla po vnútrozemských vodných cestách, z plavebného zemepisu, z plavebnej náuky, z plavebného práva, zo stavby lodí, zo strojových zariadení lodí, z lodnej elektroniky a zo stavieb na vodných cestách. Po úspešnom zložení skúšky musí uchádzač zložiť sľub.

AKO PREVÁDZKOVÁŤ KOMPU?

V prvom rade musí mať plavidlo povolenie od správcu vodného toku, čo je zväčša Slovenský vodohospodársky podnik. Ten potom zabezpečuje aj značenie signálnymi znakmi.

PRAMENE:

1/ <http://domov.sme.sk/c/5821269/kompou-na-druhu-stranu-rieky.html#ixzz4K4a8ByS7>

2/ <http://domov.sme.sk/c/5821269/kompou-na-druhu-stranu-rieky.html#ixzz4K4akoOGS>

Obr. 1 Kompa v Orlovom na začiatku 20. storočia. (Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici).

Obr. 2 Vysvätenie kompy v Orlovom, 1945. Zľava Marietta (Mária), manželka Ing. Klementa Růžičku so sestrou Bohumilou. (Zo súkromného archívu Soni Horňákovskej).

TRADIČNÉ BÝVANIE V MARIKOVSEJ DOLINE

TRADITIONAL HOUSING IN MARIKOVA VALLEY

PETRONELA RÁGULOVÁ

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ul. slovenských partizánov 113/52, 017 01

Považská Bystrica, petronela.ragulova@muzeumpb.sk

Abstrakt: Štúdia pojednáva o tradičnom bývaní predkov v obciach marikovskej doliny, v okrese Považská Bystrica. V 16.-17. storočí bolo spomínané územie osídľované novými etnikami – tzv. kolonizácia na valašskom práve. Valasi ako pastieri a drevorubači zanechali výrazné stopy v národnej kultúre severozápadného Slovenska. Pre región je typické kopanicové osídlenie – samostatné osady vzdialené od centra aj niekoľko kilometrov. V minulosti sa tu bývalo v malých dreveniciach, ktoré boli podpivničené klenbovou kamennou pivnicou. Obytná časť sa delila na dva až tri priestory – izbu, pítvor a komoru. Až do prelomu 19. a 20. storočia sa v regióne uchovali veľmi archaické spôsoby bývania, napríklad otvorené ohnisko. Neskôr vzniká ohnisko s pecou, v 30.-40. rokoch 20. storočia sa dostal do popredia murovaný sporák. Okrem obytnej drevenice stavali ľudia rozmanité hospodárske budovy – maštal, humno, chliev, seníky, kuríny, studne, atď. V 2. polovici 20. storočia, vplyvom veľkých spoločenských zmien, došlo k postupnému zániku tradičného bývania, staré objekty chátrajú. Iné zasa vplyvom ich prerobenía na „chaty“ strácajú svoju lokálnu kultúrnu autenticitu.

Abstract: The study deals with the traditional housing of the ancestors in the villages of Marikova valley, in the district of Považská Bystrica. In the 16-17th century this area was inhabited by new ethnicities – colonization by Wallachian law. Wallachs as shepards and woodcutters left significant traces in the national culture of northwestern Slovakia. Single settlement – individual settlements distant from the center several kilometers is typical for this region. In the past, people lived in small wooden houses, which basement was made by vaulted stone cellar. The living area was divided into two or three premises – a room, a hall and a storage room. Until the turn of the 19th and 20th century, the archaic ways of housing were preserved in the region, such as open fire. Later fireplace with oven arises, in the 1930s and 1940s a masonry stove came into foreground. In addition to residential wooden houses, people built a variety of economic buildings – stalls, barns, animal sheds, hay storage buildings, chicken coops, wells, etc. In the 2nd half of 20th. century, due to great social changes, there was a gradual disappearance of traditional housing, the old buildings were dilapidating. Other buildings, due to their conversion to „cottages“, lose their cultural authenticity.

Kľúčové slová: Mariková, Horná Mariková, Dolná Mariková, Hatné, Klieština, Udiča; architektúra – bývanie, valašská kolonizácia

Keywords: Mariková, Horná Mariková, Dolná Mariková, Hatné, Klieština, Udiča, architecture – housing, Wallachian colonization

ÚVOD

Marikovská dolina patrí svojou rozlohou medzi najrozsiahlejšie doliny na Slovensku. Leží severozápadne od mesta Považská Bystrica v pohorí Javorníkov. V marikovskej doline vznikli dnes viac, či menej samostatné sídelné centrá - Udiča, Prosné, Hatné, Klieština, Dolná Mariková, Kátlina a Horná Mariková. K obci Udiča dnes patria aj Uhry (smerom na Považskú Bystricu) a Upohlav (smerom na Púchov). Dolina susedí s papradňanskou dolinou (v okrese Považská Bystrica) a hoštinskou dolinou (v okrese Púchov) na strane slovenskej, na strane moravskej so vsetínskym krajom (Nový Hrozenkov).

OSÍDLLENIE MARIKOVSKÉJ DOLINY

Ešte v polovici 20. storočia mnohí pochybovali o predhistorickom osídlení severného Slovenska. No koncom 20. storočia a začiatkom 21. storočia boli realizované viaceré archeologické výskumy vytypovaných lokalít, ktoré potvrdili predhistorické osídlenie doliny. Štefan Meliš, nadšenec archeológie i numizmatiky, v knihe M. Olšovského píše: „*Stopy po praobyvateľoch Marikovskej doliny vedú nás do dávnej minulosti cez doby hradištnú, železnú, bronzovú až na koniec doby kamennej, nazývanej neolit.*“¹

Začiatkom mája 2016 realizovalo Trenčianske múzeum v Trenčíne a občianske združenie Hradiská vedecko-dokumentačný archeologický prieskum v lokalite Šimunky, kde sa predpokladá prvotné osídlenie. Našli sa tam viaceré predmety, patriace do éry tzv. púchovskej kultúry z prelomu letopočtov. Väčšina nálezov však pochádza z raného stredoveku, približne z 9. storočia, kedy na tejto polohe existovalo lokálne slovanské centrum, o existencii ktorého sa doneďava nevedelo. V lokalite sa našlo vyše 40 kovových predmetov. Medzi najvýznamnejšie patrí železná sekera, motyka, nôž a kľúč.²

Kľúčovým historickým prameňom k dejinám Marikovej je, ako konštatuje J. Šulavík³, listina vydaná Karolom Róbertom 12. júla 1321, ktorou daroval majstrovi Ondrejovi, synovi Kilianovmu, za verné služby viaceré lokality v marikovskej doline.

Podrobnejšími dejinami sa nateraz nebudeme zaoberať, je to oblasť záujmu archeológov a historikov.

PRÍRODNÉ PODMIENKY V MARIKOVEJ – KOPANICOVÉ OSÍDLLENIE

Marikovská dolina začína pri rieke Váh a končí pod vrcholom Javorníkov (vrch Malý Javorník, 1021 metrov n. m.). Ide o horskú oblasť, kam prenikajú studené severné vetry. Prejavuje sa to najmä počas dlhých zím s množstvom snehovej pokrývky. Snež tu bežne kedysi pretrvával do marca – apríla.

Z mnohých údolí stekajú miestne potoky do rieky Marikovky. Z ihličnatých stromov sú tu zastúpené borovice, jedle a smrek. V nižších polohách zasa rastú listnaté stromy – buk, dub, javor. V marikovskej doline je množstvo lúk a pasienkov. Pôda je tu kamenistá, neveľmi úrodná. Dá sa tu zemiakom, listovej, hlúbovej a koreňovej zelenine. Ľudia v minulosti pestovali tradičné odrody jabĺk, sliviek, hrušiek, orechov. Chodili do hôr na lesné plody – na maliny, čučoriedky, jahody, hriby. Rozšírené bolo aj včelárstvo (dôležitá bola lipa a agát), ženy sa zaoberali bylinkárstvom.

Dolina má úzke centrá, obkolesené z každej strany svahovitým terénom a lesným porastom. Osídlenie preto smerovalo od centier ďaleko do hôr, kde vznikali početné osady – kopa-

1 OLŠOVSKÝ, MELIŠ, MORAVČÍK, 2008, [s. 75]

2 Dostupné na internete: http://www.muzeumtn.sk/aktuality/zachrana-kulturneho-dedicstva.html?page_id=1617

3 ŠULAVÍK, 1991, s. 61

nice. Boli roztrúsené hlboko v horách. Jednotlivé osady boli vzdialené od centra aj niekoľko kilometrov. Kopanice boli ťažko dostupné – ľudia museli často prekonávať prudké stúpanie terénu - príkladom môže byť osada „Hrebeň“ nad Modlatínom v Hornej Marikovej.

Každú osadu tvorilo niekoľko obydľí, v ktorých bývali zvyčajne potomkovia toho istého rodu. Podľa priezviska rodu sa nazývala celá osada. Názvy sa tvorili pomocou koncoviek „-ov, -ovce“ alebo „U ...“, napr. Zemanov, Zemanovce, U Zemanôv alebo Galkov, Galkovce, U Galkôv a pod. V celej Marikovskej doline ich bolo niekoľko desiatok, takže ani tunajší obyvatelia niekedy netušili, kde sa osada nachádza. V osadách sa dokázal vyznať len miestny človek, ktorý ich dôverne poznal.

V našej štúdii sa sústreďíme na rekonštrukciu bývania Marikovcov do polovice 20. storočia, kedy sa vplyvom veľkých spoločenských zmien začalo hromadne upúšťať od tradičného bývania v dreveniciach. Informácie sme získavali štúdiom odbornej etnografickej literatúry, kroník, rozhovormi s pamätníkmi i vlastným výskumom v teréne. Fotografie pochádzajú z archívov P. Rágulovej, R. Ryljaka a M. Šmala, ktorí vykonali terénny výskum a dokumentáciu marikovských dreveníc v období rokov 2005 - 2016.

Obr. 1 Pohľad na osadu Kondrkovce v Hornej Marikovej. Foto: M. Šmalo, 2011

VALASKÁ KOLONIZÁCIA⁴ A JEJ VPLYV NA BÝVANIE

V priebehu 15. storočia postupovala od východu na západ po hrebeňoch Karpát tzv. kolonizácia na valaskom práve. Na neobývané horské územia prichádzali príslušníci cudzích etník z Rumunska a Ukrajiny. Prišli na pozvanie feudálnych panovníkov. Za to, že osídlili slabo obý-

⁴ Dnes sa už málo dbá na jazykovednú správnosť výrazov, no kolonizácia na valaskom práve sa správne volá „valaská“. Termín „valašský“ je adjektívum, viažuce sa ku geografickej oblasti Valaška. Takže správne sa má písať „valaská kolonizácia“, nie „valašská“.

vané oblasti Uhorska, ale aj okolitých krajín, poskytovali „valachom“ viaceré výhody. „Matej Korvín udelil v roku 1474 valachom Oravy a Liptova Veľkú listinu práv a slobôd – čo bolo veľmi významné. Hoci nevlastnili pôdu, mali špeciálne výsady, nemuseli platiť rôzne poplatky, mohli si voľiť valaského vojvodu, mali vlastnú samosprávu a dostali aj zbrane.“⁵ V Marikovej mal dokonca sídliť vojvoda, ktorému boli ostatní valasi podriadení.⁶

Nakoľko noví osadníci prechádzali množstvom karpatských krajov (pastiersky ľud sa presúval z východných Karpát cez Ukrajinu, Poľsko, Slovensko až po východnú Moravu), dochádzalo k preberaniu viacerých etnických prvkov a časom sa slovo „valach“ stalo synonymom skôr pastierskeho spôsobu života ako príslušnosti k jednej etnickej skupine. „Je všeobecne známe, že na valašskú kolonizáciu niektorí učenci sa dívajú ako na osídľovanie osobitého etnika so špecifickými prejavmi v kultúre a spôsobe života. Valašské pastierstvo vzniklo na Balkáne, Rumuni ho preniesli do Karpatských hôr a svoju etnicitu stratilo temer úplne už na Karpatskej Ukrajine. Jeho nositeľom sa stalo etnikum ukrajinské, ktoré priberalo na poľskej strane poľské, na slovenskej strane slovenské prvky. Tieto prvky sa stretávajú v Bystrickej doline a vyrovnávajú sa. Po valašskej kolonizácii ostali vzácne historické poznatky a nie ešte dostatočne vyhranené kultúrne prejavy. Len porovnávacie štúdium celej valašskej oblasti nám pomôže odhaliť kultúrne a stavebné prejavy tejto kolonizačnej vlny a jej ďalšie znaky. Veď sú prípady, že zmysel slova valach sa v priebehu vývoja v Karpatskej oblasti menil. Dokonca označoval právne a sociálne postavenie nositeľa.“⁷

Valasi sa živili ako pastieri oviec, drevorubači a vykonávali aj stráženie hraníc. Pre valaský spôsob života bolo charakteristické najmä pastierstvo a drevorubačstvo. Obe zamestnania sa nevylučovali, naopak. Vzájomne sa prelínali a harmonicky dopĺňali, takže ich súhra pozitívne vplývala na rozvoj staviteľstva v Javorníkoch - vznikli mnohé drevené maštale, ovčince, humná, bačov, neskôr kuriny, chlievy... Staviteľské objekty valachov sa vyznačujú jednotou prírodných daností a ľudskej práce – drevené objekty sú takmer prirodzenou súčasťou horského prostredia.

V postavených drevených obydlíach sa spracovávalo najmä mlieko – vyrábali sa rôzne druhy údených i neúdených syrov, bryndza, maslo, žinčica.

Valachom boli udeľované osobité výhody, neplatili dane, clo a mýto. Výhody však nemali trvalý charakter, stanovila sa im istá doba platnosti – lehota platnosti. Z tohto vznikli názvy mnohých usadlostí ako „Lehoty“.⁸

Popri valaskej kolonizácii sa trochu opomína ďalšia z osídľovacích vln – tzv. **kopaničiarska kolonizácia**, ktorá na ňu plynule nadväzovala. Išlo o doosídľovanie odľahlých a ťažko dostupných podhorských a horských oblastí Slovenska, no nie už cudzími etnikami, ale domácim obyvateľstvom v 16. až 19. storočí. Kopanice predstavovali nové lokality na sezónne hospodárenie – vznikali tu bačov, cholvarky, či poľné stodoly. Neskôr sa sezónne obydlia zmenili na trvalé sídla ľudí, čo neskôr vyústilo do vzniku samostatných obcí.⁹

Obytné a hospodárske stavby v odľahlých kútoch Slovenska predstavujú dôležitý zdroj poznania starobylých prvkov nielen bývania našich predkov, ale celkovo kultúry a poznania vôbec. Sociálny status tunajších obyvateľov, ale aj ťažko dostupný terén, konzervovali mnohé prvky v materiálnej i duchovnej kultúre predkov. Preto, ak chce bádateľ ísť viac do minulosti, treba vykročiť do periférií Slovenska... (a možno aj v 21. storočí tam nájde doslova etnologické unikáty!).¹⁰

5 O výhodách valachov hovorí známa slovenská etnografka Iveta Zuskinová v rozhovore s A. Pospíšilovou. In POSPÍŠILOVÁ, 2016, s. 10.

6 ŠULAVÍK, odk., s. 66

7 BEDNÁRIK, 1968, s. 111-112

8 ŠULAVÍK, 1991, s. 66

9 Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I., s. 253 – dostupné aj na: <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3729>

10 Príkladom môže byť diplomová práca R. Ryljaka s názvom „Papradňanské chalupy – dominantné pamiatky

Valasi sa časom premiešali s domácim obyvateľstvom a to najmä vplyvom manželských zväzkov.

Ľudia, žijúci v odľahlých lokalitách, dokázali hospodársky využiť vysoko položené pastviny na pasenie oviec a ďalej spracovávali mlieko, vlnu, kožu. Koncom 17. storočia vznikali kľčoviská pre pestovanie hospodárskych plodín a valasi si budovali usadlé sídla, kde pri obytnom dome vznikali aj hospodárske staviská pre zvieratá. Od pastierskeho spôsobu sa postupne prechádzalo viac na poľnohospodárstvo. Odrazilo sa to na pôdorysnom členení domu – popri základnom dvojpriestorovom dome, kde základ tvorila izba a pitvor, bola potrebná tretia časť – komora. Okrem obytného domu došlo k rozvoju hospodárskych stavieb.

Obytný dom slúžil kedysi len na prípravu stravy a spanie. Väčšinu dňa bývali ľudia v prírode, zamestnaní prácou. Preto možno povedať, že hospodárske budovy predstavovali až dve tretiny stavebných objektov v Javorníkoch. Tunajšia ľudová architektúra je skromná, podriadená svojmu účelu viac ako estetike. Je materiálovo i tvarovo minimalistická, všetko sa využíva „len v takej miere, aby stačilo na prežitie. Lebo ľudová architektúra netvorí nadbytočnosť, luxus, ale iba to, čo je potrebné, čo prináša úžitok.“¹¹

Naturálny spôsob života sa prejavil vo všetkom, čo vytvárali tu žijúci ľudia – v architektúre, odev, strave, remeslách i duchovnej kultúre. Stopy valasko-kopaničiarskej kultúrnych prvkov sa zachovali podnes a tvoria charakteristickú zložku národnej kultúry Slovákov.

MARIKOVÁ AKO ETNOGRAFICKÝ REGIÓN

Ako sme spomínali, marikovská dolina sa vyznačuje istými prírodnými danosťami, v dôsledku ktorých došlo k dlhodobej izolácii jednotlivých dedín a najmä osád od centier kultúrno-spoločenského rozvoja. Vzhľadom na neprístupnosť terénu sa spôsob života a kultúra tunajších ľudí tak konzervovali, že sa za dlhé obdobie sa menili len minimálne. Takmer nezmenený spôsob života pretrval od feudalizmu do konca 19. storočia. Ľudová kultúra v marikovskej oblasti prejavuje mnohé charakteristické črty, ktoré ju odlišujú od iných regiónov. Všimli si to aj národopisci, či folkloristi, zaujímaví sa o špecifické črty jednotlivých regiónov Slovenska.

Urbanizmus kopanicových sídiel bol odrazom i sociálnej štruktúry: v centrách dedín bývali zámožnejší ľudia, kým na samotách chudobní. Sociálne rozdiely sa premietli aj do slovesného folklóru, kde sa napríklad v ľudových piesňach, v rozprávkach, či povestiach zdôrazňuje túžba mladých žien vydať sa bližšie k centru života, v smere toku rieky.

A. Plessingerová (nar. 1928 v Prahe), významná česká etnografka, uskutočnila v 60. rokoch 20. storočia viaceré výskumy v obciach Javorníkov (v Papradne, Brvništi, Štiavniku, Dolnej a Hornej Marikovej), píše: „Pretože tieto obce boli veľmi odľahlé a teda vzdialené vplyvom pokroku, pretože tu bola veľká bieda, prameniaca z úplného nedostatku pracovných príležitostí, neúrodnosti pôdy a nevedomosti, ako na nej hospodáriť, pretože nedostatok vzdelania a príkladov spôsobu života s vyššou úrovňou a prirodzene i nedostatok možností a tiež vôľa k náprave zabráňoval rýchlejšiemu vývoju – udržiavali sa tu dlho niektoré starobylé formy ľudovej kultúry.“¹²

Z. Beňušková vo svojej knihe Tradičná kultúra regiónov Slovenska pojednáva o viacerých typických kultúrnych regiónoch na Slovensku. Podľa nej najviac na formovanie kultúrnych oblastí „vplývali prírodné a klimatické podmienky a administratívne členenie krajiny. K nim sa pripájali etnické a konfesijné faktory, migračné prúdy a kolonizácie, historické udalosti...“¹³.

ľudového staviteľstva v chotári obce Papradno“ (predložená k obhajobe na FiF TU v Trnave v r. 2012). V nej dokladoval nájdenie otvoreného ohniska in situ v lokalite Žilín – o tomto fenoméne sa odborníci domnievali, že zanikol niekedy v 60.-70. rokoch 20. storočia!

11 KRIVOŠOVÁ, odk. , s. 12

12 PLESSINGEROVÁ, 1963, s. 153

13 BEŇUŠKOVÁ a kol., 1998, s. 12

Spomenutá etnologička rozoznáva v rámci bývalej Trenčianskej župy viaceré etnografické regióny a Mariková je jedným z nich.¹⁴

Mariková sa stala predmetom vedeckého záujmu už na prelome 19. a 20. storočia (známe sa stali napríklad ukážky krojov na Československej národopisnej výstave v Prahe v roku 1895). V 20. storočí sa tu uskutočnilo niekoľko výskumov materiálnej i duchovnej kultúry, ktoré by mohli byť vhodnou témou pre samostatnú štúdiu.

SVETOVÉ VOJNY AKO MEDZNÍKY VÝVOJA ĽUDOVÉHO BÝVANIA

Hlavnými medzníkmi vývoja ľudového obydlija boli obidve svetové vojny v 20. Storočí – 1. svetová vojna (1914-1918) a 2. svetová vojna (1939-1945). Vojna predstavuje náhly dejinný zlom s mnohými dôsledkami. Okrem politických a ekonomických sú tu aj sociálno-kultúrne. Vojna prehodnocuje duchovné i materiálne hodnoty človeka.

V prvej i druhej svetovej vojne narukovalo mnoho mužov – Slovákov. Doma zostali len ženy, starci a deti. Žena na istú dobu sa musela stať živiteľkou rodiny, prevzala na seba mnohé mužské roly. Stala sa tak dočasnou „hlavou rodiny“, čím sa automaticky popreli dovtedy platné patriarchálne prvky v našej kultúre, kde mal hlavné slovo muž.

Vojnové i medzivojnové obdobie bolo aj obdobím budovania cestnej infraštruktúry, železníc, čo pozitívne vplývalo na migrácie obyvateľstva. Došlo k nebývalému rozvoju vedy a techniky, k zavádzaniu rozhlasu, k elektrifikácii územia... To všetko malo veľký vplyv na postupné, no radikálne ustupovanie od tradičných vzorov bývania.

Do medzivojnového obdobia sa v Marikovej na niektorých miestach zachovalo v domoch otvorené ohnisko, takže izba bola tzv. dymná. Bola tmavá, málo vetraná, nebielená, s malým počtom nábytku. Neskôr sa dym odchyťoval „kochom“, ktorý ústil v podstrešnom priestore. Dym sa šíril cez otvory v štíte a cez malý vetráček.

Medzistupňom bolo prenesenie čelustí pece do zadnej časti pitvora, kde vznikla „tmavá kuchyňa“, izba sa zmenila na „svetlicu“ – na drevené brvná sa pripevnili spevňovacie halúžky alebo „deščičky“, na to sa nahádzala, „nacápala“ omietka z hliny. Až potom sa celé steny vybielili vápnom. Izba sa zväčšila a pribudli aj ďalšie kusy nábytku (stôl, stoličky, skrine, poličky,...).

Až po 2. svetovej vojne sa stavali šporáky s uzatvoreným ohniskom, kde bol aj samostatný priestor na pečenie, trúba. Komín už ústil nad strechou domu.

Ako vidíme, typ ohniska bol určujúci pre spôsob bývania v minulosti – determinoval dispozičné riešenie pôdorysu zrubového domu i interiérové vybavenie domácnosti. Spôsob vykurovania, ak poznáme časovú kontinuitu jednotlivých typov, je preto pomocným údajom pre celkové datovanie stavieb.

Obydlie poskytovalo mnohé biologicko-spoločenské a hospodársko-výrobné funkcie, ktoré v tunajšom prostredí boli veľmi späté a prelínali sa. Jednotlivé priestory domu mali viacúčelové využitie. Samozásobiteľský spôsob hospodárenia pretrval v marikovskej doline až do polovice 20. storočia, a preto sa tu zachoval tradičný spôsob bývania. Vnútný priestor príbytku bol skromne zariadený, podriadený životnému rytmu rodiny. Rodiny boli viacgeneračné, mnohopočetné. Často tu žili tri generácie pod jednou strechou. Fungovali však ako samostatné jednotky.

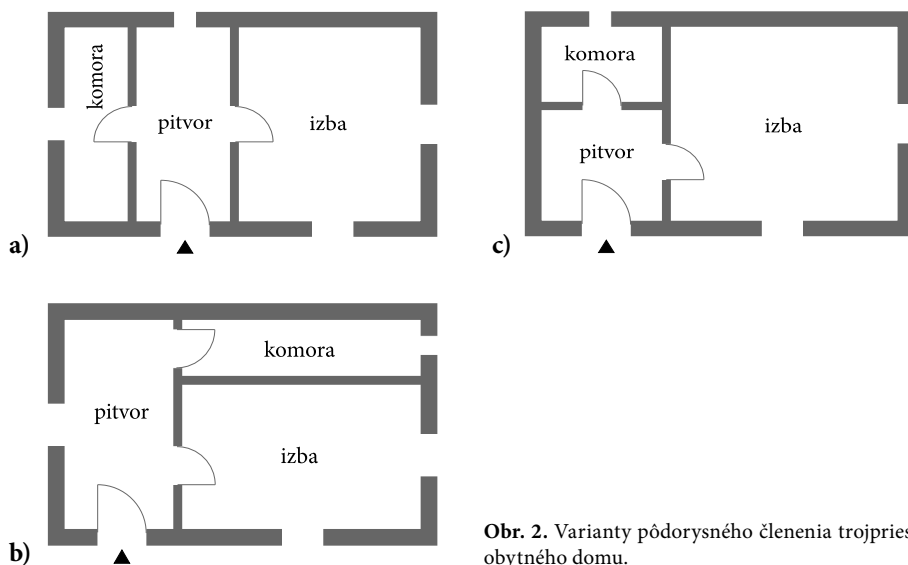
PÔDORYSNÉ ČLENENIE OBYTNÉHO DOMU

Staršou vývojovou formou obydlija sú **dvojpriestorové stavby**, ktoré sa skladali z pitvora¹⁵ a izby. Domčeky vtedy bývali veľmi malé. Časom sa takto stavali len dočasné sídla na salašoch.

14 BEŇUŠKOVÁ a kol., 1998, s. 90

15 Pitvor je nazývaný v literatúre aj „sieň“, no v danej lokalite sa s pojmom „sieň“ nestretávame.

V osade sa stavali **trojpriestorové stavby**, pozostávajúce z izby, pitvora a komory. Komora bola umiestnená z druhej strany pitvora alebo povedľa izby, pričom sa do nej vchádzalo cez samostatný vchod z pitvora:

Obr. 2. Varianty pôdorysného členenia trojpriestorového obytného domu.

Obr. 3 Kopaničiarska chalupa v osade Hluškovci v Dolnej Marikovej. Foto: R. Ryljak, 2010

V malých dreveniciach, o rozmeroch napríklad 5 x 10 metrov, bývalo viac rodín spolu – z rozprávania vieme, že v malom obydlí sa večer zišlo pätnásť i viac ľudí. Keď bolo viac gazdín, každá varievala pre svoju rodinu. Pri rozhodovaniach platilo slovo najstaršieho gazdu, ktorý bol zvyčajne staviteľom i majiteľom domu.

Z vertikálneho pohľadu možno rozoznať pivnicu a prízemie. Prízemný typ obydľia bol najviac rozšírený, i keď možno zachytiť aj domy s tzv. výškou. Potvrdili mi to z rozprávania informátori z Dolnej Marikovej a Klieštiny. Na poschodí bola zväčša situovaná komora, prístupná samostatne cez dom schodmi alebo zvonka taktiež bočnými schodmi. Takýto typ domu býval v bohatších rodinách, kde bolo potrebné uskladňovať väčšiu úrodu alebo zabíjačkové potraviny.

Zvýšené a poschodové domy sú v rámci tradičnej zrubovej architektúry zvláštnosťou – vyskytujú sa okrem Javorníkov aj na Kysuciach, Orave, hornom Liptove, na Spiši, preslávené sú najmä čičmianske poschodové domy.¹⁶

Dom býval otočený do ulice priečelím, užšou stranou domu, na ktorej bývali 1 – 2 okná. Vchod do domu býval zboku. Tvar obydľia bol obdĺžnikovitého tvaru, spolu s hospodárskymi budovami mal zvyčajne tvar písmena „L“.

STAVBA DOMU

V marikovskej doline sa ľudské obydľia stavali z toho, čo poskytovala príroda – **riečne kamene, drevo z hôr, konáre, prúty, tráva, mach, blato**. Až v druhej polovici 20. storočia sa vo väčšej miere začali budovať murované domy.

Základ tradičného domu tvoril **tzv. fundament** – postavený bol z kameňa. Stavalo sa bez malty. Aby bola stavba stabilná, veľký dôraz sa kladol na správne uloženie plochých pieskovcových kameňov.

Obr. 4 Pohľad na priečelie domu: podmurovka – obytná časť – štít, Horná Mariková – Rovné. Foto: P. Rágulová, 2016

¹⁶ HORVÁTH in FROLEC, odk., s. 116

Obr. 5 Detail klenbovej kamennej pivnice s vetracím otvorom, Horná Mariková – Rovné. Foto: P. Rágulová, 2016

Obr. 6 Oporné drevené latky pod vnútornou omietkou, Dolná Mariková – Kohútovce. Foto: P. Rágulová, 2016

Budovanie základov vo svahovitom teréne dávalo priestor pre založenie pivnice, ktorá sa zahĺbila do zeme. Takáto pivnica poskytovala dostatočne chladný priestor na uskladnenie plodín. Pôvodne mali pivnice klenbový strop.

Klenbová pivnica bývala okolo dva metre široká a tri metre dlhá. Do zeme sa ručne vykopala jama, pričom dve tretiny pivnice museli byť v zemi. Najskôr sa urobila drevená konštrukcia z guľatiny tak, aby sa podperné stojky dali podtrhnúť – na to sa využívala konská sila. Kamene sa naukladali, pomedzi ne sa dávala ílovitá hlina. Celá pripravená konštrukcia sa založila klinovým kameňom. Na kamene sa navážala hlina aj do hrúbky 30-40 centimetrov, udupávala sa, polievala, aby z nej vyšiel všetok vzduch. Keď bola takto pivnica pripravená, hneď sa koňom podtrhla. Náraz spôsobil, že kamene ešte lepšie na seba a do seba zapadli a vytvorili tak stabilnú pivničnú klenbu. Pozostatky klenbových pivníc ešte možno nájsť na starých dreveniciach alebo tiež samostatne, napr. v osade Biarovci, Hehejovci (z Belejova smer na Kadubové) (obr. 5).

Podpivničená bývala celá obytná časť domu, preto pivnica poskytovala dostatočný priestor na uskladnenie všetkého, čo sa na gazdovstve urodilo a vychovalo. Neskôr sa začali kamene obmurovávať, vznikla **podmurovka**. V závislosti od reliéfu zeme mala podmurovka na niektorých miestach výšku 1-1,5 metra. Chránila dom od vlhkosti a hniloby.

Po ukončení kamennej časti sa začalo so stavbou **dreveného zrubu**. Pri stavbe domu sa kedyś praktizovali rôzne zvyky. Do základov domu sa dávala minca, niekde aj bylinky posvätené svätenou vodou. Do prvého brvna sa v jednom rohu urobila dlátom jamka, do nej sa vložila kovová minca. Ľudia verili, že ak mincu zabudujú do domu, nebudú jeho obyvatelia trieť núdzu. Bylinky zasa mali ochrániť dom od bleskov, krupobitia a pred požiarom. Uvedené zvyky mi potvrdili ešte žijúci informátori, pamätajú si ich z rozprávania od iných alebo aj z vlastných skúseností.¹⁷

Na stavbu domu sa používala buková alebo dubová guľatina, niekde drevo ihličnanov. Zo stavebného dreva musela byť odstránená kôra, aby sa pod ňou neusídlili škodcovia. Na základný fundament sa začali ukladať drevené brvná, pričom ďalší rad sa kládol na kríž prvého radu. Brvná do seba zapadali do vytesaných zárezov. Povala bola vybudovaná z nahrubo otesaných trámov, medzery medzi nimi boli vyplnené latkami a vymazané hlinou (obr. 6).

Už pri zakladaní stien sa plánovalo presné rozmiestnenie dverí a okien. Zvyčajne bývali umiestnené dva obloky v štítovej stene domu, obrátenej do hlavnej ulice.

Okná sa začali zasklievať na prelome 19. a 20. storočia. Vzhľadom na hrúbku obvodových brvien sa robilo okno dvojité – vonkajšie a vnútorné. Zakrývalo sa len sčasti. V medzivojnovom a najmä v povojnovom období boli populárne tzv. cvernové záclony. Prichytením na halúčku, neskôr na špagátik, sa upevnili na rám okna (obr. 7).

Vchodové dvere do objektu boli situované v pozdĺžnej stene. Malé okenné otvory boli vyhotovené i na pitvore a komore a slúžili predovšetkým na vetranie. Nakoľko sa tvrdé drevo ťažšie opracovávalo a bolo nerovné, ostávali medzi brvnami medzery. Tie sa potom zapchávali najčastejšie machom, niekde sa pridávali aj plevy z obilia. Zvonka sa už nedávalo nič na dreva, len sa priestory medzi brvnami ešte viac pozakladali tzv. skulníkmi (sloveso „skulic“ tu znamená vypchávať, zapchávať), užšími drevenými latkami, ktoré sa vkladali medzi guľaté brvná.

Keď sa neskôr začala robiť vnútorná omietka - steny sa najskôr vypletali rozseknutými lieskovými halúčkami alebo drobnými latkami. Pomedzi drevenú štruktúru sa „nacápala“ hlina, tzv. glia. Bola to tvárna hlina ílovitého charakteru. Ľudia si ju priniesli k domu v drevených nádobách, pričom si pomáhali rukami i nohami, len aby ju dobre natisli do špár. Keď hlina

17 Uvedenú informáciu potvrdzuje výskum R. Ryljaka v Dolnej Marikovej - Besnom, pričom dokladá aj fotodokumentáciu tzv. dutiny na kultové predmety (papierik s krátkou modlitbou, staťou z Písma svätého, mincou, petržlenovou vňaťou... (Ryljak, 2012, s. 54).

Obr. 7 Cvernové záclony upevnené na okne, Dolná Mariková – Kohútovce. Foto: P. Rágulová, 2016

Obr. 8 Pripevnený „skulník“ medzi brvnami domu; Horná Mariková – Rovné. Foto: P. Rágulová, 2016

uschla, stvrdla, stena sa obielila vápnom. Keďže sa nepoužívali moderné murárske pomôcky, stena nebola rovná. V niektorých bohatších domoch, ale len v izbe, sa do vápna pridávala farba, tzv. svetlička. Bol to primárne prostriedok na pranie, ktorý sa pridával do posledného plákania, aby látky nadobudli bielo-modré sfarbenie. Časom sa svetlička začala pridávať aj do vápna, aby aj steny vyzerali veľmi čisto a jasno.

Vzhľadom na to, že rodiny boli mnohopočetné, zvlášť v zime sa v izbe zdržiavalo veľa dospelých ľudí i detí, preto sa gazdiné snažili chrániť steny pred zašpinením. V druhej štvrtine 20. storočia začali steny ochraňovať tzv. „scenovým papierom“. Pripevnil sa „pripínákmi“ alebo „latečkami“. Mal chrániť stenu pred špinou.

Do domu sa vchádzalo cez pitvor. Niekedy sa nad pitvorom staval výklenok, aby doň nepršalo.

STRECHA

Po vybudovaní stien a venca sa staval krov strechy. Strecha bola jednoduchá dvojspádová, tzv. sedlová alebo dvojspádová s podlomenicou. Ako krytina sa používali drevené šindle. Staviteľia si ich zhotovovali sami alebo podľa výpovedí informátorov, kupovali ich „od Papradňancuov“, zaoberajúcimi sa šindliarstvom. Títo ich zhotovovali pomocou špeciálneho zariadenia – šindliarskej lavice. Hotové drevené šindle sa najskôr namáčali na nejakú dobu do „močovky“ na zakonzervovanie. Následne sa dali vysušiť na slnko. Takto pripravené sa ukladali na krov strechy.

Pýchou dreveničiek boli štíty, na ktorých boli viaceré estetické prvky. Na dreveniciach nájdeme napríklad malý kužeľovitý tvar na štíte, tzv. kabrinec. Pod ním býval malý otvor na vetranie. Mal rôzne názvy – „vetrák“, „dymník“, „svetlík“. Býval rôzneho tvaru, najčastejšieho v tvare hviezdy, kríža, kalicha, srdca, alebo štvorlístka.

Interiér domu sa okrem vybielenia nijako nezdobil. Inak tomu bolo zvonka chalupy. V Marikovej nachádzame na vonkajších brvnách domov bodové alebo geometrické tvary, ktoré sa maľovali vápnom. Informátori v súčasnosti tvrdia, že to bolo len na okrasu, no dávnejšie ľudia verili v ich magický význam – mali ochrániť chalupu pred zlými silami, v ktorých pôsobenie naši predkovia verili.

Obr. 9 Vetrací otvor v štíte v tvare kríža; Horná Mariková – Rovné. Foto: P. Rágulová, 2016

Ak na dom z niektorej strany viac pršalo, ľudia túto stranu vedeli celú obiť šindľom alebo na stenu popribíjali ďalšiu vrstvu „latečiek“. Isté zateplenie prinášalo aj poukladanie palivového dreva na pozdĺžne steny domu.

V prvej polovici 20. storočia začali na pokrytie používať aj pálenú škridlu, ktorá je nehorľavá a viac vyhovovala nárokom na protipožiarnu bezpečnosť.

Rímasy na dreveniciach nebývali, len drevené žľaby z dreva, po ktorých stekala dažďová voda.

Neskôr si Marikovci zväčšili priestor pred vstupom do domu a uzatvorili ho, a tak vznikla „veranda“.

Okolie domu spevňovali veľké ploché kamene – „podválka“. Úplne najväčší a najrovnejší sa dával pred vstupné dvere. Lahko sa pozametal, takže pred dverami bolo vždy čisto. Isté miesto pod strechou bývalo oplotené, aby „sem sliepky nechojili“. Bol to „gánek“, slúžiaci ako odkladací priestor, prípadne boli tu drevené lavice, na ktorých sa vyhrievali starší ľudia.

HNUTEĽNOSŤ DREVENEJ NEHNUTEĽNOSTI

Viacerí informátori nám potvrdili, že ak sa niekto sťahoval z kopanice bližšie k centru dediny, častokrát tak urobil aj s drevenou chalupou. Zrubová konštrukcia má výhodu zložiteľnosti i rozložiteľnosti, je ako skladačka.

Majiteľ domu jednotlivé brvná očísloval rímskymi číslicami¹⁸ tak, že ich vyrezal na ne. Určujúci bol jeden roh chalupy, zvyčajne ľavý. Podľa neho sa pooznačovali aj ostatné brvná. Keď bola drevenica rozložená, za pomoci konskej sily mohli dreva premiestniť aj niekoľko kilometrov. Na novom mieste si gazda drevený zrub znova postavil podľa označených čísiel. Teraz, keď vidíme na brvnách vyrezané rímske číslice, môžeme dedukovať, že sa jedná o prenesenú drevenicu, ktorá stála pôvodne na inom mieste, možno aj v inej osade.

Obr. 10 Označovanie obvodových brvien rímskymi číslicami ako pomôcka pri premiestňovaní celej stavby drevenice; Horná Mariková – Rovné. Foto: P. Rágulová, 2016

¹⁸ Samozrejme, ľudia v minulosti nie celkom dodržiavali zásady rímskeho označovania číslic, ale si ho prispôbovali tak, aby oni značeniu rozumeli. Číslo „5“ niekedy označili „IIIII“ a niekedy „V“, „4“ označovali „IV“ alebo „IIII“.

PITVOR

Pitvor bol vstupnou časťou domu. Vchádzalo sa doň ponad vysoký drevený prah. Býval chladný, až po prenesení ohniska z izby do pitvora sa miestnosť oteplila. V časoch, keď nebol ešte odvádzaný dym, v zadnej časti pitvora bola tzv. čierna kuchyňa. Neskôr z nej vznikla kuchyňa. Tak napríklad počas terénneho výskumu v osade Besné, v Dolnej Marikovej (Rágulová, 2016), sme našli drevenicu, kde v pitvore bolo vykurovanie a v izbe trúba na pečenie.

Obr. 11 Vchod do pitvora: vidieť rebrík vedúci na povahu, v ľavom dolnom rohu je tzv. kuracia diera pre sliepky; Dolná Mariková – Besné. Foto: R. Ryljak, 2010

Pitvor bol využívaný aj na odkladanie náradia. Vykonyvali tu aj mnohé domáce práce, ako napríklad krampľovanie vlny, ľanu, čistenie strukovín a pod. V pitvore musela byť naporúdzi sekera, motyka, cepy, putne pre zvieratá, atď. Ostatné, menej frekventované predmety, boli v komore. Keď z pitvora vznikla kuchyňa, bývali tam aj riady a kuchynské náradie. V bohatších domoch mali v pitvore stolík, mažiar, ohreblo a ďalšie predmety.

V niektorých domoch bývala nad pitvorom uskladňovacia komora, kde boli súdeky na obilie, strukoviny, či údeniny. Vtedy bol v pitvore založený rebrík, ktorým sa dalo dostať do podkrovia.

Slovo „pitvor“ sa dostalo aj do porekadiel, a tak keď sa niekto nechcel s niekým baviť, rozprávať, povedal mu: „*Chod' do pitvora!*“

IZBA

Spôčiatku jediná vykurovaná miestnosť domu bola „izba“. Počas celého roku bola spoločenským centrom rodiny, kde sa stretávali jej členovia hlavne na spanie, lebo počas dňa bol každý zamestnaný prácou. V izbe sa vykonávali mnohé činnosti, nevyhnutné k úspešnému chodu rodiny - varenie, pranie, pradenie, tkanie, šitie, výroba jednoduchého náradia. Skladovali tu niektoré potravinové produkty, napríklad strukoviny a sušené ovocie. Izba poskytovala priestor aj na uspokojovanie biologických a spoločenských potrieb rodiny. Tu rodina jedávala, spala, rodili sa tu deti, konávali sa tu krstiny, svadba, oplakávali tu mŕtveho, oslavovali sa kalendárne zvyky, prijímali návštevy.

Pec predstavovala veľmi dôležité miesto v dome. V izbe sa najčastejšie nachádzala v rohu po pravej strane vstupu do izby. V diagonále bol umiestnený stôl s lavicami, na stene nad lavicami boli повеšané obrazy svätých¹⁹, v rohu sa nachádzala skrinka na doklady a modlitebné knižky. Oproti peci bola umiestnená posteľ. Vo väčších izbách mali umiestnenú i druhú posteľ, a v tom prípade sa stôl s kultovým kútom posunul medzi okná izby.

Pec bývala opradená mnohými poverami. Podľa niektorých pod pecou býval had – domáci gazda. Mal chrániť rodinu, preto bol považovaný za dobrého ochrancu príbytku. Tiež, ak niekto prišiel po dlhom čase domov, napríklad z cudziny, na znak úcty pobožkal pec, či šporák.

Medzi ľuďmi sa hovorilo, že rod bude živý dovtedy, kým bude v peci horieť oheň. Preto gazdiné vždy dbali, aby v peci bola aspoň horúca pahreba.

V obciach v oblasti Javorníkov sa až do polovice 20. storočia zachovali takmer všetky vývojové štádiá pece, ktoré zdokumentovali viacerí bádatelia.

Najstaršou vývojovou fázou sú jednoduché otvorené ohniská, umiestnené celé v izbe. Pokrokom bolo otvorené ohnisko s pecou. Dym sa však voľne šírila po dome, bola to tzv. dymná izba, dymnica. Dnes si neľahkú situáciu už ani nevieme predstaviť. A. Plessingerová dymnú izbu popisuje nasledovne: „Po dobu, keď na ohnisku, zaberajúcom značnú časť izby v rohu u dverí, plápolal otvorený oheň, dym z neho sa ničím nezachytený voľne rozptyľoval po miestnosti a ako hustý mrak sa držal pod stropom, unikal len dvermi do pivora. ... Okienka boli malé, steny i strop začiernené, zem tmavá, a preto v miestnosti bolo stále šero...“²⁰

Oddymenie nastalo až po zavedení lapača, zvaného „koch“. Bolo to potrubie zhotovené z drevenej konštrukcie, omazané hlinou, s otvorom do povalového priestoru. Tu sa na ňom urobila malá tzv. dymná piecka. Až po 2. svetovej vojne sa stáva bežným odvod dymu mimo objekt povaly – vzniká tak komín.

Obr. 12 Pohľad na podstrešný priestor v drevenici: vidieť zakončenie komína, súseky na uskladnenie obilia; Dolná Mariková – Besné. Foto: R. Ryljak, 2010

19 Podľa svätých obrazov a sošiek dostal názov „svätý kút“.

20 PLESSINGEROVÁ, 1963, s. 157 - 158

Z povaly unikal dym voľne, cez špáry, alebo otvormi – **dymnicami**.

Veľkou zmenou k lepšiemu bolo uzatvorenie ohňa v „šporheli“. Vznikol tak, že nad oheň dali ľudia kovové platne. Postupne sa šporáky zdokonalili až do klasických kachličkových foriem. Jednotlivé časti šporáka sa nazývali „vrátka“, „popolník“ a „kachle“ – trúba.

Ak sa časť pece presunula do pitvora, kúrilo sa tam, varilo, umývalo a druhá časť končila v izbe. Izba sa len vyhrievala, prípadne sa v trúbe pieklo mäso alebo koláče. To však bývalo až v druhej polovici 20. storočia.

V skoršom období sa piekol chlieb v peci alebo neskôr na plechu „baba“. Chlieb býval kedysi sviatočný pokrm, lebo jeho príprava trvala niekoľko hodín. Gazdiné sa pred pečením chleba prežehnávali a modlili, aby sa im chleba vydaril. Najskôr museli obilie pomlieť na „žrnách“ (kamenných žarnovoch), potom vo veľkom vahane zamiesili cesto z kvásku, nie z kvasníc, nechali ho niekoľko hodín kysnúť. Potom ho premiesili, vytvarovali bochníky a tie nechali opäť v ošatkách alebo slamienkach kysnúť. Až takto vytvarovaný vykysnutý chlebič sádzali do pece.

Obr. 13 Murovaný šporák v opustenej drevenici z medzivojnového obdobia; Horná Mariková, Modlatín, Kulinovce. Foto: P. Rágulová, 2016

Chlieb sa piekol dlho, asi 1,5 – 2 hodiny. Aby sa gazdinej uľahčil prístup k chlebovej peci, pred pecou bývala vyhlbenina so schodíkmi smerom nadol. Tomuto priestoru sa hovorilo „peklo“. Keď sa piekol chlieb a sádzal do pece, gazdiná musela zísť do „pekla“. Na sádzanie nakysnutých bochníkov chleba sa používala lopata „sadzačka“ s plochým okrúhlym tvarom a dlhou rúčkou. Podľa informátorov sa pekávalo v jeden vybraný deň v týždni. Napieklo sa viac bochníkov – pecňov chleba na celý týždeň. Gazdiné s chlebom šetrili. Ukladali ho na policu v izbe alebo do komory vertikálne vedľa seba. Chlieb musel ostať do ďalšieho pečenia. Niektorí spomínajú, že matky kedysi kúsky chleba i schovávali pred deťmi kadekde v izbe, napr. do perín.

„Podpečie“ bolo miesto v blízkosti pece, preto sa využívalo na presušanie „šciepaničiek“, „triesok“.

Oheň sa v ohnisku zapaloval od horúcej pahreby, ktorá ostávala stále v šporáku. Zavčas ráno, keď gazdiná okolo štvrtej – piatej hodiny vstala, najskôr založila oheň z pahreby. Žeravé červené uhličky rozhrabala ohreblom, popol povymetala vetvičkou do pripravenej nádoby (drewný popol sa ďalej používal na čistenie nádob a ako hnojivo na roľu), položila na ňu triesočky alebo suché vetvičky a zafúkala do ohňa. Ak oheň v dome zhasol, nebolo to dobré znamenie. Vtedy gazdiná si ho hneď išla pýtať od susedy.

Veľmi starým zvykom bolo kresanie ohňa pomocou ocieľky, kremeňa a práchna. Bol to tzv. živý oheň, ktorému sa pripisovali zázračné účinky. Pri výskumoch v 20. storočí a začiatkom 21. storočia mi súčasný Marikovci tento oheň len spomenuli. Vraj sa ním liečilo, avšak už nevedeli povedať, ako sa pripravoval a ako sa pri liečení používal.

Liečivé účinky sa pripisovali aj suchému teplu, ktoré sa šírilo od šporáka a pece. Viacerí informátori mi potvrdili, že na peci sa kedysi spávalo, najmä deti, starí ľudia a chorí.

Na osvetlenie izby slúžili okrem pôvodného otvoreného ohňa, tzv. tukanice. Boli to roztlčené vetvičky, ktoré sa pripevnili na roh pece alebo šporáka. Neskôr sa namiesto nich používali petrolejové lampy (stabilne umiestnené) alebo väčšie lampáše (prenosné). Doteraz ľudia spomínajú, že sa používali aj doma robené sviečky, ktoré sa pripevnili na tekutý vosk na kraj „šporheľa“.

Po druhej svetovej vojne veľkú zmenu predstavovala elektrina, ktorá bola v marikovskej doline zavedená v 50. rokoch 20. storočia. Aj po elektrifikácii ľudia elektrinou šetrili a ak nemuseli, radšej ňou nesvietili.

Druhé miesto, spojené s kultom predkov, bol stôl. Býval medzi oknami na štítovej strane domu alebo v kúte po diagonále od pece. Sprvoti nebýval v každej chalupe, no postupne sa rozšíril všade. Marikovci mávali stoly jednoduché, zhotovené z hrubých dosák. Niekedy bola pod stolovou doskou veľká zásuvka, alebo skrinka, kde sa odkladal chlieb. Zvyčajne boli stoly ničím nepokryté, len na sviatky sa zakrývali bielym obrusom. Povrch stola sa od častého používania stával úplne lesklý.

Stôl bol predmetom úcty – na stole sa nesmelo sedieť, stáť alebo si vyložiť nohy. Starí ľudia tu ešte donedávna nezbedným deťom hovorievali: „Nerob to, lebo ca Ježiško za to potrestá!“

Stoličky sú novšieho dáta. Začiatkom 20. storočia sa sedávalo na laviciach alebo pňoch. Tie bývali vo výške 50-60 cm nad zemou.

Spoločné stravovanie chápali rituálne – rodina mala jedávať spolu, lebo potom vraj bola viac súdržná. Keď sa jedlo, dávnejšie za stolom sedeli len muži. Ženy stáli a deti boli obďaleč (uvedené zvyky potvrdili ešte žijúci informátori, no týkajú sa obdobia do 20.-30. rokov 20. storočia).

SPANIE PREDKOV

Zaujímavá je otázka, ako sa mohli toľkí ľudia vyspať v tak malej drevenici. A. Plessingerová pri o spaní v dedinách pod Javorníkmi píše: „Izba nebola veľkých rozmerov a najmä v noci, keď človek poležiačky skôr pociťuje chlad, bolo doslova prepchatá ľuďmi a v zime i domácimi zvieratami, takže sa priestor zadýchal a ľudia a zvieratá sa o seba vzájomne hriali. Ľudia ležali na laviciach a neskôr i v posteli priamo telo na tele; na zemi spali väčšinou len mladí, ktorí neboli tak zimomraví. Chorí, starí ľudia a deti spali buď na peci ... alebo na „zápiecke“. Deti potom medzi rodičmi alebo stočené v kľbkách a prepletené jedno cez druhé v tesnom susedstve pri nohách rodičov alebo na lavici. Ľudia sa na noc úplne nevyzliekali; spalo sa na slame.“²¹ Mladé páry alebo slobodné dievky bývali v komore. Cez leto mladí chlapci, prípadne nejakí pomocníci aj v maštali.

21 PLESSINGEROVÁ, 1963, s. 193

Obr. 14 Doma robený matrac, tzv. strožák; Horná Mariková, Modlatín, Kulinovce. Foto: P. Rágulová, 2016

Na drevenej konštrukcii postele boli položené podomácky vyrobené matrace, zvané „strožáky“. Boli vyplnené ražnou slamou, listím, neskôr do nich natláčali perie. Boli ťažké a ich obsah sa musel často meniť kvôli plesniam i hlodavcom, ktoré sa do nich dostávali.

Perina a vankúš („zlavec“, „zhlavec“, „podhlavník“) bývali vyplnené domácim jemným páperím, odloženým z drápačiek. Obliečky bývali pásikavé alebo kockované. V zime aj v lete, za slnečného počasia, sa dávali periny buď do okna alebo von na dvor „na žrdku“, aby sa vyvetrali, prevzdušnili. Periny a vankúše boli dôležitou súčasťou vena nevesty. Mladé ženy si ich spolu s matkami pripravovali ešte pred svadbou. Počas svadby sa periny prevážali na voze – „rebríňaku“. Celá dedina sa chodila dívať, aké má mladá nevesta pripravené periny a podľa nich hodnotili jej šikovnosť...

Počas dňa sa nespávalo, muselo sa pracovať. Zdriemnuť cez deň sa mohlo iba vo sviatočný deň v nedeľu popoludní.

V izbe bývala aj **skriňa** – „gasňa“, ktorá je taktiež novším nábytkom. Do polovice 20. storočia mávali ľudia osobné veci a šatstvo uskladnené v „truhlicách“. Dievky mali v truhličkách špeciálne miestečko pre svoje ceniny – skrývali si tam perleťové spínadlo, mašličky, amulety, medailóny, neskôr šperky.

V izbe bývali tiež **rôzne typy kolísk**. Veľmi krásne bývali hojdiacie „kolembačky“. Pracovité matky sa však nedali dieťaťom zvlášť obmedzovať – na kolísku si pripevnili motúzik, ktorý potiahli vždy, keď sa dieťa hlasno rozplakalo. Iný typ je závesná kolíska, ktorá bývala upevnená na „polieni“ (pričnom brvne). Visiaca poloha umožňovala ľahké rozkolísavanie uloženého dieťaťa. Keď sa išlo pracovať do poľa, na roľu, na lúku, ženy nosili so sebou palicovú kolísku. Na rovnom tienistom priestranstve rozložili tri palice, o ktoré bola pripevnená plachta s perinkou. Na spiace batofa vtedy dozrel hocikto, kto bol v jeho blízkosti.

V izbe na stene medzi oknami alebo v **tzv. svätom kúte** bývali – sväté obrazy (často obraz Najsvätejšie Srdce Ježišovo a obraz Sedembolestnej Panny Márie). Za obrazy sa zastrkávali po-

svätené bahniatka z Kvetnej nedele alebo turíčne ratolesti, zvané „lipovinky“. Sväteniny mali ochrániť príbytok. Ak bolo niekedy krupobitie, nebezpečné blesky, gazdiné nad hromničnou sviečkou pálili bahniatka, aby privolali pomoc Božiu.

Z púti si vedeli ľudia priniesť púťové obrazy, či sošky Panny Márie Fatimskej, ktorej sa tu, v katolíckom kraji, pripisovala veľká úcta.

Nad posteľ si manželia zavesili svadobnú fotografiu, často veľmi štylizovaný typ ateliérových portrétov mladomanželov s využitím techniky kolorovania.

PODLAHA

Ešte sme sa nezmienili o podlahe. Dávnejšie aj v obytnej izbe bývala na zemi pod nohami udupaná hlina. V národopisnej literatúre sa takejto podlahe hovorí „eštrich“, no s uvedeným výrazom som sa v Marikovej doteraz nestretla, že by ho používali.

Zem sa často zametala. Ak sa veľmi prášilo, ženy vedeli dlážku kropiť vodou. I tejto práci sa pri niektorých príležitostiach pripisoval magický účinok – napr. počas sviatku svätého Ondreja (30. novembra) alebo na Štedrý večer (24. decembra), kedy mali slobodné dievky pozametať v chalupe zem a smeti vyniesť na krížne cesty. Mali sa tam aj postaviť a počúvať, z ktorej strany zašteká pes – vraj tam sa vydá. Uvedené zvyky sú však bežné aj v iných lokalitách na Slovensku.

Neskôr, asi v medzivojnovom období 20. storočia, sa na podlahu kladli drevené dosky a tkané koberce. To však len v izbe, ktorá mala reprezentovať rodinu. V pitvore a komore bývala len udupaná hlina.

KOMORA

V komore, najchladnejšej miestnosti, býval mlyn na mletie obilia (v Marikovej sa volal „žrny“). V kúte boli uskladnené zemiaky, ďalej súseky na obilie, drobné hospodárske náradie, sud s kapustou, truhla na špinavé šaty. Cez žrdku bývali prevesené kožuchy „kabátce“. Mohli tu byť aj potraviny – masť, slanina, údeniny. Strukoviny boli v slamených košoch. Ak si krosná nenašli miesto inde, boli v demonte uskladnené práve v komore. Ak bolo v dome viac detí, v komore spávali slobodné dievky alebo mládenci.

Okná a dvere bývali najskôr jednovrstvové, až neskôr tzv. dvojité. Vonkajšia časť dverí sa zatvárala „na závoru“ len na noc. Vnútorne dvere sa zamykali na kľúč. Okná sa zatvárali „na háčky“. Mali dve časti – vonkajšie sa otvárali smerom von, vnútorné smerom dnu. Kovania na nich zhotovovali domáci majstri – kováči, neskôr si ich ľudia začali kupovať z fabrík. Okná sa zastierali sa cvernovými záclonami, pripevnenými na rovnej lieskovej halúžke.

V dome nebývalo WC. Chodilo sa na potrebu von – povedali: „Idem hen na kopec...“. Na veľkú potrebu slúžili „kadzibúdky“. Deťom sa dával „šerblík“, starým nevládnym ľuďom sa zasa vyrezal otvor v stoličke a pod ňu sa položil „kíbel“, aby mohli urobiť potrebu.

PLOTY A DVOR

Dávnejšie sa domy neohrádzali plotmi. Ak bývalo v osade viac príslušníkov toho istého rodu, nebolo to ani potrebné. Osady mali vtedy tzv. otvorené dvory. Oplotenie bolo potrebné až pri kumulácii viacerých rodov na tom istom parcelnom mieste. Ploty sa robili z dreva – bol to tzv. štekový (z kmeňov mladých ihličnatých stromčekov alebo len z ich polovic), doskový (väčšie či menšie narezané dosky, zakončené hrotom), hospodárske budovy bývali oplotené menším prúteným plotom, ktorý vznikol pozapletaním halúzok – pri stodolách vznikli tzv. košinové steny.

Dvory bývali bez trávnatého porastu, často udupané od zvierat. Keď zapršalo, na dvoroch sa tvorili početné kaluže. Chodníky cez dvor tvorili naukladané ploché kamene.

Obr. 15 Zahrotený „štekový“ plot; Dolná Mariková, Kohútovce. Foto: P. Rágulová, 2016

Z hospodárskych budov boli najdôležitejšie:

1. **maštal'** – miesto pre zvieratá – kravy, býkov, kone, ošípané, ale aj napr. pre drobnú hydinu. Chudobnejší mávali len jednu maštal', pričom zvieratá boli oddelené doskami podľa druhu. Jednotlivé oddelenia sa volali „cárky“. Dávnejšie nebola zem ničím pokrytá. Močovka zo zvierat odtekala žlabom. Neskôr sa podlaha začala robiť z dosiek „mostníc“, takže zviera vždy bolo na suchej, slamou pokrytej zemi. Výkaly zmiešané so slamou sa vykydávali vidlami, tvorili základ hnoja na hnojisku. Kydalo sa cez dvere alebo cez okno. Ak bolo v maštali malé okienko na vyhadzovanie hnoja, hneď za maštálnym múrom bolo hnojisko.

Hnojisko bolo kedysi považované za dôležité miesto v gazdovstve. Počas niektorých sviatkov, napr. špeciálne počas fašiangov, sa na hnojisku konávali simulované obrady zakáľania zvierata. Inde bývalo zvykom, že sa v hnoji mali vygúľať gazda s gazdinou. Všetky rituály mali prispieť k hospodárskej prosperite a bohatej úrode z takto pohnojených rólí.

2. **humno / stodola** (obr. 16) – priestor, slúžiaci na mlátenie obilia. Zvyčajne bývalo voľne prístupné, bez dverí. Delilo sa na dve základné časti – na „záčin“ a „holohumnicu“. V „záčinku“ bývalo obilie, slama, vrecia s obilím. V priechodnej holohumnici sa mlátilo obilie. Neskôr tam bohatší gazdovia mávali odstavenú mláťačku. V humne býval „gepeľ“, ktorým sa za pomoci konskej sily rezala slama na sečkovicu. Slama, narezaná na 1-1,5 centimetrové časti, sa premiešala s čatelinou a zrnom a dávala sa dobytku ako krmivo. Neskôr si gazdovia zadovážili na výrobu sečkovice rezacie mašiny, ktoré fungovali na naftový motor.

3. **šopa** – bývala hneď pri stodole. Slúžila na úschovu vozov, náradia, ale aj dreva.

4. **kurník** – samostatná drobná budova pre sliepky alebo časť nad chlievom, kde nocovali kury. Kurníky sa začali stavať až v 20. storočí. Predtým mávali ľudia sliepky v maštali, alebo aj v pitvore, pričom na spávanie im slúžili bidlá – drevené žrdky. Sliepky, ktoré kvokali, mávali v teplých izbách, pokiaľ nevysedeli malé kurence.

Obr. 16 Pohľad na humno a maštaľ, Horná Mariková, Ráztoka. Foto: R. Ryljak, 2008

5. **chliev** („**chlievec**“) – menšia stavba, v ktorej bývali ošipané. Stavala sa vtedy, ak pre prasce nebolo miesta v maštali. Býval len z dreva alebo neskôr v kombinácii s murovanou časťou. Pred chlievom býval výbeh pre zvieratá, nazývaný v Marikovej „cárek“. Teplé krmivo, pripravené z pomyjí, zemiakov, burgyne, zeleniny, s prímесou zбоžia a žihľavy, tvorilo základ výživy ošipaných. Vždy presne odhadnuté množstvo krmiva sa vylievalo do válova, aby nič neostávalo.

6. **košiar** – stavba určená pre ustajnenie oviec. Býval v zadnej časti dvora, spolu s obytným priestorom, alebo osobitne. Vnútri bola časť na kotenie jahniat, oddelená doskami – tzv. kotelec. Usušené seno sa kládlo za rebriny. Do válova sa vždy dávala soľ na lízanie alebo sa umiestnila samostatne na menší stĺpik. Ovce sa „košarovali“ len cez zimu. V letnom období sa pásli voľne na lúkach.

STUDNE

Pri každom hospodárstve bývali aj studne, ktoré krásne dotvárajú sídla v Marikovej. Vodu tu dávali hľadať prútikárom – osvedčeným ľuďom, ktorý pomocou prúta dokázali určiť miesto silného prameňa. Prútikár miesto označil kameňom alebo zatĺkol do zeme kolík. Na určenom mieste sa začali kopať studne technikou postupného podkopávania. Bola od vrchu vykladaná vhodnými kameňmi. Keď sa kamene po obvodě založili, zasa sa kopalo v nižšej vrstve krompáčom. Uvedeným spôsobom sa celá vyhlbená jama povykkladala kameňom. Studne mávali hĺbku niekoľko metrov.

Na povrchu studne sa urobil drevený rám, na ktorý sa pripevnil ďalšie guľaté brvná. Hore bola sedlová strecha pokrytá šindľom. Pre marikovskú dolinu sú typické hriadeľové studne, ovládané bočným veľkým kolesom.

Obr. 17 Pôvodná hriadeľová studňa so zachovanou mechanikou; Klieština (R. Ryljak, 2009).

MEDZILUDSKÉ VZŤAHY

V marikovských osadách sa ľudia dobre poznali. Pani Jenčíková z Dolnej Marikovej v roku 2016 spomínala na vzťahy v osade „U Juracvou“ (Juracovce) nasledovne:

„U Juracvov panovali dobré susedské vzťahy. Ľudia si navzájom dôverovali. Domy neboli oplo-tené a každý vedel, kto, kam, načo, ku komu ide, čo varí, kedy bola „italská domácnosť“, či dievka je samodruhá, s kým ktorá žena zlahne... Žiadny neznámy neprešiel bez toho, aby ho nevyspoveda- li, kto je, odkiaľ a čo ho sem priviedlo. Tak si navzájom strážili domy, že sa často ani nezamykali. A keď, väčšina aj tak vedela, kde je položený kľúč. Občas prišla niektorá suseda s peniazmi, že si vypožičala, keď sme neboli doma. Nikdy sa nič nestratilo, susedia si navzájom pomáhali, osada žila akýmsi spoločným životom. Samozrejme, boli aj rozvedené rodiny a susedia. Zväčša išlo o majetko- vé spory. Najviac sa ich „dedilo“ po predkoch...“²²

POSTUPNÝ ZÁNİK TRADIČNÉHO BÝVANIA

Hlavnými príčinami zániku tradičného bývania sú v marikovskej doline rovnaké faktory ako aj inde na Slovensku: rozsiahle spoločenské zmeny po 2. svetovej vojne, ktoré viedli k no- vým technológiám stavby domu, využitiu nových materiálov, k zlepšeniu životného štandardu obyvateľov prostredníctvom zlepšenia hygienických zariadení, elektrifikácie obcí, zlepšeniu prístupu k predávaným tovarom, atď. Menila sa aj predstava o rodine – ženy sa viac presadzo- vali aj v rodine, aj v zamestnaní, mladí sa po zosobášení snažili osamostatniť od rodičov, atď.

Malé drevenice už prestali postačovať na život v povojnom období 20. storočia. Spoločenské zmeny boli tak masívne, že sa na tradičných obydlíach odrazili veľmi negatívne. Ďalšou príči-

²² Výskum P. Rágulovej, apríl 2016.

nou boli majetkové spory dedičov stavieb a nevysporiadané pozemky.²³ Osady vymreli, ľudia odišli do centier dedín alebo priamo do miest, a chalupy ostali chátrať. Mnohé z nich sú už len v torzálnom stave.

Iné sa stávajú predmetom komercie a za drahé financie sú predávané cudzím chatárom, ktorí nemajú poznatky a najmä vzťah k tunajšiemu prostrediu. Takže „renovované“ marikovské drevenice sú často smiešnou zmesou rôznych architektonických prvkov a vplyvov, kde už nevítajú účelnosť, ale gýč.

Nostalgicky, no i s veľkou dávkou kritiky sa o zániku tradičného slovenského staviteľstva vyjadruje jej znalkyňa - architektka prof. Janka Krivošová:

„Prudký zánik ľudovej kultúry súvisel s nástupom socializmu, keď heslom dňa bolo vyrovnanie dediny s mestom, keď boj za kolektivizáciu dediny bol bojom proti dedine ako dedičstvu kapitalizmu. Umelecké hodnoty a svedectvo tisícročnej histórie slovenskej dediny sa zredukovalo na záchranu krojov, zvykov, piesní a rozprávok. Roľníci a remeselníci sa však museli potrestať za vernosť životu svojich predkov, ich názorom a a vzťahu k svojmu domu a majetku. Z vážených, často prvých občanov v dedinskom spoločenstve sa zrazu stali nepriatelia „radostnej“ budúcnosti svojich detí. Ich dielne – mlyny, vyhne, pily – zatvorili, za maštali odohnali kravy i kone a medze rozorali. Dedičný vzťah k pôde sa likvidoval tak bolestivo, že mnohí tú devastáciu svojho majetku neprežili, ich deti sa stratili v hukote fabrik či v chaose miest a dnešní vnuci či pravnuci si ani nespomenú, kde boli obrobené role, kosené lúky, pasienky, na ktorých teraz bujnie krovie a bodlače.“²⁴

Obr. 18. Chátrajúca drevenica v osade Kurtinovce v Hornej Marikovej. Foto: M. Šmalo, 2009

²³ V minulosti nebolo nič nezvyčajné, ak sa začalo stavať i na cudzom pozemku. Ľudia sa riadili tzv. zvykovým právom – hranice sa vymedzovali na základe počutia alebo ukázania „dedovizne“, čiže dedičných parciel po rodičoch, či starých rodičov. Až oveľa neskôr upravila legislatíva majetkové práva občanov k pozemkov a nehnuteľnostiam.

²⁴ KRIVOŠOVÁ, 2012, s. 170

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Monografie, publikácie:

- BEDNÁRIK, Rudolf. 1968. Ľudové stavitelstvo na Kysuciach. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave, 248 s. 71-045-68.
- BENŤUŠKOVÁ, Zuzana a kol. 1998. Tradičná kultúra regiónov slovenska. Prehľad charakteristických znakov. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, ISBN 80-224-0518-3.
- KRIVOŠOVÁ, Janka. 2012. Slovenská ľudová architektúra. Bratislava: Trio publishing, s. r. o., 176 s. ISBN 978-80-89552-40-5.
- OLŠOVSKÝ, Martin – MELIŠ, Štefan – MORAVČÍK, Jozef. 2008. Po stopách predkov. Archeológia Stredného Považia od praveku po stredovek - súbor dokumentov a fotografií. Vlastným nákladom Martin Olšovský v roku 2008.
- ŠTIKA, Jaroslav, 1980. Lidová strava na Valašsku. Ostrava: Profil, 176 s. 48-015-80.

Diplomová práca:

- RYLJAK, Radoslav: Papradňanské chalupy – dominantné pamiatky ľudového stavitelstva v chotári obce Papradno. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Trnava 2012. Školiteľ: Ing. arch. Gojdič Ivan. 158 s.

Encyklopédie:

- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al. 1995. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 484 s. ISBN 80-224-0234-6.
- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al. 1995. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 448 s. ISBN 80-224-0235-4.
- KOLEKTÍV AUTOROV NÁRODOPISNÉHO ÚSTAVU SAV A SPOLUPRACUJÚCICH INŠTITÚCIÍ. 1990. Etnografický atlas Slovenska. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 124 s. ISBN 80-224-0075-0.

Zborníky, štúdie zo zborníkov:

- FROLEC, Václav (ed.). 1981. Lidová stavební kultura. Brno: Nakladatelství BLOK, 372 s. 47-017-81.
- PETROVSKÝ-ŠICHMAN, A. 1964. Slovanské osídlenie severného Slovenska. In Vlastivedný zborník Považia VI. Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici, s. 50 – 103. 82-12-1966.
- PLESSINGEROVÁ, Alena. 1963. Vývoj topeniště, jeho využívání a význam ve slovenských obcích pod Javorníky. In Sborník Národního muzea v Praze. Praha: Národní muzeum v Praze v nakladatelství Orbis, s. 149-236. A-06 31390.
- ŠULAVÍK, Ján. 1991. Marikovská dolina do začiatku 18. storočia. In Vlastivedný zborník Považia. XVI. Martin, Osveta: Považské múzeum v Žiline, s.57 – 78. ISBN 80-217-0351-2.

Článok z časopisu:

- POSPÍŠILOVÁ, Anna. 2016. Valasi priniesli nepoznanú výrobu syra a bryndze. In Katolícke noviny, č. 32, s. 10. ISSN 0139-8512 – dostupné na: <http://www.katolickenoviny.sk/32-2016-valasi-priniesli-nepoznanu-vyrobu-syra-a-bryndze/>

Internetové zdroje:

- <http://www.hradiska.sk/search/label/HatnC3%A9>
http://www.muzeumtn.sk/aktuality/zachrana-kulturneho-dedicstva.html?page_id=1617

ZASTÚPENIE FAJOK V MUZEÁLNYCH ZBIERKACH A ODBORNÝCH PUBLIKÁCIÁCH

REPRESENTATION OF TOBACCO PIPES IN COLLECTIONS OF HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA

ANNA ŠUJANSKÁ

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ul. slovenských partizánov 113/52, 017 01
Považská Bystrica, anna.sujanska@muzeumpb.sk

Abstrakt: V zbierkach Vlastivedného múzea v Považskej Bytrici nachádzame historické fajky vyrobené z keramiky, dreva a porcelánu. V roku 2000 múzeum získalo 12 „šparákov“ priamo od autora, drotárskeho remeselníka, Ladislava Fapšu. Najnovším prírastkom v zbierkach múzea je fajka uložená v červenom koženom púzdre, prinesená jej posledným majiteľom pánom Bachratým z Považskej Bystrice v roku 2015.

Abstract: Among the collections we are finding also historical tobacco pipes made of ceramics, wood and porcelain. The Homeland Museum gained twelve pipe cleaners „šparáky“ from its author and tinkery crafter Ladislav Fapšo in the year 2000. The newest collection item is the tobacco pipe in red leather case brought by its last owner Mr. Bachratý from Považská Bystrica in the year 2015.

Kľúčové slová: fajky, šparáky, Ladislav Fapšo, zbierky Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, zberatelia a nadšenci, mimoriadny nález

Key words: Tobacco pipes, tobacco pipe cleaners – „šparáky“, Ladislav Fabšo, Collections of Homeland Museum in Považská Bystrica, collectors, extraordinary find.

ÚVOD

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici s regionálnou pôsobnosťou bolo zriadené a verejnosti sprístupnené v roku 1984. Múzeum od svojho založenia až po rok 2002 malo všetky akvizície zo spoločenskovedných disciplín zaradené do etnografického fondu. Ďalší fond tvorili zbierky z prírodovedy, neskôr aj archeológie. Tak to bolo aj v prípade zbierok – fajok. Prvé, ktoré múzeum získalo kúpou v roku 1989, v počte dva kusy, boli zaradené do etnografického zbierkového fondu. Fond zbierok z histórie sa začal intenzívne budovať až od roku 2002 – 2003. Preto autorka tohto príspevku bola spočiatku presvedčená, že múzeum nemá vo svojich zbierkach zastúpené žiadne fajky alebo iné predmety okrem šparákov do fajok, ktoré by dokumentovali ich používanie v regióne. Šparáky vlastivedné múzeum získalo do svojich zbierok v roku 2000 darom, priamo od ich výrobcu Ladislava Fabšu, externého spolupracovníka múzea. „Lacko“, ako ho všetci volali, v tom čase študent SOU – strojárkeho v Považskej Bystrici, nastupoval práve na cestu „pokračovateľa drotárskeho remesla“ v považskobystrickom regióne. V spolupráci s múzeom v Považskej Bystrici pripravil výstavu vzoriek drotárskych výpletov, ktorým sa priúčal. Nechýbali ani šparáky do fajok s rôznym drôteným, dekoratívnym výpletom.

Pri hlbšej revízii etnografického a archeologického fondu múzea historička spolu s konzervátorkou zistili, že medzi zbierkami predsa majú svoje zastúpenie aj fajky. Na základe tohto zistenia sa tematika fajok a šparákov do fajok stala obsahom odborného príspevku Anny Šujanskej,

historicky Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, s ktorým vystúpila na III. medzinárodnej konferencii „História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku“, ktorá sa konala v Tekovskom múzeu v Leviciach v roku 2015. V úvode svojej prednášky „Zastúpenie fajok v zbierkach Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici“ A. Šujanská informovala zúčastnených o postupnostiach získania jednotlivých fajok do zbierok múzea a následne ich aj predstavila.

1. FAJKA PORCELÁNOVÁ (evid. č. 1311/E, príř. č. 60/89)

V prvostupňovom zázname v prírastkovej knihe VM nachádzame nasledovný zápis: „Fajka porcelánová s výjavom popravy a strelcami v uniformách s nápisom *Hofers Tod*“, bez pipasáru s vekom uvoľneným. Získané od J. Duníka z Považskej Bystrice. Fajka nie je kompletná. Spodná časť porcelánovej fajky bola poškodená a dňa 28. 04. 2009 konzervátorkou Jankou Ďanovskou zlepením rozbitých porcelánových častí reštaurovaná. (Poznámka autorky). Na fajke je použitá tematika viažuca sa na udalosti spojené s osobnosťou Andreasa Hofera (1767 – 1810), v Tirolsku uznávaného národného hrdinu. Na bielej glazúre je použitý „obraz“ popravy. Pozadie tvorí skupina strelcov v uniformách. Na boku obrazového výjavu je nápis: „Hofers Tod“ (Hoferova smrť). Tento typ porcelánovej fajky bol zaradený do kategórie fajok s označením „**oblúbená**“. Nevýhodou porcelánky, ako sa fajka zvykne nazývať, je pórovitá štruktúra a krehkosť porcelánu. Porcelánová fajka v ruke pálila. Táto fajka patrí do skupiny vojenských porcelánok, ktoré sa tešili veľkej obľube a podliehali módnemu trendu medzi vojakmi. Pre porcelánové fajky bolo typické, že mali na bledej až bielej glazúre použitý farebný dekor často s vojenským motívom alebo zaujímavým výjavom z histórie, napr. obraz panovníka, či vojnového zákulisia alebo iné ďalšie vyobrazenia. Obrázky na fajkách dopĺňali ďalšie značky, čiže iniciály mena vojaka ako vlastníka fajky. Dokonca sa objavil aj názov útvaru, v ktorom vojak slúžil a rok služby. Pôvodné fajky z porcelánu boli dvojdielne. Zásluhou viedenského lekára Vicariusu, ktorý v roku 1689 vynášiel „mokváček“, vznikla fajka trojdielna – porcelánka taká, akú ju poznáme dnes.

A. Hofer, ...krátko na to, ako dospel a prevzal hostinec po svojich rodičoch, venoval sa domácej hospodárstvu a obchodu s dobytkom. Neskôr bol zvolený za poslanca pre oblasť Passeiertal v Tirolskom zemskom sneme. Tirolčania získali od Habsburgovcov zvláštne práva. Ich postupné obmedzenie, tiež aj reforma v duchu osvietenstva, ktorej bola podrobená cirkev, vyvolali u katolíkov v južnom Tirolsku nevôľu, ktorá vyústila v aktívny odpor. Nútené verbovanie do bavorskej

Obr. 1 Fajka porcelánová s výjavom popravy a strelcami v uniformách s nápisom: „Hofers Tod“. Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka

Obr. 2 Poprava Andreasa Hofera. (zdroj: <https://www.hdbg.eu/koenigreich/web/index.php/objekte/index/id/185>)

armády v roku 1809 v Innsbrucku malo za následok vznik ozbrojeného povstania. Občianske vojsko, ktoré viedol Andreas Hofer, vrchný veliteľ Tirolských strelcov, sa postavilo proti okupačným napoleonským vojskám. Tri víťazstvá na hore Isel pri Osnabrücku vystriedal zrazu pád. Tirolská vzbura nemala proti skúseným a dobre vyzbrojeným bavorským a francúzskym vojskám žiadnu šancu. Medzitým bol uzavretý Schönbrunský mier, ktorý prinútil Rakúsko vzdať sa väčšieho územia vrátane Tirolska. Tirolčania zobrali tento fakt ako zradu zo strany cisára, ako aj „starej vlasti“, a pokúsili sa ešte raz o otvorený odpor. Vzbura bola ale potlačená v decembri 1808. Po neúspešnom boji, odohrávajúcim sa opäť na hore Isel, bol Hofer nútený utiecť a skrývať sa na jednej z horských pastvín údolia Passeiertal. Napokon ho jeden z jeho krajanov za finančnú odmenu udal. Hofer bol zajatý a postavený pred súd a dňa 20. januára 1810 v hornotalianskom meste Mantova zastrelený.

V údolí Passeieur (v Sandwirk v St. Leonhard) v budove bývalého hostinca je zriadená expozícia, venovaná národnému hrdinovi Andreasovi Hoferovi a Tirolčanom, ktorí bojovali za slobodu.

Drevo, ako najrozšírenejší materiál na výrobu fajok, používal každý národ podľa možnosti z ponuky drevín z domáceho prostredia. Takže fajky sa vyrábali rovnako z jelše, višne, buku, jaseňa, ako aj brezy, bambusu, ebeny a i. V porovnaní s porcelánovými fajkami bola ich výhodou ľahkosť. Začiatkom 20. stor. sa osvedčil ako vhodný materiál koreň vresovca – tzv. „briar“, vyskytujúci sa v oblasti Stredozemného mora.

V konečnom dôsledku výrobu fajok ovplyvnili hlavne požiadavky fajčiarov – fajšmekrov. V popredí bola priorita na kvalitný materiál (drevo, hlina, morská pena, porcelán, kov,...), tiež módne trendy, estetické farebné prevedenie, tvar – čiže dizajn a pod. K tomuto typu fajok sme zaradili:

2. FAJKU DREVENÚ (evid. č 1312/E a príř. č. 61/89)

V prvostupňovom zázname v prírastkovej knihe s uvedeným zápisom: „Fajka, drevená, stredne veľká s vrchnákom, pipasár lieskový.“ Získané od J. Duníka z Považskej Bystrice. Ide o fajku v jednoduchom hladkom prevedení.

Obr. 3 Fajka drevená – (evid. č. 1312/E). Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka

Obr. 4 Fajka drevená – (prír. č. 365/2009) s dekoráciou kvetu plesnivca. Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka

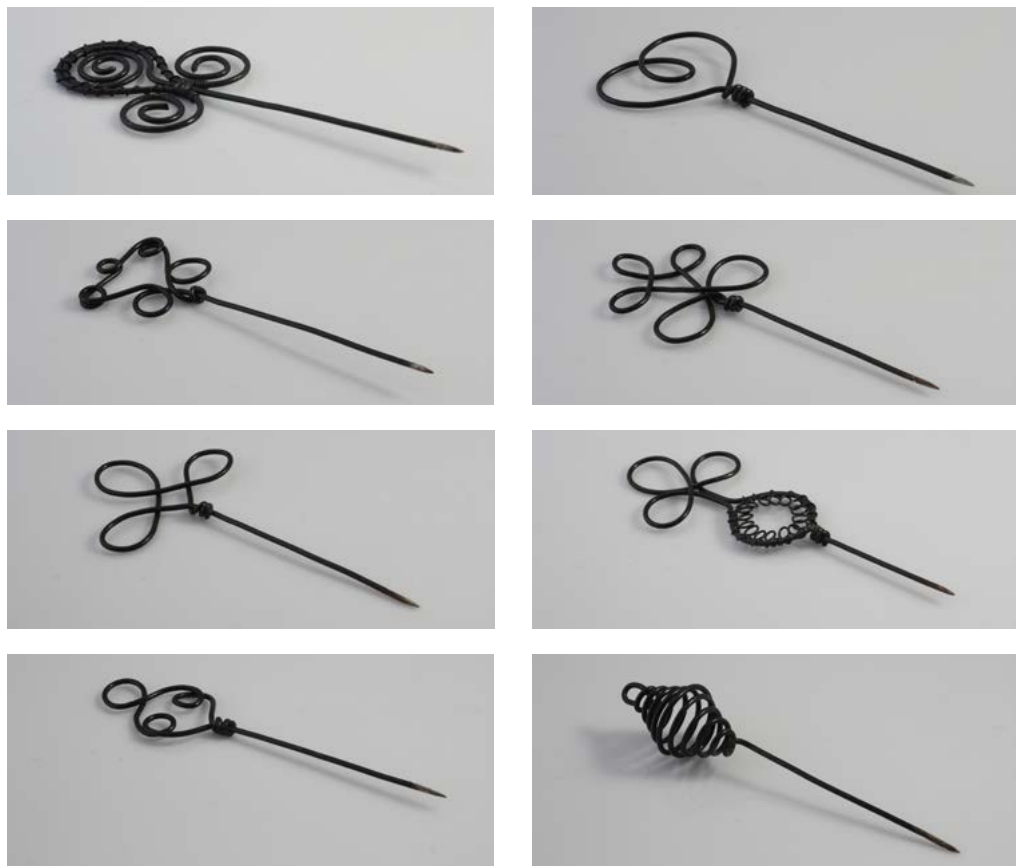
3. FAJKU DREVENŮ (prír. č. 365/2009),

ktorá bola získaná v roku 2009 a o ktorej nachádzame v prírastkovej knihe tento prvostupňový zápis: „Fajka – drevo, kov, plast, čierna farba, dekorácia kvet plesnivca.“ Získaná od Evy Košaríkovej zo Slopej, neďaleko Považskej Bystrice.

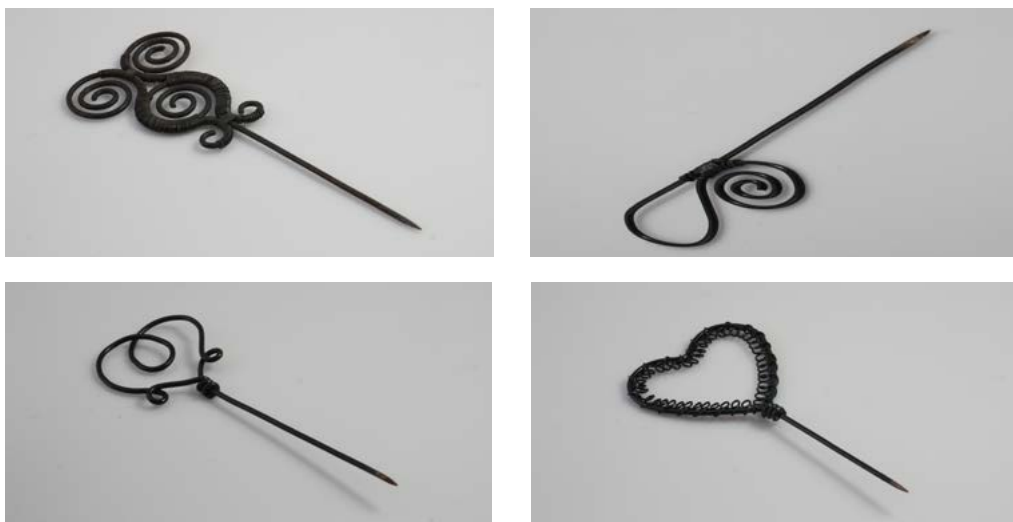
Vonkajšia úprava – dizajn fajky je veľmi zaujímavý. Ide o typ trojdielnej stredne veľkej fajky s vrchnákom na jednoduchom kovaní, pipasár lieskový. Fajka ozdobená rezbou kvetu plesnivca. Hlavička s noštekmi sú zasunuté do krku vymeniteľnej výlevky. Na Slovensku bola výroba tohto typu fajok menej rozšírená. Ide o českú vzorku hladkej veľkej fajky.

4. ŠPARÁKY DO FAJOK (prír. č. od 6/2000 do 17/2000) v počte 12 kusov

Medzi prvé výrobky, na ktorých drotári uplatnili svoje osobitné tvorivé schopnosti, patrili šparáky do fajok. Dávali im rôzne ozdobné tvary, podľa ktorých ich pomenúvali, napríklad „šablá“, „štvoroký...“ Šparáky, zhotovené z drôtu, s hlavicami viacerých tvarových variantov sa od seba líšia vedením drôtu a miestom jeho ukončenia. Sú neoddeliteľnou súčasťou zbierok fajok vlastivedného múzea, i keď boli získané oveľa neskôr než fajky. Do múzea ich daroval ich zhotoviteľ Ladislav Fapšo, rodák z Považskej Bystrice. Veľkosť drôtených šparákov čiernej farby sa pohybuje od 11 cm do 14 cm. Autor ako dobrý znalec drotárskeho remesla pri výrobe fajčiarskych potrieb, napr. aj na zhotovení hlavic, uplatnil využitie rôznych starobylých drotárskych techník.

Obr. 5 Drôtené šparáky do fajok. Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka.

Obr. 5 Drôtené šparáky do fajok (pokračovanie z predchádzajúcej strany). Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka

5. FAJKU, KERAMICKÚ (prír. č. 225/2006)

torzovite zachovalú, o dĺžke 34 mm z obdobia včasného novoveku zo 17. – 18. storočia. Pochádza od Ladislava Janecha, amatéra – archeológa a zároveň i majiteľa súkromného archeologického múzea v Považskej Teplej okr. Považská Bystrica, ktorý v apríli 1998 v Považskej Teplej – polohe Niva uskutočnil prieskum.

Obr. 6 Torzo fajky keramickej z včasného novoveku zo 17. až 18. storočia (prír. č. 225/2006). Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: A. Šujanká

6. FAJKA V ČERVENOM KOŽENOM KAZETOVOM PÚZDRE - zo súkromnej zbierky

Mimoriadny nález sa dostal do rúk autorky tohto príspevku iba náhodou. Vlastníkom je rodina Bachratých z Považskej Bystrice, od ktorej v minulosti Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici získalo do svojich zbierok rôzne predmety mimoriadnej výpovednej hodnoty. Zhoda okolností v čase spracovávaní tejto štúdie, vzácny nález priniesol do múzea pán Bachratý (ich syn), ktorý súhlasil s jeho publikovaním. V puzdre je samostatne uložená jedna dvojdielna fajka s mosadzným vrchnáčikom, na boku so zámčekom, trúbkou a zvlášť samostatne uloženým náhradným rovnakým mosadzným vrchnáčikom, na boku so zámčekom. Tabatierska kazeta – puzdro určené pre uloženie dvoch fajok má jeden úložný priestor pre fajku voľný. Je pravdepodobné, že vrchnáčiky mohli byť vyrobené v Banskej Štiavnici v dielni Jozefa Veselého (1855 – 1932), ktorú neskôr odkúpil Karol Zachar.

Obr. 7 Fajka, trúbka a náhradný mosadzný vrchnáčik v tabatierskom puzdre. Zo súkromnej zbierky r. Bachratých.
Foto: A. Šujanská

7. FAJKA, SKLENÁ (prír. č. 964/2008)

Do zbierok z odboru história sme ju získali v roku 2008 spolu s kompletnou výbavou domácnosti v rámci pozostalosti rod. Glogovskej, pracujúcej v Považských strojárňach v Považskej Bystrici. Sklená fajka má skôr dekoratívny než úžitkový charakter. Bola vyrobená približne v 80. rokoch 20. storočia v sklárňach Lednické Rovne. Pohárik na ostré v tvare fajky, vyrobený z číreho skla, postavený na troch nôžkach, svojím dizajnom reprezentuje umeleckú sklársku výrobu. Súčasťou odbornej prednášky Anny Šujanskej, venovanej fajkám - zbierkam z Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici bol aj „Retrospektívny pohľad na fajky - štiavničky uložené v depozitári Slovenského banského múzea (SBM) v Banskej Štiavnici v 2. polovici 90. rokov 20. storočia.“ Totiž v tom čase A. Šujanská pôsobila na oddelení histórie v Slovenskom banskom múzeu (SBM) v Banskej Štiavnici. Vtedy starostlivo uložená veľká zbierka fajok – Štiavničiek čakala na svoj deň „D“, na deň zaradenia do novej expozície pripravovanej v objekte Starého zámku. Z jej príspevku vyberáme:

„...Vo veľkom priestore sme hľadali zbierky, kvôli ktorým sme sem prišli. V tom som zazrela v rohu dva stredne veľké súdky. Opýtala som sa kolegyne: „Čo je v týchto súdkoch?“ Ona hneď odpovedala: „Pozri sa a uvidíš!“ Pokiaľ som sa rozhýbala ona už stála pri súdkoch. Na jednom z nich odkryla vrchnák, odložila z povrchu drevené stružliny a siahla rukou hlbšie do vnútra. Naraz držala niečo v ruke. Boli to fajky. V tom som si spomenula na okamih, keď môj otec (Banskoštiavničan a inak veľký lokálpatriot) doma často spomínal fajky a rodinu Zacharovcov, ktorá sa s ich výrobou spájala. Zareagovala som a zvolala: „Ale veď sú to Štiavničky!“ „Ach aká škoda, že nie sú v expozícii ale práve tu, kde ich nikto okrem nás neuvidí!“ Po krátkom ich prezzeraní, sme fajky dali na miesto a pokračovali v práci, pre ktorú sme do depozitára prišli. V ten deň a ešte dlho po tom mi fajky nezišli z mysle. Doma som spomenula tento „objav“ a rozbehli sme s rodičmi veľkú debatu na tému banskoštiavnické fajky. V tom čase som ale ešte netušila, že „štiavničky“, ktoré Slovenské banské múzeum získalo do svojich zbierok boli už dávnejšie predmetom riešenia ich uloženia v budúcej expozícii, ktorej prestavba sa dlhšie obdobie prejednávala na zasadaní Ústavnej rady SBM. Krátko na to, som sa presťahovala na Považie.

SÚČASNÍ ZBERATELIA FAJOK

S odstupom času ma na mojom novom pôsobisku oslovili dvaja zberatelia (fajnšmekri) fajok z Považskobystrického regiónu, či by som ich nesprevádzala do Banskej Štiavnice za účelom návštevy tunajšieho múzea. Ich cieľom bolo vidieť „štiavničky“. Počas nášho rozhovoru som si spomenula na moje prvé stretnutie s týmto vzácnym artiklom.

Súhlasila som a hneď som dojedнала návštevu priamo u riaditeľa múzea. Nakoľko zberateľov fajok zaujímala história výroby štiavničiek a aj niekdajšia fajkárska dielňa Zacharovcov zabezpečila som prítomnosť aj iných odborníkov tunajšieho múzea.

Krátko na to, som zavítala so spomenutou klientelou záujemcov o fajky na moje bývalé pracovisko a zostala som veľmi milo prekvapená. Po priateľskom zvitani sa s kolegami a následnom družnom rozhovore sme sa presunuli do expozícií, dokumentujúcich zašlú slávu banskoštiavnickej remeselnej výroby so zameraním na výrobu fajok, umelecké kováčstvo a zvonolejárstvo. „...

Práve v historickom objekte Starého zámku si fajky aj po rokoch našli záujemcovia - zberatelia a odborná i laická verejnosť.

A. Šujanská svoje vystúpenie na konferencii zakončila podrobnejšími informáciami o zberateľoch a fajnšmekroch fajok, žijúcich v Považskej Bystrici a okolí. Jedným z nich je aj Dr. Stanislav Miko z Považskej Bystrice, ktorého zbierka fajok je veľmi zaujímavá a rozmanitá. Pán Miko má vytvorenú [www.stránku](https://www.facebook.com/stanomiko/media_set?set=a.915608648487218.1073741886.100001142749152&type=3), na ktorej sprístupnil fotografie svojej zbierky fajok: https://www.facebook.com/stanomiko/media_set?set=a.915608648487218.1073741886.100001142749152&type=3. Nezabudol ani na prezentáciu vhodného uskladnenia fajok do stojanov.

Obr. 8 Sklená fajka (prír. č. 964/2008). Zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: O. Trnka

Obr. 9 Súkromná zbierka Dr. S. Miku. Foto: S. Miko

Ďalším zberateľom je Ing. Mikuláš Derevjaník, bývalý prvý riaditeľ I. regionálnej televízie so sídlom v Púchove. Po roku 2004 sa presťahoval na východné Slovensko.

Najnovšie k nim môžeme priradiť PhDr. Petra Ďurného, (riaditeľa firmy, Consulting - Peter Ďurný PhDr., Nám. A. Hlinku 36/9, 1701 Považská Bystrica, 017 01, Telefón:042/432 71 98 Považská Bystrica), zberateľa novších typov fajok a labužníckeho fajčiara.

FAJKY V ODBORNÝCH PUBLIKÁCIÁCH

„Keď Fajka zhasla“ a „Štiavničky 1796 – 1959 - Hlinené fajky z Banskej Štiavnice“ sú názvy dvoch publikácií autoriek Kataríny Hallonovej z Považského múzea v Žiline a Evy Lovásovej zo Slovenského Banského múzea v Banskej Štiavnici, ktoré boli prezentované odbornej verejnosti na III. medzinárodnej konferencii „História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku.“ Konferencia s medzinárodnou účasťou sa uskutočnila v dňoch 10. – 11. septembra 2015 na pôde Tekovského múzea v Leviciach. Už po tretíkrát sa tu stretli odborní pracovníci slovenských a zahraničných múzeí, súčasní výrobcovia a zberatelia fajok, členovia PIPE CLUB-u – Klubu historických fajok a. s. Nitra, aby bližšie oboznámili účastníkov konferencie tiež aj širokú verejnosť o histórii výroby fajok, o archeologických nálezoch tohto vzácného artiklu pochádzajúceho zo Slovenska, Čiech, Maďarska, Turecka a iných krajín Európy. Odborné príspevky o. i. obsahovali zmienky aj o prvých výrobcoch fajok, ako aj o existencii fajkárskeho dielne, ktoré preslávili Slovensko.

Obr. 10 Tekovské múzeum Levice. Mgr. M. Nováková otvára III. medzinárodnú konferenciu „História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku.“ Foto: archív Tekovského múzea v Leviciach

Počiatky výroby hlinených fajok na Slovensku sa datujú už do 17. storočia, oficiálne boli produkované v 18. storočí. Kulminácia výroby bola zaznamenaná v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. Dokonca fajky vysokej kvality „štiavníčky“ (nazývané podľa miesta vzniku - sídla fajkárskeho dielne) sa stali vyhľadávaným tovarom nielen v celej Európe, ale aj v zámorí, kam boli vyvážené (Južná Afrika, Egypt, India, Kanada, USA, Kuba). E. Lovásová vo svojej publikácii venovala dostatočný priestor na to, aby podala všetkým čitateľom bez rozdielu na odbornosť či vek, kompletný obraz o fajkárskom remese a špecializovaných fajkárskeho dielnach zriadených na Slovensku. Osobitné miesto patrí prvej privilegovanej fajkární, typológii fajok, reliéfnej výzdobe, signatúram, glazúrovaniu, razidlám a pečiatkam, kovaniam, pipasárom a výrobnému procesu v známej fajkárskej dielni Karola Zachara v Banskej Štiavnici.

Témy: Drotárske pracovné a opravárske techniky, Využitie drotárskych pracovných postupov pri opravách fajok (nitovanie, cínovanie, oplechovanie, jednoduché opravy drôtom a drôtenými sieťkami, slučkový výplet, kombinované dekoratívne siete, opravy a náhrady vrchnáčikov), Šparáky vrátane Krátkej histórie o fajčení sú obsahom bohato ilustrovaného katalógu K. Hallonovej, „Keď fajka zhasla.“

Obsah odborných príspevkov, ktoré odznali na III. medzinárodnej konferencii, venovanej histórii výroby fajok, bol o. i. zameraný aj na prezentáciu materiálu a rôznych pomôcok, súvisiacich s ich používaním (napríklad tabak – jeho pestovanie, spracovanie a používanie, šparáky – rôzne tvary, materiál, z ktorého boli zhotovené... a pod.).

LITERATÚRA

- 1/ HARMAN-ŠTEFFEK: In: Fajka velebená, fajka zatracovaná. Str. 157 – 160. Vydala obec Pukanec 2008 s príspevom spoločnosť DataSystemSoft, spol. s r. o. ISBN, 978-80-969626-9-3.
- 2/ STANISLAV J.,: In: Tajemství dýmky. IV. vydanie. Mostex Import-Export, 2008

PRAMENE

- 1/ Fajky a šparáky zbierky Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici
- 2/ Konzultácie
 - členovia rodiny Bachratých z Považskej Bystrice, časť Jelšové – majitelia kazety s fajkami, poskytlí základné informácie o fajkách z domáceho prostredia.
- 3/ Konzultácie so súčasnými zberateľmi a majiteľmi fajok:
 - Ing. Mikulášom Derevaníkom z Púchova,
 - PhDr. Petrom Ďurným z Považskej Bystrice,
 - Dr. Stanislavom Mikom z Považskej Bystrice.
- 4/ https://translate.google.sk/translate?hl=sk&sl=cs&tl=de&u=https%3A%2F%2Fcs.wikipedia.org%2Fwiki%2FAndreas_Hofer
- 5/ <https://www.hdbg.eu/koenigreich/web/index.php/objekte/index/id/185>
- 6/ https://www.facebook.com/stanomiko/media_set?set=a.915608648487218.1073741886.100001142749152&type=3
- 7/ <http://www.vuctektradiciam.szm.com/6.pdf>, (Ľubomír Kraľovanský), DROTÁRSTVO

ZAÚJÍMAVÉ DRUHY HMYZU Z OKOLIA PÚCHOVA

INTERESTING INSECTS FROM PUCHOV REGION

JÁN KOVÁČIK

Nimnica 172, 020 71 Nimnica

Abstrakt: Daný príspevok pojednáva o zaujímavých nálezoch druhov hmyzu v okolí Púchova. Kvôli klimatickým zmenám a medzinárodnému obchodovaniu s biologickým materiálom dochádza k výskytu nových taxónov i v púchovskom regióne. Tento článok obsahuje krátku charakteristiku druhov hmyzu, ktoré sa tu v poslednom období objavili.

Abstract: This article discusses about interesting insect findings in Puchov surroundings. Climate change and international trade of biological materials lead to the occurrence of new taxa in Puchov region. This article contains a short description of insect species, which have been recently discovered.

Kľúčové slová: *Leptoglossus occidentalis*, *Stictocephala bisonia*, *Libelloides macaronius*, *Sceliphron curvatum*, *Sceliphron destillatorium*, *Cidalina perspectalis*, hmyz, Nimnica, Nosice

Keywords: *Leptoglossus occidentalis*, *Stictocephala bisonia*, *Libelloides macaronius*, *Sceliphron curvatum*, *Sceliphron destillatorium*, *Cidalina perspectalis*, insect, Nimnica, Nosice.

CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA

Obce Nimnica a Nosice sú situované v členitej doline stredného toku Váhu, v severnej časti Ilavskej kotliny, na rozhraní pohorí - Biele Karpaty, Javorníky a Strážovské vrchy. Katastrálne územie obce Nimnica patrí k orografickému celku Javorníky - podcelku Púchovská vrchovina. Nadmorská výška centra obce je 280 m n. m. Oblasť údolnej nivy je rovinatá, tvorená riečnymi naplaveninami Váhu, ktorý v kopcovitom teréne medzi Považskou Bystricou a Púchovom vytvoril úzke a hlboké údolie v podobe dvojitého meandra. Charakter doliny sa formoval koncom neogénu a cez celý kvartér. Hĺbka zarezania je výsledkom eróznej činnosti Váhu. Rôznosť morfológických celkov na tomto území vychádza z jeho geologickej stavby. V miestach, kde sú menej odolné horniny, sú svahy miernejšie, v miestach s horninami tvrdšími, odolnejšími, sú svahy strmšie. V okolí Nimnice sa v Javorníkoch nachádzajú vrcholy - Diel (528 m n. m.) a Holíš (532,2 m n. m.) Nimnica leží v miernom klimatickom pásme s typicky vnútrozemským podnebím. Priemerná teplota najchladnejšieho mesiaca január je -3,2 °C, najteplejšieho mesiaca júl je +8,2 °C. Priemerné množstvo zrážok je 800 – 900 mm za rok.

PREHLAD ZISTENÝCH DRUHOV

Leptoglossus occidentalis (Heidemann, 1910) Obrubnica americká (obr. 1)

Táto bzdocha pôvodne pochádza zo Severnej Ameriky, presnejšie zo západnej Kanady. Na európskom kontinente ju po prvýkrát zistili v roku 1999 na severe Talianska, kam sa dostala pravdepodobne pri dovoze dreva. Prvé zistenie na Slovensku je z roku 2007 z Bratislavy, ale komplexnejšie výsledky pochádzajú z arboréta v Mlyňanoch. Bárta (2009) uvádza výskyt *Leptoglossus occidentalis* (Hemiptera, Coreidae) na 11-tich druhoch borovíc a zo 14 lokalít Slovenska. Na lokalite Nimnica obec, bola po prvýkrát pozorovaná v októbri 2014 v skleníku na

dvore rodinného domu. Podľa Bártu (2009) je tento druh považovaný za škodcu, ktorý poškodzuje vyvíjajúce sa semená v mladých šiškách. *L. occidentalis* nachádzame väčšinou jednotlivo, ale v nepriaznivom chladnom období roka je pozorovaný gregarizmus - združovanie do skupín s početnosťou niekoľko desiatok jedincov.

***Stictocephala bisonia* (Kopp & Yonke, 1977) Trňovka býčia (obr. 2)**

Pôvodne americký druh bol po prvýkrát popísaný v Európe v roku 1912 v Srbsku. V roku 2010 je známy výskyt trňovky v 23 štátoch Európy. *S. bisonia* má telo dlhé 6 - 10 mm a jej krídla sú priehľadné. Žije v rôznych biotopoch. Často na slnečných, ruderálnych územiach okolo vodných tokov, na vysokých trávnatých porastoch s krovinami a pod. Nájde ju i v ovocných sadoch a vinohradoch. Je to polyfágný druh, a preto sa stáva príležitostným škodcom na viniči a ovocných stromoch. Trňovka kladie vajíčka na vetvičky drevín, pričom kladíelkom prerezáva povrch konárika a môže spôsobovať hubové a bakteriálne ochorenia. *S. bisonia* (Hemiptera, Membracidae) popisuje na Slovensku Okáli (1974) ešte pod názvom *S. bubalus*, ako nový druh pre Československo. Menovaný druh bol v 12. 7. 2011 zistený na lokalite Nosice - medzi kanálom a starým korytom Váhu a 20. 7. 2011 v Nimnici v extraviláne obce. Odvtedy je druh pozorovaný kontinuálne (posledný nález 16. 9. 2016).

***Libelloides macaronius* (Scopoli, 1763) - Askalafus škvrnitokrídly (obr. 3)**

Zástupcovia čelade askalafusovitých žijú na teplých, výslnných lokalitách, stepného a lesostepného charakteru. Ich zaujímavosťou je, že sú to druhy s dennou aktivitou. Ostatní zástupcovia sieťokrídlovcov (Planipennia) sú aktívne v noci. Askalafus za slnečného dňa lieta 2 - 4 m nad zemou. Tu sa začína aj páriť, ale po spojení padá aj so samičkou na zem, kde pokračujú v kopulácii. Po spárení kladie samička vajíčka v dvoch radoch na rastliny. Z nich sa liahnu larvy, veľmi podobné larvám mravcoleva (*Myrmeleon formicarius*), ale korisť nelovia v lievikovitých jamkách, potravu chytajú voľne v tráve. Ulovený hmyz však nepožierajú, ale podobne ako pavúky, vstreknú do nej enzymatické látky a tie ju mimotelovo rozložia. Potom ju vysajú. Vývoj lariev trvá 2 roky. Dospelé jedince sa podobajú na menšie vážky, ale typické sú pre ne dlhé, na konci paličkovité tykadlá. Na sledovanom území bol askalafus zistený v katastri obce Nimnica dňa 12. 7. 2014.

***Sceliphron curvatum* (Smith, 1870) (obr. 4)**

Tento ázijský druh kutavky bol po prvýkrát zistený v Európe v roku 1979, na juhu Rakúska. Odtiaľ sa začala šíriť po celej Európe. Je to 15 - 25 mm dlhý blanokrídlovec (Hymenoptera, Sphecidae), ktorý je významným predátorom pavúkov. Ulovenú korisť odnáša do vopred vybudovaných hlinených buniek, ktoré buduje v skupinách, často aj v domácnostiach. Bunky sú podlhovasté a pavúky, ktoré sú v nich paralizované, slúžia ako čerstvá potrava pre larvy. V bytoch umiestňuje táto kutavka bunky na zadných stranách obrazov, krabíc, skríň, či v rôznych textíliach a pod. Takto uloženými bunkami sa pravdepodobne dostala kutavka *S. curvatum* do Európy a obsadila v európskych krajinách voľnú potravnú niku. Výskyt *S. curvatum* v Západných Karpatoch uvádza Dudich & Šteffek (2008). Na lokalite Nimnica bola objavená v rodinnom dome 16. 6. 2015.

***Sceliphron destillatorium* (Illiger, 1807) (obr. 5)**

Je to naša pôvodná, najväčšia kutavka. Jej dĺžka je 17 - 30 mm. Jej domovom je južná časť palearktiskej oblasti, a z toho vyplýva, že je to veľmi teplomilný druh. Samička *S. destillatorium* podobne ako *S. curvatum* zbiera blato a mieša ho so slinami, a z tejto zmesi stavia hniezda,

ktoré sú zložené z jednotlivých buniek. Hniezda stavia na kríkoch, na skalách, ale aj na stenách domov a dokonca aj vo vnútri budov. Samička *S. destillatorium* dá do každej komôrky jedného veľkého pavúka, ale v bunke *S. curvatum* je viacej menších jedincov. Podrobnejší výskyt *S. destillatorium* na Morave a Slovensku uvádza Lukáš et al. (2006). V púchovskom regióne sme zistili výskyt *S. destillatorium* na lokalite Nimnica 3. 7. 2015. Najbližšie lokality jej výskytu uvádza Lukáš (1991) z okolia Trenčína a Deván (1999) z lokality Horné Srnie.

***Cydalima perspectalis* (Walker, 1859) - Vijačka krušpánová (obr. 6)**

Vijačka krušpánová je motýľ s rozpätím krídiel okolo 40 mm. Je veľmi významným škodcom krušpanu vždyzeleného (*Buxus sempervirens*). Popisovaný druh má prirodzený výskyt v krajinách východnej Ázie (Japonsko, Kórea, Čína, India, východné Rusko). V Európe bola vijačka krušpánová prvýkrát zaznamenaná v Nemecku v roku 2006. V súčasnosti jej areál výskytu siaha od Anglicka na západe po Turecko a južné Rusko na východe. Na Slovensku bola objavená v Bratislave v roku 2012 a v dnešnej dobe je na našom území hlásená z mnohých oblastí. Na krušpane škodia jej húsenice, ktoré pri premnožení môžu spôsobiť holožery. Húsenice vytvárajú medzi konárkami vlákna, na ktorých sa zachytáva ich trus. Je to veľmi dobrý determinatívny znak pre zistenie prítomnosti vijačky. Zimné obdobie prežívajú húsenice zabalené v zátočkach. V celom extraviláne Nimnice bola vijačka krušpánová objavená na jeseň v roku 2015 v živých plotoch vytvorených z krušpanu i na solitérnych jedincoch tejto dreviny. V púchovskom regióne má *C. perspectalis* za rok 2 generácie.

ZÁVER

Klimatické zmeny, populárne nazývané „globálne otepľovanie“, prinášajú do stredoeurópskej krajiny množstvo zmien týkajúcich sa životného prostredia. Perióda veľmi teplých letných mesiacov v kombinácii s miernymi zimami bez väčšieho množstva snehu, trvajúca od roku 2006, vytvára podmienky pre výskyt xerofilného alebo expandujúceho invazívneho hmyzu. To, že zloženie hmyzích spoločenstiev sa mení, dokazujú aj faunistické nálezy publikované v tomto článku.

LITERATÚRA

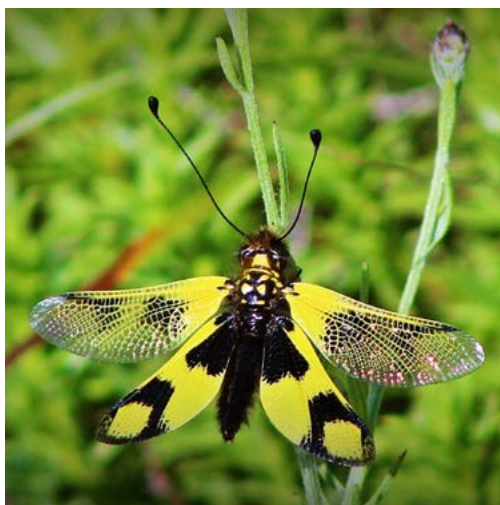
- Barta M., 2009: New facts about distribution and host spectrum of the invasive Nearctic pest, *Leptoglossus occidentalis* Heteroptera, Coreidae) in south western Slovakia. Lesn. čas. – Forestry Journal, 55 (2): 139–144. ISSN 0323-10468
- Deván P., 1999: Zaujímavé nálezy kutaviek (Hymenoptera, Sphecidea) v Bielych Karpatoch. Sborník Přírodovědného klubu v Uherském Hradišti 4: 119 – 120 Deván p., 1999. ISBN 80-902213-8-6
- Dudich A., Šteffek J., 2008: Synurbánna kutavka - *Sceliphron curvatum* (Smith, 1870) (Hym., Sphecidae) v Západných Karpatoch. Natura Carpatica, 49: 217–220. ISBN 978-80-89093-19-9
- Gabriš M., Janega C., Meravý J., 1970: Púchov. Osveta, Martin, 201 p.
- Kolektív autorov., 2008: Nimnica kúpeľná obec. Ametyst, Dohňany – Zbora 142.p ISBN 978-80-89031-42-9
- Lukáš J., et al. 2006: Distribution of *Sceliphron destillatorium* (Illiger, 1807) (Hymenoptera, Sphecidae) in Moravia and Slovakia with notes on the invasion to the antropogenous localities. Linzer biol. Beitr. 38/1: 731–738. ISSN 0253-116X
- Okáli I., 1974: *Stictocephala bubalus* (Fabricius, 1794) (Homoptera, Membracidae) - eine neue Art für Fauna der Tschechoslowakei. Acta rer. Natur. Mus. Nat. slov. 20: 257–258.

Obr. 1 Obrubnica americká (*Leptoglossus occidentalis*). Foto: O. Trnka

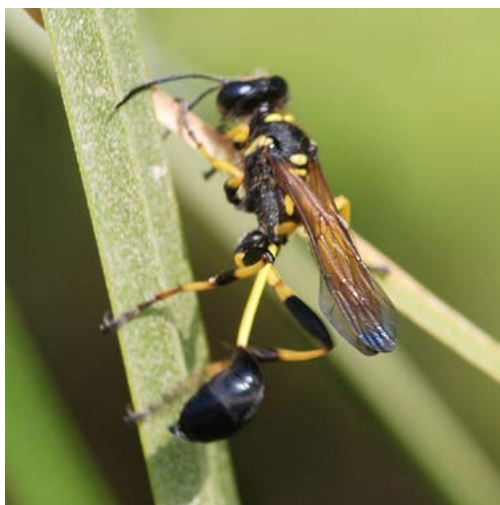
Obr. 2 Trňovka býčia (*Stictocephala bisonia*), foto: Quartl (Own work) [CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>)], via Wikimedia Commons

Obr. 3 Askalafus škvrnitokrídly (*Libelloides macaronius*), foto: Srđan Mitić (Srđan Mitić) [CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>)], via Wikimedia Commons

Obr. 4 Kutavka (*Sceliphron curvatum*), foto: NobbiP [GFDL (<http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>) alebo CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)], prostredníctvom Wikimedia Commons

Obr. 5 Kutavka (*Sceliphron destillatorium*), foto: By Al-vesgaspar (Own work) [CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)], via Wikimedia Commons

Obr. 6 Vijačka krušpánová (*Cydalima perspectalis*), foto: David Short [Attribution 2.0 Generic (CC BY 2.0)] (<https://www.flickr.com/photos/14583963@N00/30039519383>)

VÝSKYT ŠAKALA ZLATÉHO *CANIS AUREUS* (LINNEAUS, 1758) V DOLNEJ MARIKOVEJ

OCCURANCE OF GOLDEN JACKAL *CANIS AUREUS* (LINNEAUS 1758) IN DOLNA MARIKOVA

TOMÁŠ ŽILINČÍK

Abstrakt: Tento článok informuje o okolnostiach ulovenia šakala zlatého v Dolnej Marikovej 17. 11. 2015. V roku 2015 bol najsevernejším dokladovaným výskytom druhu na Slovensku. Podáva krátku charakteristiku druhu a jeho výskytu na Slovensku. Informuje o lokalite a okolnostiach zastreľu. Šakal zlatý je druh cicavca so širokou ekologickou valenciou, ktorý sa úspešne prispôsobuje meniacim sa prírodným podmienkam a pravdepodobne bude posúvať hranice svojho areálu aj smerom na sever.

Kľúčové slová: *Canis aureus*, šakal, *Dermacentor marginatus*, Dolná Mariková

Abstract: This article informs about circumstances of golden jackal capture in Dolna Marikova in 17. 11. 2015. In 2015 here was the northernmost documented occurrence of this species in Slovakia. It gives a short description of the species and its occurrence in Slovakia. It informs about location and circumstances of golden jackal shooting. Golden jackal belongs to mammal species with wide ecological valence that successfully adapts to changing natural conditions and is likely to push the boundaries of its area to north.

Keywords: *Canis aureus*, jackal, *Dermacentor marginatus*, Dolna Marikova.

ÚVOD

Výskyt cicavca, ktorý sa až do polovice 80-tych rokov na Slovensku nevyskytoval a je vnímaný ako exotický prvok fauny, je vždy predmetom zvýšeného záujmu. V súčasnej dobe dochádza k prenikaniu teplomilných druhov fauny do stredoeurópskeho priestoru. Dôkazom toho, je aj publikovaný prípad ulovenia jedinca šakala zlatého (*Canis aureus*) v Dolnej Marikovej.

ROZŠÍRENIE DRUHU

Areál rozšírenia šakala zlatého (*C. aureus*) leží v severnej a východnej Afrike s južným ohraňčením po Nigériu a Tanzániu, v južnej Ázii od Malej Ázie, cez Zakaukazsko východne až po Thajsko a južne po Jemen a Srí Lanku. Severná hranica rozšírenia prebieha v Strednej Ázii (doliny riek Syrdarja a Amudarja) po Aralské Jazero a Kaspické more (Spitzenberger et al. 2001).

V Európe je šakal rozšírený v jej juhovýchodnej časti, na západe od severovýchodného Talianska na východ po polopúšte južne od Uralu a po Kaukaz. (Krištofik & Danko 2012).

Najpočetnejší a stály je na Balkánskom polostrove, najmä na severovýchodnom pobreží Jadranského mora (Chorvátsko, Albánsko) až po Stredozemné more (Grécko, najmä na ostrove Peloponéz) a početne žije aj v južnom Rumunsku a v Bulharsku (v oblasti Dobrudže).

Je však známe, že v nepravidelných intervaloch sa odtiaľ šíri severozápadným smerom aj ďalej do vnútrozemia Európy. Historické pramene naznačujú, že k tomu došlo napr. na za-

čiatku 20. storočia, keď prenikol panónskymi nížinami až k Neziderskému jazeru. Po určitej dobe expanzia výrazne odznela a v 50. rokoch výskyt šakala zasahoval najďalej juhovýchodné Bulharsko. Podobné prípady, keď prítomnosť určitého živočícha v okrajových územiach areálu nie je dlhodobá nemenná (tzv. pulzovanie hraníc areálu), nie sú úplne výnimočné.

Zdá sa, že ďalšia vlna zväčšovania jeho európskej časti areálu začala niekedy na prelome 60. a 70. rokov, kedy sa postupne objavoval v Rumunsku, Srbsku, Chorvátsku a Slovinsku, dokonca na severozápade Talianska (1984), a následne v Maďarsku (1980), Rakúsku (1987) a na východnom Slovensku (1989) (Andeňa 2014). Pulzovanie hraníc areálu šakala zlatého nastáva pravdepodobne aj v dnešnom období.

Najsevernejší výskyt v Strednej Európe bol zaznamenaný v severných Čechách v okolí Čelakovíc. V roku 2015 fotopascami inštalovanými Klárou Pyškovou, v rámci jej diplomovej práce, ako o tom informovalo veľké množstvo printových i elektronických médií v ČR.

Zástrel v Dolnej Marikovej bol v dobe jeho realizácie najsevernejším dokladovaným výskytom na území Slovenskej republiky.

ROZŠÍRENIE A VÝSKYT NA SLOVENSKU

V roku 2012 bolo v monografii Cicavce Slovenska (Krištofik & Danko, 2012) uvedené, že druh bol prechodne zistený na 7 mapových kvadrátoch DFS. Šakal zlatý sa príležitostne vyskytoval v južných častiach nášho územia na Podunajskej a Východoslovenskej rovine, v Ipľskej kotline a pahorkatíne. V tomto období najhlbšie prenikol cez Zvolenskú kotlinu až k Banskej Bystrici (Slovenská Ľupča).

V období po vydaní vyššie uvedenej monografie došlo k výraznému zvýšeniu pozorovaní šakala zlatého hlavne v oblasti východného Slovenska. Jednalo sa väčšinou o vizuálne pozorovania bez dokladového materiálu.

Platí, že šakal je druhom cicavca, ktorý do určitej miery uniká pozornosti. Poľovníci, majitelia alebo prenajímatelia revírov, ktorí majú asi najväčšiu šancu sa so šakalom stretnúť, si zatiaľ s jeho určovaním nevedia veľmi poradiť a obvykle ho zamieňajú s netypickou líškou. Aj lebka prvého slovenského šakala bola objavená medzi líškami. Pritom sa šakal zlatý (*C. aureus*) už na prvý pohľad od líšky hrdzavej (*Vulpes vulpes*) líši (obr. 1). Dosahuje zhruba jej veľkosť, ale postavu má viac včľiu s krátkym chvostom, dlhšími nohami a väčšou výškou v kohútiku (obr. 2). Spoľahlivým vonkajším rozpoznávacím znakom šakala, viditeľným aj na odtlačku stopy, je zrastená zadná strana brušiek dvoch prostredných prstov, dobre viditeľná na predných končatinách. Oba prostredné prsty a ich pazúriky sú veľmi blízko pri sebe (obr. 3). Doterajšie mozaikovitú pozorovania naznačujú malú náročnosť šakala pri výbere prostredia. Ťažisko výskytu je v otvorenej poľnohospodárskej krajine nížin a pahorkatín, ale postupne vidíme, že sa nevyhýba ani zalesnenej krajine. Stredoeurópsky priestor sa stáva pre teplomilné druhy cicavcov stále viac prijateľným. (Andeňa 2014). O tom svedčí aj miesto zástrelu v Dolnej Marikovej. Tu bol zastrelený v otvorenej krajine využívaný ako kosná lúka ale neďaleko porastového okraja väčšieho lesného komplexu (obr. 4 – 6).

Výskyt šakala zlatého na území SR sa vo väčšine prípadov viazuje na oblasť nížin a pahorkatín 100 – 400 m n.m. Ani lokalita v Dolnej Marikovej s nadmorskou výškou cca 440 m n. m. nie je štatisticky významná výnimka.

VÝSKYT DFS

(Nepublikované údaje):

mapový kvadrát DFS- 7881- Čebovce 2009 (J. Balgha - zástrel), 8078 - medzi obcami Zalaba a Pastovce 2002 (D. Horal - pozorovanie), 8171 - Gabčíkovo 2007 (D. Rajský - pozorovanie)

(Publikované údaje):

7280 - Vražda (2008), 7498 - Danko (2002, 2005), 7575 - Hell & Bleho (1995a, b), 7598 - Mošanský (1995b), 7881 - Hell & Rajský (2000), 8171 - Rajský & Nagy (1996, 1997) (Krištofík & Danko, 2012)

CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA

Územie patrí k orografickému celku Javorníky, podcelku Nízke Javorníky, časť Javornícka brázda. Vytvorené bolo najmä eróznou činnosťou Marikovského potoka (dĺžka 21,5 km). Tento vodný tok je časťou sústavy dlhých pravostranných prítokov Váhu stekajúcich z hlavného hrebeňa horstva. Javorníky patria do flyšového pásma charakteristického rytmickým striedaním pieskovcových a ílovcových vrstiev. Odolnejšie pieskovce sú modelované do stredovysočín s hornatinným reliéfom. Izolovane však na povrch vystupujú horniny patriace k flyšovému pásmu. V Dolnej Marikovej na lokalitách Šimúnky a Skalka sú to sivé, nevrstvené strednotriasové dolomity. Z pedologického hľadiska prevládajú hnedé lesné pôdy a na ostrovčekoch vápencov sa v malej miere vyskytujú rendziny. Podľa geomorfologického členenia Slovenska (Mazúr, Lukniš 1984) patrí územie do Vonkajších Západných Karpát. Z hľadiska fytogeografického členenia Slovenska (Futák, 1980) patrí sledované územie do oblasti západokarpatskej flóry (*Carpaticum occidentale*), obvodu západobeskydskej flóry (*Beschidicum occidentale*) a k okresu Javorníky. Lokalita sa nachádza v kvadrante 6776c siete stredoeurópskeho mapovania.

OKOLNOSTI ZÁSTRELU 17. 11. 2015

Zástrel šakala zlatého (*C. aureus*) na základe publikovaných údajov bol v čase jeho realizácie, najsevernejším dokladovaným výskytom tohto druhu na území Slovenskej republiky. Jedinec bol usmrtený 17. 11. 2016 o 11:50 individuálnym spôsobom poľovačky pri posledke. Išlo pravdepodobne o vyrušenie, pretože šakal má výrazne súmravnú aktivitu. Lokalita ulovenia je miestne nazývaná Skalka. Názov vznikol podľa rozmerovo nevelkého výstupu sivých triasových dolomitov. GPS súradnice sú 49° 13' 1.61553" S 18° 24' 2.04866" V. Podhorské kosné lúky so solitérnymi ovocnými stromami tu prechádzajú do krovinatého porastového okraja väčšieho lesného celku neďaleko vodného toku IV. rádu. Terén Javorníckej brázdy sa dvíha do kopcoviny Vysokých Javorníkov. Ulovený jedinec bol samec. Jeho biometrické údaje boli nasledovné:

Hmotnosť (G): 12 kg

Výška v kohútiku (AC): 48 cm

Dĺžka tela (LC): 74 cm

Dĺžka chvosta (LCd): 23 cm

Z uloveného jedinca šakala zlatého Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici získalo kožu. Taktiež boli odobraté exoparazity - konkrétne kliešte druhu Pijak stepný *Dermacentor marginatus*. Tieto determinoval RNDr. Ján Kováčik a sú deponované vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici. Uvedený druh kliešta je vektorom mnohých patogénov ako *Francisella tularensis*, *Coxiella burnetii*, *Rickettsia spp.*, *Babesia canis* a iné (Pluta S., Tewald F., Hartelt K., Oehme R., Kimmig P. & Mackenstedt U., 2009). Všetky odobraté kliešte boli samce.

ZÁVER

Je pravdepodobné, že išlo o transmigranta. Podľa dnes známeho rozšírenia druhu je pravdepodobné, že sa na lokalitu ulovenia dostal po migrácii údolím Váhu z Podunajskej nížiny. Menej pravdepodobná je migrácia z južnej Moravy. V tom prípade sa tento jedinec pohyboval

Vlársnym alebo Lyským priesmykom. Ak predpokladáme, že sa vyhýbal väčším lesným komplexom, úspešne prekonal migračné prekážky v zmysle železničnej trate, cestných komunikácií rôznych tried a väčších, či menších ľudských sídel. Mobilita a inteligencia psovitéh šeliem je vysoká. Človekom pozmenená krajina, je pre tento menší druh s krepuskulárnou aktivitou pravdepodobne relatívne priechodná. Jedinec usmrtený cestnou premávkou v okolí Slovenskej Ľupče, v roku 2008 sa tiež pohyboval údolím Hrona.

Migračnú hypotézu podporuje aj nález kliešta *Dermacentor marginatus*. Centrom rozšírenia tohto druhu kliešta sú južné oblasti Slovenska. Z Dolnej Marikovej nie je jeho výskyt známy.

Šakal zlatý je druh cicavca so širokou ekologickou valenciou, ktorý sa úspešne prispôsobuje meniacim sa prírodným podmienkam a pravdepodobne bude posúvať hranice svojho areálu aj smerom na sever.

LITERATÚRA

- Krištofík J. & Danko Š., 2012: Cicavce Slovenska rozšírenie, bionómia a ochrana. Vydavateľstvo Veda, SAV. 711 pp. ISBN 978-80-224-1264-3
- Andeřa M., 2014: Co je nového v zoologii Pozor na šakala! Živa, 1/2014, Praha, s. 25-26. ISSN 0044-4812
- Pluta S., Tewald F., Hartelt K., Oehme R., Kimmig P. & Mackenstedt U.,: Rickettsia slovaca in Dermacentor marginatus ticks, Germany Emerging Infectious Diseases, www.cdc.gov/eid, Vol. 15, No. 12, December 2009 p-2077-2078
- Futák J., Fytogeografické členenie SSR 1:1 000 000
- Michalko J., Berta D., Magic D., 1986: Geobotanická mapa ČSSR – Slovenská Socialistická Republika. Bratislava.

Obr. 1 Porovnanie dospelých jedincov šakala zlatého a líšky ryšavej. Foto: P. Pecík

Obr. 2 Dospelý jedinec šakala zlatého. Foto: P. Pecík

Obr. 3 Zrastená zadná strana brušiek dvoch prostredných prstov. Foto: P. Pecík

Obr. 4 Krajina v okolí miesta ulovenia. Foto: T. Žilinčík

Obr. 5 Krajina v okolí miesta ulovenia. Foto: T. Žilinčík

Obr. 6 Krajina v okolí miesta ulovenia. Foto: T. Žilinčík

POZOROVANIE SOKOLA ČERVENONOHÉHO *FALCO VESPERTINUS* (LINNAEUS, 1758) V DOLNEJ MARIKOVEJ

OBSERVATION OF RED-FOOTED FALCON *FALCO VESPERTINUS* (LINNAEUS, 1758) IN DOLNA MARIKOVA

TOMÁŠ ŽILINČÍK

Abstrakt: Tento príspevok dokumentuje výskyt vzácného druhu dravca sokola červenonohého (*Falco vespertinus*) pri jarnom prílete v Dolnej Marikovej. Obsahuje základnú charakteristiku druhu, jeho rozšírenia a populačných trendov. Podáva krátku charakteristiku územia, kde bola jarná migrácia zaznamenaná. Popisuje okolnosti a priebeh pozorovania.

Kľúčové slová: sokol červenonohý, sokol kobcovitý, Dolná Mariková

Abstract: This post documents the occurrence of rare species of predator – Red-footed falcon (*Falco vespertinus*) in spring arrival in Dolna Marikova. It contains the basic characteristics of the species, its distribution and population trends. It gives a short description of the area where spring migration was recorded. It describes the circumstances and the process of observation.

Keywords: Red-footed falcon, *Falco vespertinus*, Dolna Marikova.

ÚVOD

Sokol červenonohý (synonymum = sokol kobcovitý) nie je bežným príslušníkom avifauny Slovenska. Západné Slovensko tvorí hranicu hniezdneho areálu tohto druhu. V poslednom období bol pozorovaný stále klesajúci trend populácie. Celková početnosť hniezdnej populácie v období rokov 1995 – 2000 na území západného Slovenska bola odhadovaná na 50 až 70 párov. (Danko Š., Darolová A., & Krištín A., 2002). Je teda skutočne „rara avis“ - vzácny vták, výraz, ktorý prenesene označuje vzácnu, neobvyklú vec. Tento rozsahom nevelký článok chce informovať o základných okolnostiach pozorovania sokola červenonohého v záujmovom území počas jarného príletu v máji 2016.

Ornitológii ako vednej disciplíne, ako aj amatérskemu pozorovaniu vtákov sa venuje veľký počet zanietených ľudí. K oblube vtákov iste prispieva to, že sú splnením našej archetypálnej túžby po letaní a majú zväčša dennú aktivitu.

CHARAKTERISTIKA LOKALITY VÝSKYTU

Územie, na ktorom som sledoval sokola červenonohého patrí k orografickému celku Javorníky. Javorníky sú súčasťou flyšového pásma charakteristického rytmickým striedaním pieskovcových a ílovcových vrstiev. Odolnejšie pieskovce sú modelované do stredovysočín s hornatinným reliéfom. Izolovane však na povrch vystupujú horniny patriace k flyšovému pásmu. V Dolnej Marikovej na lokalitách Šimúnky a Skalka sú to sivé, nevrstvené stredno-triasové dolomity, V Hatnom ide o červené krinoidné vápence czorsztynskej sukcesie. Z pedologického hľadiska prevládajú hnedé lesné pôdy, na ostrovčekoch vápencov sa v malej miere

vyskytujú rendziny. Podľa geomorfologického členenia Slovenska (Mazúr & Lukniš, 1984) patrí územie do Vonkajších Západných Karpát. Územím preteká Marikovský potok, ktorý je pravostranným prítokom Váhu. Nadmorská výška územia je 346 m n. m. (Dolná Mariková – OcÚ). Z hľadiska fytogeografického členenia Slovenska (Futák, 1980) patrí sledované územie do oblasti západokarpatskej flóry (*Carpaticum occidentale*), obvodu západobeskydskej flóry (*Beskidicum occidentale*) a k okresu Javorníky. Podľa Michalka (1986) rásť na sledovanom území dubovo hrabové lesy karpatské (*Carici pilosae - carpinenion betuli*), bukové lesy kvetnaté (*Eu - Fagenion p.p.maj.*), dubové kyslomilné lesy (*Genisto germanicae - Quercion dalechampii*), bukové kyslomilné lesy podhorské (*Luzulo - Fagion p.pmin.*), bukové kyslomilné lesy horské (*Luzulo - Fagion p.pmaj.*) a lužné lesy podhorské a horské (*Alnenion glutinoso - incanae*). Dnes sú na väčšine územia sekundárne borovicové porasty, podhorské kosné lúky a orná pôda. Zvyšky lesov prirodzeného drevinového zloženia sú rozdrobené.

ROZŠÍRENIE DRUHU NA SLOVENSKU

Palearktický typ, rozšírený v centrálnej a východnej Palearktíde. Najzápadnejší výbežok hniezdneho areálu tohto druhu tvorí západná hranica Slovenska, Maďarska a stred Chorvátska. Je typickým obyvateľom Karpatskej panvy. Zimuje v južnej Afrike. Na Slovensku hniezdi v otvorených nížinných oblastiach stepného, lesostepného alebo agrárneho charakteru, kde nachádza predovšetkým dostatok hmyzu ako potravu. V posledných desaťročiach u nás silne ubúda a jeho hniezdenie má fluktuálny charakter. Keďže sokol červenonohý zvyčajne hniezdi v kolóniách, je viac menej viazaný na výskyt hniezdných kolónii havranov (*Corvus frugilegus*).

Počas migrácie (jarný prílet a mimo hniezdne potulky) sa vyskytujú s výnimkou súvislých lesov a vysokých polôh prakticky na celom území Slovenska (Danko Š., Darolová A., & Krištín A., 2002)

URČOVACIE ZNAKY

Počas letu pripomína sokola lastovičiara, je však o trochu menší a nepohybuje tak rýchlo krídlami. Je menší aj ako sokol myšiar, ktorý má viac zaokrúhlený chvost. Pri sokolovi červenonohom je výrazný sexuálny a vekový dimorfizmus.

Dospelého samca si nemožno pomýliť, pretože má nápadné tmavé sfarbenie. Chrbát, hlava a hrud' sú tmavobridlicovošedé, ale podchvostové krovky a operenie nôh sú tehlovočervené. Obe pohlavia síce majú červené beháky, podľa ktorých tento sokol získal druhový názov červenonohý, zároveň biele pazúry ako sokol bielopazúrový. Samica má hlavu a spodok tela hnedožlté, chrbát a chvost šedivé s priečnym pruhovaním. Subadultné vtáky sú na chrbte hnedasté a na spodku pozdĺžne pruhované. (Krivjanský, 2009).

Spoločenská hodnota jedného jedinca je podľa vyhlášky Ministerstva životného prostredia č.597/2008 stanovená sumou 2323,57 €.

OKOLNOSTI POZOROVANIA

Tento vzácny druh dravca bol pozorovaný v Dolnej Marikovej dňa 11. 5. 2016 v priebehu cca 45 minút. Dátum pozorovania spadá do obdobia jarných príletov. V Dolnej Marikovej sa vyskytoval samec a samica spolu so štyrmi subadultnými jedincami. (Obr. 1). Počas letu vtáky lovili korisť a konzumovali ju. Pozorovateľovi sa nepodarilo zistiť o akú potravu išlo. Jedinca sa pohybovali na relatívne malom území v centre obce. Vymedzené bolo zhruba miestnymi časťami - Pod Krápkou a Adámkovce. Pozorovania boli vykonané binokulárnym ďalekohľadom Minox BF 8x 42. Fotografie zhotovil autorov brat fotoaparátom Cannon Eos 1200D.

ZÁVER

V roku 2016 bol na základe odpublikovaných ornitologických pozorovaní zaevidovaný nárast počtu migrujúcich jedincov druhu *Falco vespertinus* na území Slovenska. Je to veľmi pozitívny údaj, z dôvodu, že sa jedná o tak vzácny druh dravca. Avšak, aby bolo možné konštatovať rastúci trend vývoja početnosti sokola červenonohého, je nutné pokračovať v jeho monitoringu.

LITERATÚRA

- Danko Š., Darolová A. & Krištín A. (eds.) 2002: Rozšírenie vtákov na Slovensku. Veda
Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 688 pp. ISBN 80-224-0714-3
- Krivjansky T., 2009: Sokoliarstvo 2, Naše dravce a sovy.- EPOCH, Ružomberok 339pp.
ISBN 978-80-89191-83-3
- Mazúr E., Lukniš M., 1984: Geomorfologické členenie SSR 1:500 000. Slovenská kartografia,
Bratislava
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia č.24/2003, ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z.
z. o ochrane prírody a krajiny

Obr. 1 Sokol červenonohý (*Falco vespertinus*). Foto: L. Žilinčík

HATNÉ, (OKRES POVAŽSKÁ BYSTRICA), POLOHA HRÁDOK. NÁLEZ FRAGMENTOV MUROVANÝCH ARCHITEKTÚR

HATNÉ, (THE DISTRICT OF POVAŽSKÁ BYSTRICA), LOCATION HRÁDOK. FRAGMENTS FIND OF BRICK ARCHITECTURES

PETER SCHREIBER

Trenčianske múzeum v Trenčíne, Mierové námestie 46, 912 50 Trenčín;
peter.schreiber@muzeumtn.sk

Abstrakt: Nálezisko Hatné, poloha Hrádok, sa nachádza v okrese Považská Bystrica v katastri uvedenej obce Hatné. Na základe archeologických nálezov z 11. až 13. storočia a 15. storočia sa na lokalite predpokladal drevozemný hrádok. Boli tu nájdené aj fragmenty kamenných murovaných architektur. Tieto sa dajú datovať s najväčšou pravdepodobnosťou do obdobia vrcholného – neskorého stredoveku.

Kľúčové slová: vrcholný – neskorý stredovek, opevnené sídlo, marikovská dolina, Hatné, fragmenty kamenných murovaných architektur

Abstract: Site of Hatné, location Hrádok is situated in the district of Považská Bystrica in the cadastre of the mentioned village Hatné. Based on archeological finds from 11th to 13th and 15th century, the site thought to be a wooden castle. Fragments of stone - bricked architectures have been found here. These fragments can be dated most likely to the High – Late Middle Ages.

Keywords: High-Late Middle Ages, fortified town, Mariková Valley, Hatné, fragments of stone- bricked architectures

ÚVOD

Nálezisko Hatné, Hrádok sa nachádza v katastri obce Hatné (okres Považská Bystrica). Samotná poloha leží na pravej strane Marikovského potoka (obr. 2, 7). Poloha je tvorená skalným bralom z vápenca, ktoré bolo v minulosti narušené ťažbou kameňa v kameňolome.

Nálezové okolnosti:

Dňa 29. 7. 2016 upozornil (autora článku) pri spoznávacom výlete Mgr. Art Ivan Pecháček, na fragment kamenného muriva v priestore medzi dvoma skalami (obr. 3, 5), ktoré tvoria prirodzený tektonický zlom. Miesto sa nachádza v rámci skalného temena v predmetnej polohe (obr. 6).

Murivo bolo viditeľné v profile medzi skalami. Na pravej strane vidieť založenie na skalu (obr. 4). Samotné miesto, respektíve murivo, nebolo začisťované.¹ Pravdepodobne bolo omyté stekajúcou vodou medzi hore uvedenými skalami. Miesto bolo fotograficky dokumentované v stave nálezu (29. 7. a 30. 7. 2016).

Z prístupnej západnej strany murivo nie je viditeľné. Pohyb v mieste nálezu po korune múru je nebezpečný, hrozí zrútenie do skalnej rozsadliny.

1 z dôvodu ďalšej erózie muriva

Z hľadiska technológie stavebných konštrukcií je murivo kamenné, s riadkovou väzbou², pojivo je sivobiela vápenná malta, s menšou prímiesou štrku o veľkosti maximálne 0,5 cm. Koruna muriva je pokrytá hlinitým sedimentom porasteným trávou, ktorý ju prirodzene chráni.

V rámci skalného temena v jeho najvyššej časti boli pozorované autorom článku drobné fragmenty malty, ktoré majú rovnaký charakter ako hore opísané pojivo múru. Fragmenty malty sa nachádzajú v tenkej vrstve hliny³, ktorá je bezprostredne na skalnom podloží temena na oboch častiach brala, rozdeleného skalnou rozsadlinou⁴. Z uvedenej situácie sa dá dedukovať, že na skalnom temene bol doteraz neidentifikovaný stavebný objekt, v súčasnosti deštruovaný až na spomenutý fragment murovanej architektúry (obr. 7). Predpokladaná murovaná stavba mohla byť prístupná práve zo skalnej terasy (obr. 7, terasa č. 1), pričom ako prístup mohla byť v využitá skalná rozsadlina.

V severovýchodnej časti náleziska sa nachádza nižšia skalná terasa, ktorá je umelo upravená (obr. 7)⁵. Terasa je takmer úplne bez hlinitého sedimentu, je tvorená skalným podloží. Jej plocha je umelo upravená zasekaním do roviny. Z východnej strany na terasu vedie úzky chodník. Vo východnej polovici skalnej terasy sa nachádzajú aj početné kusy malty, ktoré sú prakticky na skalnom podloží. V juhovýchodnej časti, na okraji predmetnej terasy sa nachádza aj cca 8 m-dlhý útvar pokrytý hlinitým sedimentom, o ktorom sa môžeme domnievať, že mohol byť časťou obvodového múru. Toto tvrdenie si však vyžaduje dôkazy na základe ďalších archeologických výskumov⁶ (obr. 7).

V rámci severozápadnej časti skalného masívu polohy Hrádok je druhá terasa (obr. 7)⁷. V juhovýchodnom okraji uvedenej terasy boli pozorované väčšie kusy vápencového lomového kameňa, ktorý obsahoval stopy maltového pojiva. Má rovnaký charakter ako pojivo z múru na skale. Je pravdepodobné, že tu ide o deštruované časti múru, ktoré tvorili severné, respektíve severovýchodné opevnenie (obr. 7, g).

Treba ešte uviesť, že početné nálezy drobných kusov maltového pojiva⁸ sa nachádzajú na juhozápadných a južných svahoch polohy, prakticky po celom svahu až po jeho úpätie.

Z hore opísaných skutočností môžeme predpokladať výskyt ďalších murovaných architekúr in situ a to najmä v SZ, JZ a JJV-časti lokality Hrádok.

V archeologickej literatúre bolo zatiaľ označené ako hrádok⁹. Na základe konfigurácie terénu ako aj rozptylu fragmentov murovaných častí architekúr je autorom článku predbežne predpokladaný priemer pôdorysu opevneného sídla cca 30 m (obr. 7). Hrádky s jednou murovanou vežou poznáme napríklad zo Šípkova, alebo s obytnou vežou Vajkovce (Plaček, Bóna 2007, 11). Presnejšiu typologickú klasifikáciu by potvrdil archeologický výskum. Mohlo by ísť aj o typ šľachtického sídla, tzv. tvrdzu. Absencia nadzemných častí murovaných architekúr sa môže vysvetliť skorým zánikom sídla, ako aj využitím stavebného materiálu v nasledujúcich storočiach miestnym obyvateľstvom¹⁰. Väčší rozsah murovaných častí architekúr je dedukovaný na základe fragmentov malty a kameňov so stopami malty v rámci hore opísaného rámca lokality.

2 šírka 1,2m; výška 1m

3 cca 1 až 2cm mocnej

4 tektonickým zlomom

5 skalná terasa 1

6 bez archeologického výskumu zatiaľ len predpokladaný

7 skalná terasa 2

8 kamene so stopami malty

9 pod pojmom hrádok rozumieme drobné opevnené sídla nižšej šľachty, najčastejšie len s jednou centrálnou stavbou, od hrádov sa líšia malou rozlohou, stavebnou jednoduchosťou, vo väčšine prípadov aj úplnou absenciou v písomných prameňoch (Malec 2010, 120)

10 severná a západná časť vápencového bradla sa javí ako výrazne zničená novodobou ťažbou kameňa

ZÁVER

Význam nález fragmentu múru a murovaných architektur spočíva v tom, že doteraz sa v odbornej literatúre na predmetnom nálezisku predpokladal len hrádok s drevozemnou konštrukciou.

Nálezisko Hatné, Hrádok v archeologickej literatúre prvýkrát spomína Štefan Janšák (Janšák 1930), kde je zároveň aj jeho kresba, ktorá zachytáva miesto v stave z dvadsiatych rokov 20. storočia (obr. 1). Najstaršie osídlenie predmetného miesta spadá do obdobia púchovskej kultúry (Pieta 1982, 219). Z hľadiska nález kamenného muriva je však dôležitý kontext osídlenia lokality v období vrcholného až neskorého stredoveku, ktorý predstavujú hnuťelné archeologické nálezy keramiky, zaradené rámcovo do 11. až 13. storočia a mladšie nálezy datované do 15. storočia (Malec 2009, 61, 62, 2010, 126; Moravčík 2002, 10; Petrovský – Šichman 1964; Španihel 2012, 61). Uvedené hnuťelné archeologické nálezy datujú stredoveké osídlenie hatňanského Hrádku do rámca 11. – 13. až 15. storočia. Dá sa predpokladať, že aj dochovaný fragment murovanej architektúry vznikol práve v rozmedzí hore uvedených storočí. Mohli by sme ho datovať do rámca 15. storočia, v súvislosti so šľachtickým rodom Hatňanských, ich sídlo bolo predpokladané práve v rámci predmetného náleziska (Malec 2009, 61, 62). Bez ďalšieho výskumu sa nedá vylúčiť aj jeho včasnonoveký pôvod. Obdobie včasného novoveku však nebolo v rámci náleziska zatiaľ doložené.

Osídlenie podobného charakteru¹¹ s rovnakým datovaním do vrcholného až neskorého stredoveku je aj na blízkej polohe Dolná Mariková – Široká, kde však nie je jednoznačne doložená fortifikácia, respektíve je pravdepodobná (Schreiber 2015, 191, 192). Dá sa predpokladať, že hore uvedené nálezisko Dolná Mariková – Široká predstavovalo lokálnu správnu jednotku v období vrcholného až neskorého stredoveku pre hornú časť marikovskej doliny, ktorá sa topograficky nachádza už v hornatom teréne. Predmetný Hrádok v Hatnom je oproti tomu situovaný v centrálnej časti dolnej polovice marikovskej doliny, ktorá je vymedzená obcou Udiča a obcou Dolná Mariková, pri priechode do hore uvedeného hornatého reliéfu Javorníkov.

V historických prameňoch sa pri 15. storočí spomína rod Hatňanských (Fekete – Nagy 1941 121, 151, 175, 199, 258–260). Roku 1430 Ján Hatňanský dostal za účasť vo vojenskej výprave v Taliansku a za zásluhy pri obliehaní pevnosti Golubac od kráľa Žigmunda hrad Budatín, jeho syn Juraj je roku 1460 udávaný ako kastelán ilavského hradu. Okrem neho vlastnil dediny Hatné, Prosné, Klieštinu, Mariková a polovicu Kátliny (Šulavík 1991). Začiatkom 16. storočia bola už celá marikovská dolina súčasťou považskobystrického hradného panstva¹², ktorého zemepán bol odvtedy súčasne aj pánom tejto doliny.

Historicko-topografický význam lokality Hatné, poloha Hrádok, je v rámci marikovskej doliny je uvedený v metácii zo 17. storočia (Šulavík 1991). V Marikovej sídlil vojvoda, ktorému boli podriadení všetci valasi¹³. Podľa metácie z roku 1664 patrilo valachom územie od Bečvy a Všetína cez hrebeň Javorníkov až po hatňanské hrádky, kde sa ako hranica spomína marikovský kostolík - nazývaný hrádok¹⁴ (Šulavík 1991). Na prvom Uhorskom mapovaní¹⁵ je v predmetnej polohe mapová značka pre kamenný kostol s nápisom „Rudera“, čo v preklade znamená „ruina“ (<http://mapire.eu/en/>).

11 výšinná, ostrožná poloha, datovanie náleziska 12.–13. stor. a 15. stor. (Malec 2010, 123)

12 na považskobystrickom panstve rozlišujeme dve hospodárske oblasti, nížinnú a horskú, v nížinnej prevládalo režíjno-majerské hospodárenie majiteľov pôdy (Udiča, Prosné, Hatné) a v horskej (Mariková a Klieština) pastierstvo a drobné lesné hospodárstvo (Šulavík 1991)

13 Valasi sa spomínajú v Marikovej a Klieštine už od roku 1554 (Šulavík 1991)

14 ide o druhú polohu s názvom Hrádok na ľavej strane marikovského potoka, v mieste sa nachádza kostolík s miestnym cintorínom

15 druhá polovica 18. storočia

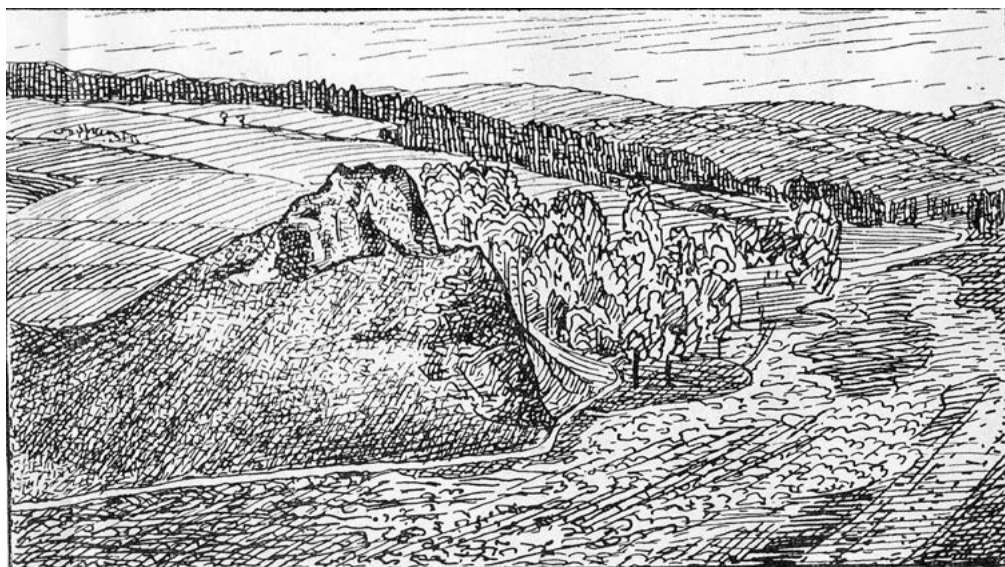
Na záver treba ešte uviesť, že etymológia miestneho názvu Záhradčie upozorňuje, že tu kedysi mohlo byť opevnené sídlo. Poloha sa nachádza južne až juhovýchodne od predmetného náleziska Hatné – Hrádok. Samotné miesto je na pravej strane Marikovského potoka, od sútoku Marikovského potoka s Radotinou.

LITERATÚRA

- FEKETE – NAGY, A. 1941: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye. Budapest 1941.
- JANŠÁK, Š. 1930: Staré osídlenie Slovenska. In: Sborník slovenskej muzeálnej spoločnosti 24, Martin 1930, s. 1–67.
- MALEC, J. 2009: Stredoveké fortifikácie na strednom Považí: diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2009, s. 148.
- MALEC, J. 2010: Drobné stredoveké fortifikácie na strednom Považí (12. stor. – pol. 16. stor.). Zborník Slovenského Národného Múzea civ – 2010 – archeológia 20, s. 119–138.
- MORAVČÍK, J. 2000: Opevnenia severozápadného Slovenska. In: Múzeum 46/1, Bratislava 2000, s. 8–10.
- MORAVČÍK, J. 2002: Opevnenia severozápadného Slovenska. In: Vlastivedný sborník (zborník) Považia 21, 2002, s. 7–36.
- PETROVSKÝ – ŠICHMAN, A. 1964: Slovanské osídlenie severného Slovenska. In: Vlastivedný sborník (zborník) Považia 6, 1964, s. 50–106.
- PIETA, K. 1982: Die Púchov Kultur. Nitra 1982.
- PLAČEK, M., BÓNA, M. 2007: Encyklopédia Slovenských hradov. Bratislava 2007.
- SCHREIBER, P. 2015: Včasnostredoveké osídlenie Marikovskej doliny a Doliny Bielej vody (tušenie súvislostí). In: Hradiská svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Mariková, 2015, s. 187–199.
- ŠPANIHEL, S. 2012: Stredoveká a novoveká keramika Horného Považia. Medieval and modern ceramics of Upper Považie: diplomová práca. Opava: Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská Univerzita V Opavě, 2012, s. 127.
- ŠULAVÍK, J. 1991: Marikovská dolina do začiatku 18. storočia. Vlastivedný Zborník Považia XVI, s. 57–78.

ZDROJE

<http://mapire.eu/en/>

Obr. 1 Celkový pohľad na lokalitu Hatné, poloha Hrádok, podľa: Janšák 1930

Obr. 2 Celkový pohľad na lokalitu Hatné, poloha Hrádok, pohľad z juhovýchodu. Foto: Peter Schreiber (rok 2007)

Obr. 3 Murivo v skalnej rozsadline. Foto: Peter Schreiber (rok 2017)

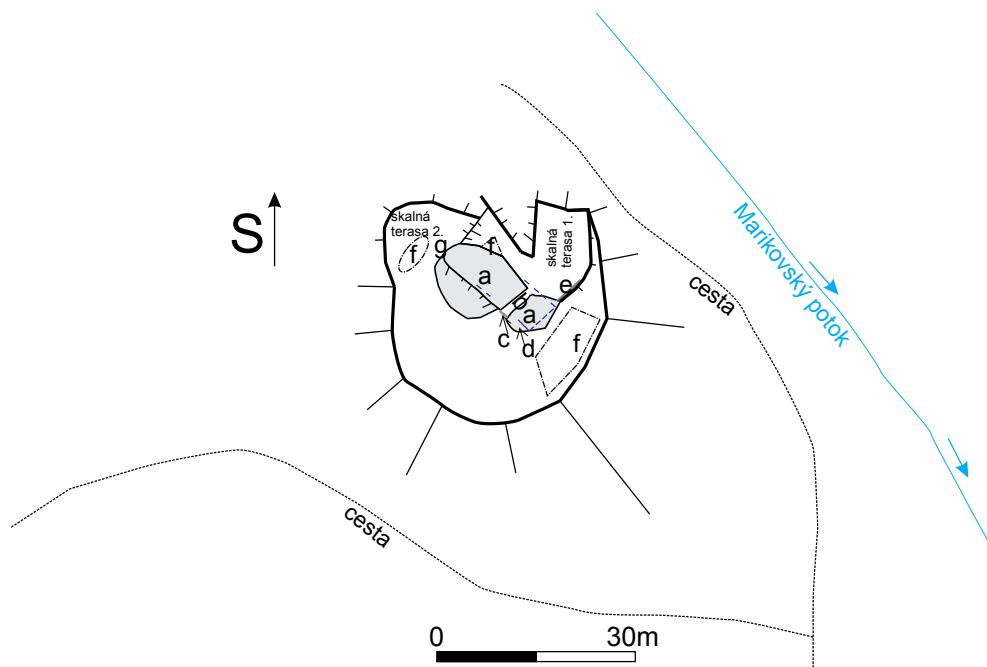
Obr. 4 Murivo v skalnej rozsadline, pohľad z východu, detail. Foto: Peter Schreiber (rok 2016)

Obr. 5 Poloha muriva v skalnej rozsadline, naznačené šípkou, pohľad z juhovýchodu. Foto: Peter Schreiber (rok 2016)

Obr. 6 Celkový pohľad na lokalitu, miesto nálezu muriva na sklanom temene, naznačené šípkou, pohľad zo západu. Foto: Bohuslav Šikulinec (rok 2016)

- Vysvetlivky, predpokladaná plocha sídla, písmená a až g:
- a - skala (temeno brala, sivo podfarbené)
 - b - tektonický zlom
 - ⋈ c - múr (fragment)
 - d - predpokladaný priebeh muriva v rámci skalného temena (čiarkovane)
 - ▤ e - predpokladaný obvodový múr v rámci skalnej plošiny
 - f - časť terénu, plochy viditeľne zničené ťažbou kameňolomu (bodkočiarkovane)
 - g - skalná sutina, väčšie kusy vápencového lomového kameňa, ktorý obsahoval stopy maltového pojiva
- └─ čierna línia ohraničuje samotnú plochu, predpokladaný rozsah sídla s naznačením spádnic terénu

Obr. 7 Pôdorys, predpokladaná plocha opevneného sídla, schematický plán lokality s naznačenými časťami nálezov deštruovaných častí murovaných konštrukcií a predpokladanými murivami, grafika: Peter Schreiber

ZDENO METZKER: MANET M90 (RECENZIA)

PETER SMIŽÍK

SMF, Slovenská motocyklová federácia, Športovcov 340, SK - 017 01 Považská Bystrica;
smf@smf.sk

Dátum uvedenia knihy do života: 3. august 2016

Vydanie: prvé

Náklad: 500 ks

ISBN: 978-80-972233-0-4

Je pre mňa veľmi ťažké posudzovať uvedené dielo, pretože autor je odo mňa o jednu generáciu starší a skúsenejší technik, ktorý má celoživotné skúsenosti z prác na konštrukčných a vývojových pracoviskách bývalých Považských strojární v Považskej Bystrici. Zaoberal sa motocyklovým vývojom, konštrukciou, skúšobníctvom, ale i samotnou výrobou. Naviac, k osobe pána Zdena Metzkeru ma viaže osobné priateľstvo, prameniace zo skutočnosti, že sme dlhé roky bývali v jednej štvrti Považskej Bystrice, v Kolónii (v minulosti aj Stalinovej štvrti, či v Strojárenskej štvrti). Bývali sme spolu v jednej z bytoviek, dokonca v jednom vchode, kde som sa aj ja narodil. Po mojom detstve sa naše cesty rozišli, ale opäť sme sa stretli pri motocykloch, motokárach a organizovaní významných motocyklových podujatiach.

Autor recenzovaného diela sa podujal vyplniť medzeru v dostupnej technickej literatúre o prvom slovenskom motocykli MANET M90. Vzhľadom na čas, ktorý uplynul od ukončenia výroby tohto motocykla, to bola úloha skoro nesplniteľná. Z môjho pohľadu sa jej však zhostil vynikajúco. Kniha MANET M90 dáva kompaktný a ucelený výklad a obraz o vývoji, výrobe a skúsenostiach s motocyklom MANET M90. V kapitolách zaoberajúcich sa konštrukciou motora, podvozku a ďalších častí motocykla sa stáva toto dielo nepostrádateľným pre zachovanie popisovaných skutočností pre zberateľov, nadšencov a prípadných reštaurátorov slovenských motocyklov. Veľkým prínosom pre túto cieľovú skupinu čitateľov je aj fakt, že sa autorovi podarilo zachytiť v knihe aj jednotlivé konštrukčné zmeny, ku ktorým počas výroby došlo. Jednotlivé fakty sú vhodne dopĺňané aj skúsenosťami z bezprostrednej prevádzky motocykla, dá sa povedať, že tieto hraničia až akoby s návodom na používanie alebo radami na odstraňovanie porúch. K vysokej technickej úrovni určite prispeli aj poznatky, ktoré autor získal od odbornej spolupráce s pánmi Farkašovským, Bednárom, Jandušíkom a ďalšími.

Dielo MANET M90 však okrem technickej časti venovanej výsostne motocyklu plní aj ďalšiu funkciu. Nazval by som ju „historická funkcia“, pretože sprístupňuje čitateľovi doteraz nezverejnené fakty a skutočnosti, ktoré predchádzali výrobe motocykla MANET M90. Tento kontext je citlivo začlenený do publikácie, nenarušuje ju, skôr výstižne poukazuje na to, ako to v skutočnosti bolo vo vzťahu k českým fabrikám a konštruktérom.

Čitateľovi je v tomto diele priblížená aj história Považských strojární ako jedného z najväčších strojárenských podnikov na Slovensku. Autor siahol po dobových materiáloch a fotografiách, ktoré dokumentujú a popisujú históriu vzniku tohto podniku, jeho predvojnovú produkciu aj jeho existenciu počas socializmu.

Pre mňa, ako predstaviteľa Slovenskej motocyklovej federácie, je veľmi dôležitá kapitola MANET M90 a šport. MANET M90 bol fakticky prvým slovenským motocyklom využívajú-

ným na športové účely. Autor chronologicky podrobne popisuje športové podujatia, na ktorých sa MANET M90 zúčastnil, nezabúda ani na slovenských pretekárov, jazdiacich na tomto motocykli.

Pán Zdeno Metzker vo svojej knihe podáva čitateľom pravdivú informáciu o tom, ako to v skutočnosti bolo s motocyklom MANET M90. Vyvracia tak mnohé dohady a nepravdy zverejňované na sociálnych sieťach. Táto autentickosť je v závere zdokumentovaná zdrojmi, z ktorých čerpal. Dielo je vhodne doplnené množstvom fotografií, ale i významovým slovníkom.

Verím, že publikácia, ktorá sa stretla s mimoriadne pozitívnym ohlasom v odbornej, ale i laickej verejnosti, sa čoskoro dočká svojho ďalšieho vydania.

V Považskej Bystrici, dňa 24. 10. 2016

Obr. 1 Titulná strana publikácie.

INFORMÁCIE O AUTOROCH

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc. (*1958), absolvent FF MU v Brne, FF UK v Prahe a ETF UK v Prahe, zastupujúci vedúci Oddelenia základných odborných činností Trenčianskeho múzea v Trenčíne, sa zaoberá odborne náboženskými dejinami, predovšetkým 16. – 17. storočia, dejinami školstva a pedagogiky, historickou demografiou a komeniológiou. V dejinách školstva sa sústreďuje v poslednej dobe na študentov zo Slovenska v medzivojnovom období na vysokých školách technických v Čechách.

Mgr. Milan Kováč (*1965) katolícky kňaz, ktorý v súčasnosti pôsobí v Hornej Marikovej. Od roku 1989 pôsobil ako kaplán a administrátor v rôznych farnostiach, od roku 2013 ako farár v Hornej Marikovej. Venuje sa básnickej tvorbe, vydal 6 knižných titulov (1998 Zastavenia, 2000 Hudba slovom II., 2002 Pravda v drobných, 2004 Hudba slovom Korama, 2004 Lovčan na Lovciach, 2009 Nežná), od roku 2000 je členom Spolku slovenských spisovateľov.

RNDr. Ján Kováčik (*1958) pôsobil vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici ako zoológ v období 1984 – 2008. Vo svojej výskumnej činnosti sa venoval drobným zemným cicavcom s dôrazom na ich parazity, najmä roztoče z čeľade Trombiculidae.

Mgr. Petronela Rágulová, PhD. (*1979) – etnologička a religionistka. V rokoch 2003-2004 pôsobila v Považskom múzeu v Žiline-Budatíne. V súčasnosti pôsobí vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici. Medzi jej odborné záujmy patrí problematika ľudovej kultúry Považia, poverové predstavy v minulosti, ako aj oblasť kresťanskej mystiky.

Mgr. Peter Schreiber (*1978) absolvent Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde vyštudoval odbor archeológia. Témou jeho diplomovej práce bola štiepaná a hladená kamenná industria oblasti Ilavy až Považskej Bystrice. V súčasnosti pracuje ako archeológ v Trenčianskom múzeu v Trenčíne.

RSDr. Peter Smižík (*1953) – prezident Slovenskej motocyklovej federácie (SMF). V minulosti pôsobil v Považských strojárňach, n. p., OV SZM v Považskej Bystrici, OV Zväzarm v Považskej Bystrici. Do roku 2006 v Združení technických a športových činností (ZTŠČ SR) v Bratislave, od roku 2006 ako prezident SMF.

Mgr. A. Šujanská (*1958) – pôsobí v múzejníctve od roku 1977. Začínala v Lesníckom, drevárskom a poľovníckom múzeu v Antole, dnes Múzeum vo Svätom Antone. Krátku dobu pracovala v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici. Od konca 80. rokov 20. stor. pôsobí vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici. Zameriava sa na regionálne dejiny so špecializáciou na šľachtické rody, žijúce na Považí, históriu výroby JMV v závode Považské strojárne, ako aj na vybrané osobnosti Považskej Bystrice (A. Rutšek, K. Růžička, I. Weiner-Král a ďalší).

JUDr. Jana Zajacová, PhD., absolventka Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, vedúca Katedry humanitných vied Stavebnej fakulty Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, sa zaoberá vzdelávaním budúcich inžinierov v oblasti práva, ako aj významnými osobnosťami, absolventmi Stavebnej fakulty STU v Bratislave.

Ing. Tomáš Žilincík (*1979) – v rokoch 2008 – 2016 pôsobil ako zoológ vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici. Pole jeho odborného záujmu je široké. Zo zoológie sa zameriava na výskyt vybraných druhov fauny na Považí a na aplikovanú lesnícku entomológiu.

INFORMÁCIE PRE PRISPIEVATEĽOV

ÚPRAVA RUKOPISU

Príspevky prosíme vytvárať v programe Microsoft® Word (formát súboru .doc alebo .rtf). V rukopise treba používať typ písma Times New Roman, veľkosť písma 12 (okrem nadpisu) a riadkovanie 1,5. List rukopisu formátu A4 obsahuje 35 riadkov (horný okraj strany je 25 mm, ľavý 30 mm, pravý 20 mm, dolný 17 mm). Zarovnanie textu je vľavo. Samotný text rukopisu treba členiť nasledovne:

Názov príspevku (Times New Roman, veľkosť písma 14, tučné písmo)

Názov príspevku v jednom svetovom jazyku (angličtina, nemčina alebo francúzština)

Meno a priezvisko autora/-ov

Adresa pracoviska a mailová adresa autora/-ov

Abstrakt v jednom svetovom jazyku (angličtina, nemčina alebo francúzština) v rozsahu cca. 10 riadkov.

Kľúčové slová – Keywords (anglicky, nemecky alebo francúzsky) – maximálne 8 slov alebo slovných spojení usporiadaných podľa abecedy – nesmú sa opakovať slová použité v nadpise.

Vlastný text príspevku je členený na časti: Úvod, Metodika, Výsledky, Diskusia, Záver, Poďakovanie a Literatúra. Rozčlenenie textu na časti musí byť dobre rozpoznateľné. Názvy kapitol (resp. podkapitol) možno zvýrazniť hrubým písmom, dôležité časti textu kurzívou a výnimočne aj kapitálkami. Okrem príspevkov v slovenčine Zborník VM uverejňuje aj články v češtine, angličtine, nemčine a francúzštine. Tabuľky a obrázky treba zaradiť ako samostatné listy za poslednú stranu rukopisu. Ich zaradenie treba vyznačiť v rukopise. Veľkosť tabuliek a obrázkov treba prispôbiť formátu zborníka B5 (18 x 25 cm). Každú tabuľku a obrázok treba očíslovať (tab. 1, obr. 4) a pridať názov a krátky popis (legendu) v slovenčine a jednom svetovom jazyku (angličtina, nemčina alebo francúzština). Maximálny počet strán písaného textu odborného príspevku bez príloh pri dodržaní uvedeného formátovania je 16 strán A4; spolu s prílohami nemá prekročiť 20 strán. Pri prácach prírodovedného charakteru treba písať vedecké názvy rastlinných taxónov, čeladi, všetkých vyšších jednotiek rastlinného klasifikačného systému ako aj mená syntaxónov v bežnom texte aj v nadpisoch kurzívou. Opakujúce sa rodové mená sa skracujú (napr. *Poa annua*, *P. trivialis* atď.). Pri zoologických menách taxónov sa kurzívou píše iba druhové mená a mená im hierarchicky podradené (napr. poddruhy).

CITOVANIE LITERÁRNYCH ZDROJOV

1. Citácie v texte

- Rastlinu v Strážovských vrchoch prvý raz zaznamenal Futák (1984).
- Nadmorská výška hornej hranice lesa v jednotlivých pohoríach varíruje (Šibík 2003).
- V Bielych Karpatoch sa podľa Tlustáka (1972) v minulosti vyskytovali xerothermné porasty oveľa hojnejšie ako dnes.
- Mená autorov prác sa môžu skloňovať.
- (Michalková & Hegedúšová 1994) – pri dvoch autoroch práce
- (Májovský et al. 1987) – ak sú autori traja alebo viacerí, v texte sa uvádza len prvý autor a skratka et al.
- Ak sa autor príspevku kvôli väčšej prehľadnosti textu rozhodne citovať pomocou číslovaných poznámok pod čiarou, treba takto citovať v celom príspevku.

2. Zoznam bibliografických odkazov

a) kapitola v knihe

Futák J., 1984: Fytogeografické členenie Slovenska. – In: Bertová L. (ed.), Hlavaček A., Holub J., Jasičová M., Šourková M. & Zahradníková K., Flóra Slovenska. IV/1. Veda, Bratislava, p. 418–419.

b) manuskript (bakalárske, diplomové, rigorózne alebo dizertačné práce, záverečné správy výskumných úloh)

Tlusták V., 1972: Xerothermní travinná spoločenstva lesostepního obvodu Bílých Karpat. – Diplomová práca, msc., depon. in Přírodovědecká fakulta MU, Brno, 237 p.

c) kniha (treba vypísať mená všetkých autorov)

Májovský J., Murin A., Feráková V., Hindáková M., Schwarzková T., Uhríková A., Váchová M. & Záborský J., 1987: Karyotaxonomický prehľad flóry Slovenska. – Veda, Bratislava, 440 p.

d) článok vo vedeckom periodiku (treba používať štandardné skratky seriálových publikácií – dajú sa nájsť na <http://www.ipni.org>)

Holčík J. & Macura V., 2001: Some problems with the interpretation of the impact of stream regulations upon the fish communities. – Ekologia 20/4: 423–434.

Michalková E. & Hegedúšová Z., 1994: Rozšírenie poddruhu *Kickxia spuria* subsp. *spuria* (Scrophulariaceae) na Slovensku. – Bull. Slov. Bot. Spoločn. 16: 48–53.

Peciar V., 1974: Studia bryofloristica Slovaciae VII. – Acta Fac. Rer. Natur. Univ. Com., Bot. 23: 39–49.

Takto upravené rukopisy prosíme zasielať v elektronickej podobe na mailovú adresu redakčnej rady zborníka (petronela.ragulova@muzeumpb.sk).

Príspevky, ktoré nebudú upravené podľa uvedených pokynov, môžu byť autorom vrátené.